

Journal of SOCIOLOGY

BULLETIN OF YEREVAN UNIVERSITY

Vol. 14 No. 2 (38) (2023)

[YEREVAN STATE
UNIVERSITY]
PUBLISHING HOUSE

ISSN P-2579-2938
E-2738-263X

YEREVAN STATE UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIOLOGY
Bulletin of Yerevan University

VOLUME 14 - ISSUE 2(38)

2023

[YEREVAN STATE]
[UNIVERSITY]
PUBLISHING HOUSE

Aims and Scope of the Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University

The Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan State University, has a rich history of modernization. First published in 1967, it is one of the oldest and most prominent scientific journals in Armenia, firmly grounded in the fundamental traditions of interdisciplinary academic research and conceptualization. Since 2010, the Sociology Series of the Bulletin has been published as special issues.

The Journal of Sociology welcomes papers that focus on sociological and interdisciplinary analysis of current problems in modern society, without limiting its interests to any particular direction. We are interested in both theoretical and applied research studies. The journal covers a wide range of sociological considerations, including social, economic, political, and military issues as reflected in public perceptions and social life. It also places emphasis on sociological studies of social groups, stratification, dynamics, communication, and interaction. The methodology of sociological studies is one of the core topics of the series. Additionally, we welcome research papers that address contemporary issues in social work and social administration.

The Journal of Sociology is published twice a year, in June and December.

The journal welcomes papers submitted by well-known scholars, as well as those submitted by less experienced researchers who demonstrate excellence in formulating non-standard hypotheses and applying innovative research methods.

The Editorial Board of the journal is committed to expanding the range of authors by inviting researchers from universities around the world. The Journal is trilingual and published in English, Armenian, and Russian as regional languages (please refer to the detailed guidelines at <https://journals.y-su.am/index.php/bulletin-y-su-sociology/about/submissions#authorGuidelines>).

The Journal of Sociology is indexed in DOAJ, EBSCO, CROSSREF, CYBERLENINKA, and is included in the list of peer-reviewed journals approved by the State Commission on Higher Education of Armenia. All published papers are openly and freely accessible to the academic community on the website of Yerevan State University (<https://journals.y-su.am/index.php/bulletin-y-su-sociology/index>). There are no charges for the submission and publication of manuscripts.

The Editorial Board comprises scholars from Europe, America, Asia, and Africa. The Editor-in-Chief of the Journal of Sociology is Arthur V. Atanesyan (atanesyan@y-su.am).

<https://journals.y-su.am/index.php/bulletin-y-su-sociology>

Editor-in-chief:

Arthur Atanesyan, *Professor, Applied Sociology Department Chair, Faculty of Sociology, Yerevan State University, Armenia* e-mail: atanesyan@ysu.am

Editorial Board:

Artur Mkrtichyan, *Professor and Dean, Faculty of Sociology, Yerevan State University, Armenia* e-mail: amkrtchyan@ysu.am

Steffen Roth, *Prof. Dr. habil., Full Professor of Management, La Rochelle Business School, France, and Adjunct Professor of Economic Sociology, University of Turku, Finland.* e-mail: steffen.roth@utu.fi

Maria I. Zaslavskaya, *Full Professor of Sociology, Department of Applied Sociology, Faculty of Sociology, Yerevan State University, Armenia.* email: zaslavm1@gmail.com

Aleksandr Avetisyan, *Ph.D., Associate Professor of the Department of Applied Sociology, Faculty of Sociology, Yerevan State University, Armenia* e-mail: alavetisyan@gmail.com

Berch Berberoglu (Berberyan), *Ph.D., Foundation Professor of Sociology, Department of Sociology, and Director, Ozmen Institute for Global Studies, University of Nevada, Reno, USA* e-mail: berchb@unr.edu

Artak Khachatryan, *Ph.D., Associate Professor, Social Work and Social Technologies Department Chair, Faculty of Sociology, Yerevan State University, Armenia.* e-mail: artkhachatryan@yandex.ru

Vardgues Pogosyan, *Full Professor of Sociology, Department of Sociology, Russian State Social University, Russia* e-mail: vardgues@mail.ru

Marina Shapira, *Ph.D., Senior Lecturer and Chief Examiner of the Faculty of Social Sciences, University of Stirling, United Kingdom.* email: marinashapira@stir.ac.uk

Andrey Bedrik, *Ph.D., Associate Professor, Director of the Institute of Sociology and Regional Studies, Southern Federal University, Rostov-on-Don, Russia.* e-mail: avbedrik@sfedu.ru

Oksana Posukhova, *Ph.D., Associate Professor, Vice-Director of the Institute of Sociology and Regional Studies on science and expertise, Southern Federal University, Rostov-on-Don, Russia* e-mail: oyposuhova@sfedu.ru

Helena Rytövuori-Apunen, *Dr. Soc. Sc., ret'd. Senior Researcher, University of Tampere, Finland* e-mail: helenarytovuoriapunen@gmail.com

Harutyun Vermishyan, *Associate Professor, History and Theory of Sociology Department Chair, Faculty of Sociology, Yerevan State University, Armenia.* e-mail: harutyunvermishyan@ysu.am

Sheriff Folarin, *Full Professor, Department of Political Science and International Relations, Covenant University, Nigeria, and visiting professor of African governance and public administration, Texas State University, USA. Visiting professor, Center for Conflict Management, University of Rwanda.* email: sheryffolarin@gmail.com

Gohar Shahnazaryan, *Associate Professor, Department of Applied Sociology, and Director, Center for Gender and Leadership Studies, Yerevan State University, Armenia.* email: gshahnazaryan@ysu.am

Vahe Sahakyan, *Senior Information Resources Specialist and Research Associate, the University of Michigan-Dearborn Armenian Research Center, Dearborn, MI, USA* e-mail: sahakv@umich.edu

Ali Reza Sharifi Yazdi, *Ph.D. (Sociology), Professor at Family Research Institute, Tehran, Iran.* e-mail: Rezasharifi10@gmail.com

CONTENT – ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ - СОДЕРЖАНИЕ

Political Sociology – Քաղաքական սոցիոլոգիա – Политическая социология

<i>Samvel Manukyan</i> THE STRUCTURAL MODEL OF DYNAMICS OF POLITICAL LOYALTY OF YEREVAN POPULATION	7
<i>Մամվել Մանուկյան</i> ԵՐԵՎԱՆԻ ԲՆԱԿԳՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՅԱԼՈՒԹՅԱՆ ԴԻՆԱՄԻԿԱՅԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՄՈԴԵԼԸ	7
<i>Самвел Манукян</i> СТРУКТУРНАЯ МОДЕЛЬ ДИНАМИКИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛОЯЛЬНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ЕРЕВАНА	7

<i>Gagik Tumanyan, Tatevik Karapetyan</i> IDENTIFYING INTEGRATION BARRIERS FOR REPATRIATED YOUNG PEOPLE IN ARMENIA	28
<i>Գագիկ Թումանյան, Տաթևիկ Կարապետյան</i> ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐԱՄԱՆ ԽՈՂԸՆԴՈՏՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ	28
<i>Гагик Туманян, Татевик Карапетян</i> ИНТЕГРАЦИОННЫЕ БАРЬЕРЫ МОЛОДЫХ РЕПАТРИАНТОВ В АРМЕНИИ	28

<i>Gayane Harutyunyan</i> WOMEN'S RIGHTS PROTECTION SOCIAL MOVEMENT IN THE MODERN ARMENIAN SOCIETY	45
<i>Գայանե Հարությունյան</i> ԿԱՆԱՆՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	45
<i>Гаяне Арутюнян</i> ОБЩЕСТВЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ В ЗАЩИТУ ПРАВ ЖЕНЩИН В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ ОБЩЕСТВЕ	45

*Sociology of Communications - Հաղորդակցությունների սոցիոլոգիա -
Социология коммуникаций*

<i>Anrieta Karapetyan, Sean Gardner</i> THE ONLINE AND OFFLINE COMMUNICATION PREFERENCES OF ARMENIAN SOCIAL NETWORK USERS	66
<i>Անրիետա Կարապետյան, Շոն Գարդներ</i> ԱՌՑԱՆՑ ԵՎ ԱՆՑԱՆՑ ՀԱՂՈՐԳԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍՈՑՑԱՆՑԵՐԻ ՀԱՅ ՕԳՏԱՏԵՐԵՐԻ ՃՐՋԱՆՈՒՄ	66
<i>Анриета Карапетян, Шон Гарднер</i> ПРЕДПОЧТЕНИЯ ОНЛАЙН И ОФЛАЙН КОММУНИКАЦИИ СРЕДИ АРМЯНСКИХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ ***	66
<i>Jimme Matyek, Dongvel Dorothy Maimoko, Odoh Thomas Ochai</i> AN INVESTIGATION INTO THE FREQUENCY AND PATTERNS OF SCIENCE REPORTING IN THREE LEADING ONLINE NIGERIAN NEWSPAPERS FROM 2016-2022	81
<i>Ջիմ Մատյեկ, Դոնգվել Դորոթի Մայմոկո, Օդո Թոմաս Օչայ</i> ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՃԱԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԲՆՈՒՅԹԸ ՆԻԳԵՐԻԱՅՈՒՄ ԵՐԵՔ ԱՌԱՋԱՏԱՐ ՕՆԼԱՅՆ ԹԵՐԹԵՐՈՒՄ (2016-2022 ԹԹ.)	81
<i>Джимме Матьек, Донгвел Дороти Маймоко, Одо Томас Очай</i> ЧАСТОТА И ХАРАКТЕР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ В ТРЕХ ВЕДУЩИХ ОНЛАЙН-ГАЗЕТАХ НИГЕРИИ ЗА 2016-2022 ГГ. ***	81
<i>Lilit Babayan</i> STUDYING BREASTFEEDING DISCOURSE IN ARMENIA: A SOCIOLOGICAL INSIGHT	107
<i>Լիլիթ Բաբայան</i> ԿՐԾՔՈՎ ԿԵՐԱԿՐՄԱՆ ԳԻՍԿՈՒՐՄԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ. ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԵՏ	107
<i>Лилит Бабаян</i> ИЗУЧЕНИЕ ДИСКУРСА О ГРУДНОМ ВСКАРМЛИВАНИИ В АРМЕНИИ: СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ВИДЕНИЕ	107

*Social Work and Social Technologies – Ungիայական աշխատանք և
ungիայական տեխնոլոգիաներ – Социальная работа и социальные
технологии*

<i>Lusine Karamyán, Rebecca Davis</i> BIBLIOTHERAPY IN SOCIAL WORK: CAN A GUIDED READING IMPROVE QUALITY OF LIFE AND SOCIAL FUNCTIONING OF CLIENTS?	118
<i>Լուսինե Կարամյան, Ռեբեկա Դեյվիս</i> ԲԻԲԼԻՈԹԵՐԱՊԻԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻՄ. ԿԱՐՈ՞Ղ Է ՈՒՂՂՈՐԴՎԱԾ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՐԵԼԱՎԵԼ ՇԱՀԱՌՈՒԻ ԿՅԱՆՔԻ ՈՐԱԿՆ ՈՒ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՆՈՒՄԸ	118
<i>Лусине Карамян, Ребекка Дэвис</i> БИБЛИОТЕРАПИЯ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ: МОЖЕТ ЛИ НАПРАВЛЕННОЕ ЧТЕНИЕ УЛУЧШИТЬ КАЧЕСТВО ЖИЗНИ И СОЦИАЛЬНОЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ КЛИЕНТОВ?	118

<i>Gohar Khachatryan</i> DEVELOPMENT OF MODELS FOR INTERPRETING MENTAL HEALTH PROBLEMS IN AN INTERNATIONAL AND ARMENIAN CONTEXT	129
<i>Գոհար Խաչատրյան</i> ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՂ ՄՈԳԵԼՆԵՐԻ ՉԱՐԳԱՅՈՒՄԸ ՄԻՉԱՉԳԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ	129
<i>Гоар Хачатрян</i> РАЗВИТИЕ МОДЕЛЕЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПРОБЛЕМ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ И АРМЯНСКОМ КОНТЕКСТЕ	129
Information For Authors	146
Տեղեկատվություն հեղինակների համար	149
Информация для авторов	152

THE STRUCTURAL MODEL OF DYNAMICS OF POLITICAL LOYALTY OF YEREVAN POPULATION*

Samvel Manukyan, <https://orcid.org/0000-0002-9332-8640>

PhD, Associate Professor, Department of Applied Sociology, Yerevan State University
E-mail: s_manukyan@ysu.am

Abstract. Recently the general background of political processes in Armenia is the low loyalty in Armenian society to the country's political course and the low level of trust in the party system. The article presents a model of the dynamics of general loyalty of the population, in particular loyalty to the country's political course among the population of Yerevan. The model is based on data from a representative sociological survey conducted in Yerevan in November 2022. We construct the model by the structural equation modeling method. It represents the direction and the force of various factors that influence the level of loyalty of the population. In the model the factor “Loyalty” represents the acceptability of the country’s political course, trust in the political leaders, and trust in the State officials. The model shows that the factor “Revolution” determining the level of acceptability of the “velvet revolution” 2018 and the level of realization of expectations from the revolution, has the maximum influence on the level of “Loyalty”. The relative strength of the factor is 0.51. The higher the realization of expectations, the higher the level of “Loyalty” all other things being equal. The second is the factor “Economy” which determines the positive perceptions of the country's economic state, positive changes over the past year, and positive expectations for the future. The relative strength of the factor is 0.22. The higher the value of the factor, the higher the “Loyalty” all other things being equal. The third is the factor “War” which determines the society’s estimates of missed opportunities during the 44-day war, including the possibility to prevent the war, the possibility to reduce the losses from military defeat, and the possibility to win the war. The relative strength of the factor is -0.16. The more acutely society perceives missed opportunities, the lower the “Loyalty” other things being equal. These factors explain 48% of the variance in “Loyalty”. The results of the analysis of the model and its complete structure can serve as a scientific basis for strategic planning and management in the field of problems related to the political loyalty of the population.

Key words: structural equation modeling, political loyalty, “velvet revolution”, 44-day war, strategic planning, strategic management

ԵՐԵՎԱՆԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՑԱԼՈՒԹՅԱՆ ԴԻՆԱՄԻԿԱՑԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՄՈՂԵԼԸ

Սամվել Մանուկյան <https://orcid.org/0000-0002-9332-8640>

սոց. գ. թ., ԵՊՀ կիրառական սոցիոլոգիայի ամբիոնի դոցենտ

Էլ. փոստ s_manukyan@ysu.am

Ամփոփում: Ներկայումս Հայաստանում ընթացող քաղաքական գործընթացների ընդհանուր համայնապատկերը՝ մարդկանց ցածր վստահությունն է երկրի

* Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University, Vol. 14 2(38), 2023, pp. 07-27

Received: 22.10.2023, Revised: 20.11.2023, Accepted: 22.11.2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

քաղաքական զարգացումների և կուսակցական համակարգի նկատմամբ: Հոդվածում ներկայացված է Երևանի բնակչության ընդհանուր լոյալության, մասնավորապես Հայաստանի քաղաքական զարգացումների նկատմամբ լոյալության դինամիկայի մոդելը: Այն կառուցվել է Երևանում 2022 թ. նոյեմբերին կատարված ներկայացուցչական սոցիոլոգիական հարցման տվյալների հիման վրա կառուցվածքային հավասարումների մոդելավորման (SEM – Structural Equation Modeling) մեթոդով: Մոդելը նկարագրում է, թե ինչ ուղղությամբ և ինչ ուժով են տարբեր գործոններն ազդում Հայաստանի հասարակության քաղաքական լոյալության վրա: Մոդելում «Լոյալություն» գործոնն արտահայտում է Հայաստանի քաղաքական ընթացքի ընդունելիությունը, վստահությունը քաղաքական առաջնորդների նկատմամբ և վստահությունը պետական պաշտոնյաների նկատմամբ: Մոդելը ցույց է տալիս, որ «Լոյալության» վրա ամենահզոր ազդեցությունն ունի «Հեղափոխություն» գործոնը, որն արտահայտում է 2018 թ. «Թավշյա հեղափոխության» ընդունելիության աստիճանը և հեղափոխությունից սպասումների իրականացվածության մակարդակը: Գործոնի հարաբերական ուժը հավասար է 0.51-ի: Որքան ավելի բարձր է հեղափոխությունից սպասումների իրականացվածությունը, այնքան, մնացած հավասար պայմաններում, բարձր է «Լոյալությունը»: Իր ազդեցության ուժով երկրորդն է «Տնտեսություն» գործոնը, որն արտահայտում է Հայաստանի տնտեսության վիճակի դրական գնահատականները, նախորդ տարվա ընթացքում տնտեսական վիճակի դրական փոփոխությունները և սպագայի դրական սպասումները: Գործոնի հարաբերական ուժը հավասար է 0.22-ի: Որքան ավելի բարձր է «Տնտեսություն» գործոնի արժեքը, այնքան ավելի բարձր է «Լոյալությունը»: Իր ուժով երրորդն է «Պատերազմ» գործոնը, որն արտահայտում է 44-օրյա պատերազմում բաց թողնված հնարավորությունները, այդ թվում՝ 44-օրյա պատերազմից խուսափելու, հաղթանակի և պատերազմական կորուստները նվազեցնելու հնարավորությունները: Այս գործոնի հարաբերական ուժը -0.16 է: Որքան հասարակությունն ավելի սուր է ընկալում բաց թողնված հնարավորությունները, այնքան ավելի ցածր է «Լոյալությունը»: Բացահայտված գործոնները բացատրում են «Լոյալություն» գործոնի փոփոխականության (դիսպերսիայի) 48%-ը: Մոդելի վերլուծության արդյունքները և ամբողջական կառուցվածքը կարող են գիտական հենք ծառայել հասարակության լոյալության հետ կապված խնդիրների ռազմավարական պլանավորման և կառավարման ոլորտներում:

Բանալի բառեր – *կառուցվածքային հավասարումներով մոդելավորում, քաղաքական լոյալություն, «թավշյա հեղափոխություն», 44-օրյա պատերազմ, ռազմավարական պլանավորում, ռազմավարական կառավարում*

СТРУКТУРНАЯ МОДЕЛЬ ДИНАМИКИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛОЯЛЬНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ЕРЕВАНА

Самвел Манукян, <https://orcid.org/0000-0002-9332-8640>

к.соц.н., доцент кафедры прикладной социологии ЕГУ

Эл. почта: s_manukyan@ysu.am

Резюме. Общим фоном политических процессов в Армении является низкий уровень лояльности в обществе Армении к политическому курсу страны и низкий уровень доверия к партийной системе. В статье представлена модель динамики общей

лояльности населения Еревана построенная с использованием данных репрезентативного социологического опроса проведенного в Ереване в ноябре 2022 г. Модель построена посредством метода моделирования структурными уравнениями (SEM – Structural Equation Modeling). Она показывает в каком направлении и с какой силой различные факторы влияют на уровень лояльности населения. В модели фактор «Лояльность» отражает приемлемость политического курса страны, доверие к политическим лидерам и доверия к государственным чиновникам. Модель показывает, что наибольшее влияние на фактор «Лояльность» оказывает фактор «Революция», определяющий уровень приемлемости «бархатной революции» 2018 г. и уровень реализации ожиданий от революции. Относительная сила фактора равна 0,51. Чем выше уровень реализации ожиданий, тем выше уровень «Лояльности» при прочих равных условиях. Второй по силе влияния - фактор «Экономика», определяющий положительное представления об экономическом состоянии страны, позитивные изменения за прошедший год и позитивные ожидания на будущее. Относительная сила фактора составляет 0,22. Чем выше значение фактора, тем выше «Лояльность» при прочих равных условиях. Третий по силе – фактор «Война», определяющий оценки обществом упущенных возможностей в ходе 44-дневной войны, в том числе возможности предотвратить войну, снизить потери от военного поражения и возможности выиграть войну. Относительная сила фактора -0,16. Чем острее общество воспринимает упущенные возможности, тем ниже «Лояльность» при прочих равных условиях. Эти факторы объясняют 48% дисперсии фактора «Лояльность». Полная структура модели и результаты анализа модели могут служить научной основой для стратегического планирования и управления в сфере проблем связанных с политической лояльностью населения.

Ключевые слова: *моделирование структурными уравнениями, политическая лояльность, «бархатная революция», 44-дневная война, стратегическое планирование, стратегическое управление*

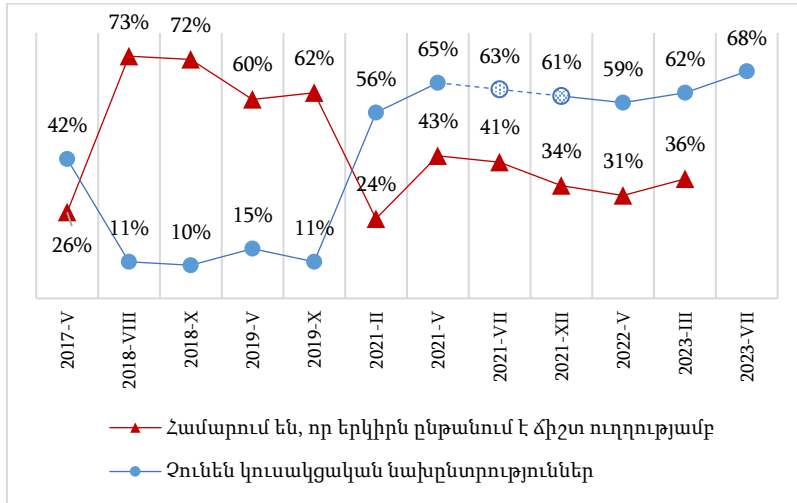
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՊՍՏԱԿԸ

Ներկայումս քաղաքական գործընթացների ընդհանուր համայնապատկերը մարդկանց ցածր վստահությունն է Հայաստանի ընդհանուր քաղաքական ընթացքի և կուսակցական համակարգի նկատմամբ: Այդ մասին են վկայում սոցիոլոգիական հետազոտությունների տվյալները:

Գծապատկեր 1-ում տրված են ամերիկյան Միջազգային հանրապետական ինստիտուտի (IRI – International Republican Institute)՝ Հայաստանում 2017 թ. մայիսից մինչև 2023 թ. մարտ ժամանակահատվածում կատարած սոցիոլոգիական 12 հետազոտությունների արդյունքները:

Գծապատկեր 1¹

Վստահությունը Հայաստանի ընդհանուր քաղաքական ընթացքի և կուսակցական համակարգի նկատմամբ

Մեկնաբանություններ գծապատկերի տվյալների վերաբերյալ²

Նախքան 2018 թ. հեղափոխությունը Հայաստանի հասարակության լոյալությունը Հայաստանի ընդհանուր քաղաքական ընթացքի նկատմամբ շատ ցածր էր. բնակչության ընդամենը 26%-ն էր համարում, որ «Երկիրն

¹ Աղբյուրը՝ International Republican Institute, https://www.iri.org/news/resource_type/poll/

² «Չունեն կուսակցական նախընտրություններ» ցուցանիշն այն անձանց թիվն է, ովքեր ի պատասխան «Եթե ընտրությունները տեղի ունենային այս կիրակի, ապա ո՞ր կուսակցությանը կտայիք Ձեր ձայնը» հարցի կոնկրետ կուսակցություն չեն նշել, պատասխանել են՝ «Ոչ մեկին», «Չեմ գնա ընտրությունների», «Կփչացնեմ քվեաթերթիկը», «Հրաժարվում եմ պատասխանել» և «Դժվարանում եմ պատասխանել»:

2017-V հետազոտությունում «Չունեն կուսակցական նախընտրություններ» ցուցանիշը հաշվարկվել է BIIOM: перед выборами в Армении повысился уровень неопределенности. Март 28, 2017. <https://www.slideshare.net/mResearcher/ss-7377783> Слайд 8 հետազոտության տվյալների հիման վրա:

2017-V հետազոտությունում «Համարում են, որ երկիրն ընթանում է ճիշտ ուղղությամբ» ցուցանիշը հաշվարկվել է Armenia parliamentary election 2017: Gallup survey reveals possible favorites, 6 March 2017. <https://armenpress.am/eng/news/881354/armenia-parliamentary-election-2017-gallup-survey-reveals-possible-favorites.html> հրապարակման տվյալների հիման վրա:

2021-VII և 2021-XII թթ. հետազոտությունների տվյալները IRI համապատասխան հետազոտություններում բացակայում էին: Դրանք հաշվարկվել են 2021-V և 2022-V թթ. հետազոտությունների տվյալների գծային մոտարկմամբ:

2023-VII հետազոտության «Չունեն կուսակցական նախընտրություն» ցուցանիշը հաշվարկվել է Poll: More than 67 percent of respondents in Armenia expressed no confidence in Armenian PM’s statements. August 4 2023. https://arminfo.info/full_news.php?id=77885&lang=3 հրապարակման տվյալների հիման վրա:

ընթանում է ճիշտ ուղղությամբ»: Միաժամանակ, շատ բարձր էր անվստահությունը երկրի քաղաքական համակարգի նկատմամբ. բնակչության 43%-ը չունեւր կուսակցական որևէ նախընտրություն: «Թավշյա հեղափոխությունից» երկու ամիս անց՝ 2018 թ. հուլիսին, այդ ցուցանիշները կտրուկ բարելավվեցին՝ լոյալությունը Հայաստանի ընդհանուր քաղաքական ընթացքի նկատմամբ դարձավ 73%, իսկ կուսակցական նախընտրություն չունեցող բնակչության թիվը նվազեց մինչև 11%: Թեպետ հեղափոխական էլֆոքիայից հետո՝ 2019 թ. ընթացքում, բնակչության լոյալության մակարդակը նվազեց, սակայն այն մնում էր բավականին բարձր մակարդակի վրա: Իրավիճակը նորից կտրուկ փոխվեց 44-օրյա պատերազմում պարտությունից հետո. քաղաքական լոյալության և կուսակցական համակարգի նկատմամբ վստահության ցուցանիշները կտրուկ վատթարացան: Մասնավորապես, 2021 թ. փետրվարին բնակչության միայն 24%-ն էր համարում, որ Հայաստանն ընթանում է ճիշտ ուղղությամբ, ինչը մոտավորապես նույնն էր, ինչ նախահեղափոխական 2017 թ.: Իսկ կուսակցական համակարգի նկատմամբ անվստահությունն աճեց մինչև 56%՝ գերազանցելով 2017 թ. ցուցանիշը: 2021 թ. մայիսից մինչև 2023 թ. մարտ կուսակցական համակարգի նկատմամբ անվստահությունը աճեց՝ 59%-ից մինչև 68%, իսկ երկրի քաղաքական ընթացքի նկատմամբ վստահությունը շարունակեց մնալ ցածր մակարդակի վրա՝ 31-41%: 2023 թ. մարտին այն 36% էր:

Հետպատերազմական իրավիճակի կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ իշխող «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցության վարկանիշը պարբերաբար նշանակալիորեն գերազանցել է ցանկացած այլ կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի վարկանիշը: Մասնավորապես, MPG կազմակերպության 2023 թ. օգոստոսի 4-ի հեռախոսային հարցման տվյալներով՝ «Եթե ընտրությունները կայանային այս կիրակի, ապա ո՞ր կուսակցությանը կտայիք Ձեր ձայնը» հարցին պատասխանել են՝ «Քաղաքացիական պայմանագրին»՝ 13.3%, երկրորդ տեղում ընթացող «Հայաստան» դաշինքին՝ 3.8%, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությանը՝ 1.8%-ը, իսկ «Պատիվ ունեն» կուսակցությունների դաշինքին՝ 1.5%-ը³:

Հասարակության վստահության ցածր մակարդակը Հայաստանի ընդհանուր քաղաքական ընթացքի նկատմամբ պարունակում է հասարակական անկայունության ռիսկեր և միաժամանակ դժվարացնում է

³ SE u Poll: More than 67 percent of respondents in Armenia expressed no confidence in Armenian PM's statements. August 4, 2023. https://arminfo.info/full_news.php?id=77885&lang=3

պետության ռազմավարությունների իրականացումը: Մյուս կողմից՝ կուսակցական համակարգի նկատմամբ ցածր վստահությունը նշանակում է, որ Հայաստանի կուսակցական համակարգը դիսֆունկցիոնալ է. այն վատ է իրականացնում իր հիմնական հասարակական-քաղաքական գործառույթը՝ վատ է ազդեցացնում և արտահայտում պետության նկատմամբ հասարակության պահանջները: Նկարագրված իրավիճակը հատկապես վնասակար է ներկայիս բարդ և Հայաստանի համար կենսական ռիսկեր պարունակող աշխարհաքաղաքական համատեքստում:

Վերը նշված սոցիոլոգիական հետազոտություններում ներկայացված են նաև քաղաքական գործիչների վարկանիշները և տարբեր քաղաքական ինստիտուտների նկատմամբ վստահության մակարդակները: Այդ սովորների հիման վրա Հայաստանի փորձագիտական հանրությունն առաջ է քաշում իրարամերժ դրույթներ⁴: Երկրում տեղեկատվական դաշտի խիստ քաղաքականացված ու բևեռացված բնույթը և՛ հասարակական գիտակցությունում, և՛ փորձագիտական հանրությունում առաջացնում է կոզնիտիվ դիստանսս. մարդիկ դժվարությամբ և հաճախ անհամարժեք են ընկալում երկրում առկա իրավիճակը: Իրարամերժ դիրքորոշումների՝ իրականությանը համապատասխանության կամ անհամապատասխանության հարցը իր պատասխանները ստանում է առավելապես սուբյեկտիվ դիտարկումների և փորձագետների քաղաքական բեռնվածքների համատեքստում:

Այդուհանդերձ, Հայաստանի գիտավերլուծական հրապարակումներում առկա են հասարակական-քաղաքական գործընթացների վերաբերյալ գիտական մեթոդներով իրականացված հավաստի հետազոտական արդյունքներ, մասնավորապես՝ Հայաստանի հասարակությունում 44-օրյա պատերազմից հետո աշխարհաքաղաքական կողմնորոշումների կառուցվածքի և դինամիկայի (Atanesyan, Mkrtichyan, 2022), ինչպես նաև՝ ռուս-ուկրաինական պատերազմի նկատմամբ Հայաստանի 18-35 տարեկան երիտասարդների դիրքորոշումների վերաբերյալ (Atanesyan, Mkrtichyan, 2023):

Ներկայացվող հոդվածում տրված է Երևանի բնակչության քաղաքական լոյալության դինամիկայի մոդելը, որը կառուցվել է կառուցվածքային

⁴ Դրա լուսաբանման օրինակներ են՝ մի կողմից՝ «Ընդդիմությունը Նիկոլ Փաշինյանին պաշտոնանկ անելու շանս չունի ոչ փողոցային պայքարի, ոչ էլ ինպիչմենտի միջոցով. քաղաքագետ» (Հայկական ժամանակ, 08/09/2022, <https://tinyurl.com/2x4m5sgl>), իսկ մյուս կողմից՝ «Երևանցիները մերժեցին ՔՊ-ին. Արցախի նկատմամբ Փաշինյանի քաղաքականությունը երևանցիների կողմից պաշտպանված չէ» (Փաստինֆո, 09/18/2023, <https://tinyurl.com/yko3gaae>):

հավասարումների մոդելավորման (SEM – Structural Equation Modeling) մեթոդով (Kline, 2005): Այն երկրորդ սերնդի բազմաչափ վերլուծական մեթոդ է (Igolkina, Samsonova, 2018), որը լայնորեն կիրառվում է հոգեբանական, սոցիոլոգիական, կենսաբանական, էկոլոգիական և գիտական այլ ոլորտներում (Ostapenko, 2013): Գործոնային, ռեգրեսիոն և ուղիների վերլուծությունը (Path Analysis) կառուցվածքային հավասարումների մոդելավորման մասնավոր դեպքերն են: Կառուցված մոդելը նկարագրում է, թե ինչ ուղղությամբ և ինչ ուժով են սահմանված լատենտ և բացահայտ փոփոխականները (գործոնները) ազդում Հայաստանի հասարակության քաղաքական լոյալության մակարդակի վրա:

ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Տվյալները: Մոդելը կառուցվել է Երևանում 2022 թ. հոկտեմբերին Հայաստանի պետական մանկավարժական համալսարանի «Սոցիոլոգիա» մասնագիտության ուսանողների ուժերով կատարված սոցիոլոգիական հետազոտության տվյալների հիման վրա: Ընտրանքի ծավալը՝ 226 անձ: Ընտրանքը ներկայացուցչական է՝ ըստ սեռի, տարիքի և Երևանում բնակության աշխարհագրական տեղաբաշխման (ըստ համայնքների): Հետազոտությունը միտված էր Երևանի հասարակության գիտակցությունում հայաստանյան արդիական խնդիրների վերաբերյալ առկա շաղկապվածությունների բացահայտմանը: Շաղկապվածությունների բացահայտման համար կրիտիկական նշանակություն ունի ոչ այնքան ընտրանքի ծավալը, որքան ընտրանքի ներկայացուցչականությունը, այսինքն՝ ընտրանքի և հասարակության հիմնական բնութագրերի համապատասխանությունը (Holbert, 2023):

Հիմնական դրույթներ: Հետազոտության նախագծման փուլում սահմանվել են չորս հիմնական դրույթներ՝ կոնցեպտներ, որոնք հասարակական գիտակցությունում առկա մտավոր (մենտալ) կառուցվածքներ են: Մտավոր կոնցեպտները մարդկանց գիտակցությունում իրականության տարբեր երևույթների նկատմամբ իրենց փորձի և գիտելիքների հիման վրա ձևավորված դիրքորոշումների, գնահատականների, դրդապատճառների, արժեքների և նորմերի փոխկապակցված և բավական կայուն համալիրներ են: Այդ համալիրները ձևավորում են մարդկանց **արձագանքներն** (պատասխանները) իրենց բովանդակային տիրույթին վերաբերող **ազդակներին** (հարցերին): Մաթեմատիկական տեսակետից դրանք գործոնային վերլուծությամբ բացահայտված գործոններն են:

Հետազոտությունում սահմանված կոնցեպտների միջև փոխադարձ կապերի ամբողջությունը Հայաստանի իշխանությունների նկատմամբ Երևանի հասարակության քաղաքական լոյալության հիպոթետիկ մոդելն է, որը ստուգվել (վերիֆիկացվել) է մոդելի կառուցման ընթացքում: Այդ կոնցեպտներն են.

«**Լոյալություն**» (մոդելում՝ **Loyalty**): Սա հասարակական գիտակցության այն մտավոր կառուցվածքն է (մաթեմատիկական տեսակետից՝ գործոնը), որն արտահայտում է հասարակության կողմից Հայաստանում քաղաքական գարգացումների ընդունելիությունը, վստահությունը քաղաքական առաջնորդների նկատմամբ և վստահությունը պետական պաշտոնյաների նկատմամբ:

«**Տնտեսություն**» (մոդելում՝ **Economy**): Հայաստանում տնտեսական վիճակի ընկալումն է: Այս մտավոր կոնցեպտն արտահայտում է Հայաստանի տնտեսության վիճակի վերաբերյալ դրական գնահատականները, նախորդ տարվա ընթացքում տնտեսական վիճակի դրական փոփոխությունները և ապագայի դրական սպասումները:

«**Պատերազմ**» (մոդելում՝ **War**): Այս կոնցեպտն արտահայտում է 44-օրյա պատերազմում բաց թողնված հնարավորությունները, այդ թվում՝ 44-օրյա պատերազմից խուսափելու հնարավորությունը, հաղթանակի հնարավորությունը և պատերազմական կորուստները նվազեցնելու հնարավորությունը:

«**Հեղափոխություն**» (մոդելում՝ **Revolution**): Այս կոնցեպտն արտահայտում է 2018 թ. «թավշյա հեղափոխության» ընդունելիության աստիճանը և հեղափոխությունից սպասումների իրականացվածության մակարդակը:

Սահմանված կոնցեպտները հետազոտությամբ անմիջականորեն գնահատել հնարավոր չէ, քանի որ դրանք իրենց բարդության պատճառով տարբեր իրավիճակներում տարբեր կերպ են դրսևորվում: Ուստի դրանք կոչվում են **թաքնված** (լատենտ) փոփոխականներ: Մրանք գնահատվում են **դիտարկված** փոփոխականների միջոցով: Վերջիններս այն փոփոխականներն են, որոնք արտապատկերում են տվյալ կառուցվածքին վերաբերվող հարցերին մարդկանց տված պատասխանները: Մոդելում **դիտարկված** փոփոխականները (հարցաթերթային հարցերի ձևակերպումները) տրված են աղյուսակ 2-ի «Կոնցեպտներ և փոփոխականներ» սյունակում:

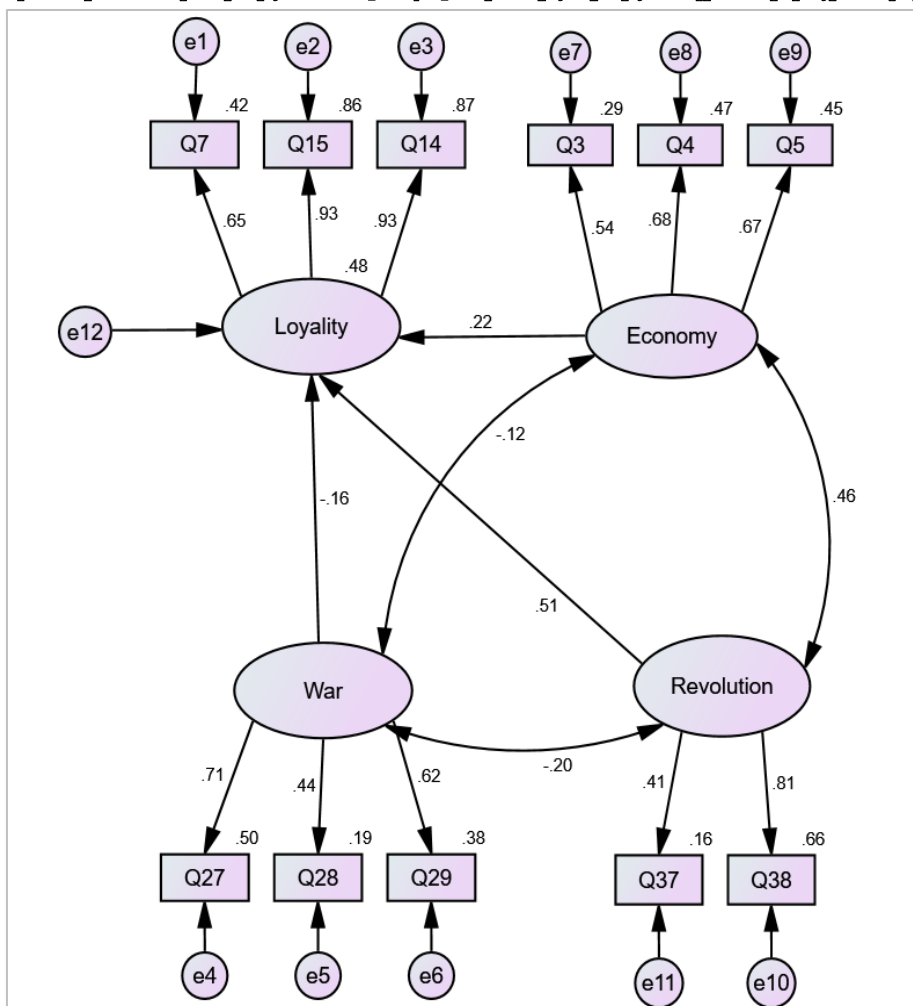
Մոդելը: Հետազոտության շրջանակներում հիպոթեզացվել է, որ

Հայաստանի տնտեսական վիճակի («Տնտեսություն»՝ Economy), 44-օրյա պատերազմի («Պատերազմ»՝ War) և 2018 թ. հեղափոխության («Հեղափոխություն»՝ Revolution) վերաբերյալ կոնցեպտները ազդում են Հայաստանի հասարակության քաղաքական լոյալության վրա («Լոյալություն»՝ Loyalty): Ընդ որում, ենթադրվում է նաև, որ առաջին երեք կոնցեպտները նույնպես փոխկապակցված են, սակայն այդ փոխկապակցությունների ազդեցության ուղղության վերաբերյալ ենթադրություններ չեն կատարվել:

Հետազոտությունում հիպոթեզացված մոդելը ներկայացված է նկար 1-ում:

Նկար 1

Երևանի հասարակությունում քաղաքական լոյալության դինամիկայի մոդելը

Նկարում հիմնական չորս կոնցեպտները տրված են օվալներում: Այն ենթադրությունը, որ Economy, War և Revolution կոնցեպտներն ազդում են Loyalty կոնցեպտի վրա, ներկայացված է սլաքներով, իսկ այն, որ Economy, War և Revolution կոնցեպտները փոխկապակցված են, ներկայացված է երկկողմանի սլաքներով:

Մոդելում դիտարկված փոփոխականները ներկայացված են ուղղանկյուններով: Նկարը չճանրաբեռնելու համար ուղղանկյուններում գրված են ոչ թե հարցաթերթային հարցերի ձևակերպումները, այլ տվյալների շտեմարանում դրանց համառոտ անվանումները (տե՛ս աղյուսակ 2): Քանի որ մարդկանց գիտակցության մենթալ համալիրներն են կազմավորում իրենց բովանդակային տիրույթին պատկանող հարցերի պատասխանները (դիտարկված փոփոխականները), մոդելում այդ հարաբերությունները պատկերված են սլաքներով, որոնք ուղղված են տվյալ համալիրն արտապատկերող օվալից դեպի համապատասխան դիտարկված փոփոխականն արտապատկերող ուղղանկյունը:

Մարդու գիտակցությունը բարդ կառուցվածք է, ուստի, պետք է ենթադրել, որ ցանկացած հարցին մարդու տված պատասխանը պայմանավորված է ոչ միայն մեր սահմանած համալիրներով, այլ նաև բազմաթիվ այլ՝ ինչպես օբյեկտիվ (օրինակ՝ տարիք, կրթամակարդակ, սոցիալական կարգավիճակ և այլն), այնպես էլ սուբյեկտիվ (օրինակ՝ իշխանության հետ սերտ կապեր, դիտարկվող հարցի վերաբերյալ թույլ հետաքրքրվածություն, անձնական մասնակցություն պատերազմին և այլն) գործոններով: Այդ պատճառով դիտարկված փոփոխականներում միշտ առկա է **չհաշվառված ինֆորմացիա**, որը մոդելում ներկայացվում է «չափման սխալ» հասկացությամբ: Չափման սխալները մոդելում ներկայացված են փոքրիկ շրջանակներով, որոնցում գրված է e (error) տառը: Միմյանցից տարբերելու համար դրանք ունեն եզակի թվով համարներ: Քանի որ չափման սխալն ազդում է դիտարկված փոփոխականի արժեքի վրա, այդ պատճառով դրանք միացված են սլաքով՝ չափման սխալից դեպի փոփոխականը:

Նկար 1-ում մոդելն արտապատկերում է այն հավասարումները, որոնք արտահայտում են վերը նկարագրված կոնցեպտների (թաքնված փոփոխականների), դիտարկված փոփոխականների և չափման սխալների միջև առկա կապերը:

Մոդելի աղեկվատությունը: Մաթեմատիկական գնահատական է (կամ գնահատականների համախումբ), որը ցույց է տալիս, թե որքանով

են մոդելի կանխատեսումները համընկնում փորձնական տվյալների հետ: Աղեկվատության յուրաքանչյուր գնահատականի համար սահմանված է տեսական կամ էմպիրիկ մեկ կամ մի քանի չափանիշ, որոնց կիրառմամբ որոշվում է՝ արդյո՞ք մոդելի աղեկվատությունը բավարար է այն ընդունելու համար, թե՞ ոչ:

Կառուցվածքային հավասարումներով մոդելավորումը բավականին բարդ մեթոդ է: Այդ մոդելների աղեկվատության գնահատման համար մշակվել են 30-ից ավելի չափանիշներ: Կոնկրետ մոդելի աղեկվատության վերաբերյալ որոշումը կայացվում է այդ չափանիշների ցանկից՝ որպես կանոն 3-4 չափանիշների արժեքների դիտարկման և համադրման հիման վրա:

Աղյուսակ 1-ում տրված են կառուցվածքային հավասարումներով մոդելավորման մեթոդով կառուցված մոդելների աղեկվատության առավել հաճախ կիրառվող չափանիշները նկար 1-ում ներկայացված մոդելի համար: Աղյուսակում տրված են չափանիշի անունը, դրա գնահատված արժեքը, մոդելի աղեկվատության ընդունման համար չափանիշի սահմանային արժեքը և չափանիշի անունը հայերեն: Չափանիշների մաթեմատիկական բացատրությունները տրված են կառուցվածքային հավասարումներով մոդելավորման վերաբերյալ գրականությունում (Miljko, 2020)⁵:

Աղյուսակ 1

Մոդելի աղեկվատության չափանիշները

Չափանիշ	Հաշվարկված արժեքը	Ընդունելիության շեմ	Ծանոթագրություն
CMIN/DF	1.773	≤ 3	Մոդելի կանխատեսումների և փորձնական տվյալների միջև անհամապատասխանությունը՝ բաժանած մոդելի ազատության աստիճանների
NFI	0.903	≥ 0.9	Մոդելի համապատասխանության նորմավորված ինդեքս
IFI	0.955	≥ 0.9	Աստիճանական անհամապատասխանության ինդեքս
TLI	0.919	≥ 0.9	Տակկեր-Լյուիսի ինդեքս

⁵ See Interpret of CFA / SEM Indices of Goodness of Fit. https://easystats.github.io/effectsize/reference/interpret_gfi.html

CFI	0.953	≥ 0.9	Համեմատական համապատասխանության ինդեքս
PNFI	0.520	≥ 0.5	Ֆիքսված շահավետության նորմավորված ինդեքս
RMSEA	0.059	≤ 0.08	Մոտարկման միջին քառակուսային սխալ

Աղյուսակում ներկայացված վեց չափանիշների արժեքները բավարարում են մոդելի ադեկվատության ընդունելիության շեմային արժեքներին: Ընդ որում՝ կարևոր է նշել, որ դրանց շարքում են մոդելի որակի այն երկու չափանիշները (TLI, RMSEA), որոնց արժեքները կախված չեն ընտրանքի ծավալից (Brendt, 1998):

ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

Մոդելի գործակիցները: Նկար 1-ում փոփոխականները և կոնցեպտները (գործոնները) միացնող սլաքների մոտ տեղադրված թվերը ցույց են տալիս դրանց միջև կապի ուժգնությունը: Դրանք համապատասխան ռեգրեսիոն հավասարումների β գործակիցներն են: Սլաքը ցույց է տալիս ազդեցության ուղղությունը, իսկ գործակիցները գտնվում են [-1; 1] միջակայքում: Դրական թիվը նշանակում է, որ ազդեցություն գործող փոփոխականի արժեքի աճը բարձրացնում է ազդեցությունը կրող փոփոխականի արժեքը: Երբ անկախ փոփոխականի արժեքն աճում է 1 ստանդարտ շեղման (σ) չափով, կախյալ փոփոխականն աճում է «ռեգրեսիոն գործակից» * σ չափով: Բացասական թիվը նշանակում է, որ ազդող փոփոխականի արժեքի աճը նվազեցնում է ազդեցությունը կրող փոփոխականի արժեքը:

Կոնցեպտները միացնող երկկողմանի սլաքների կողքին գրված թվերը ցույց են տալիս դրանց շաղկապվածության ուժը: Դրանք կոնցեպտների միջև Պիրսոնի կոռելյացիաներն են, որոնք նույնպես գտնվում են [-1; 1] միջակայքում: Դրական թիվը նշանակում է, որ երկու կոնցեպտները միաժամանակ են աճում կամ նվազում, իսկ բացասական թիվը նշանակում է, որ մի կոնցեպտի աճը շաղկապված է մյուս կոնցեպտի նվազման հետ:

Loyalty կոնցեպտի օվալի վերևի աջ կողմում գրված թիվը (0.48)

ցույց է տալիս, որ այդ կոնցեպտի փոփոխականության 48%-ը բացատրվում մյուս երեք կոնցեպտներով՝ Economy, War, Revolution: Դա Loyalty կոնցեպտին վերաբերող ռեգրեսիոն հավասարման R²-ին է:

Նկար 1-ու տրված թվերը ներկայացված են նաև աղյուսակ 2-ի «Ազդեցության չափը» սյունակում:

Աղյուսակ 2

Երևանի հասարակությունում քաղաքական լոյալության դինամիկայի մոդելը

Կոնցեպտներ և փոփոխականներ	Ազդեցության ուղղությունը	Կոնցեպտ	Ազդեցության չափը
Loyalty	←	Revolution	.506
Loyalty	←	Economy	.220
Loyalty	←	War	-.164
Q7 Հայաստանը ճիշտ ուղղությամբ է ընթանում, թե՞ սխալ ուղղությամբ	←	Loyalty	.647
Q15 Որքանո՞վ եք վստահում Հայաստանի ներկայիս պետական պաշտոնյաներին	←	Loyalty	.925
Q14 Որքանո՞վ եք վստահում Հայաստանի քաղաքական առաջնորդներին	←	Loyalty	.931
Q29 Հնարավո՞ր էր արդյոք ավելի շուտ ավարտել 44-օրյա պատերազմը՝ խուսափելով մեծ կորուստներից	←	War	.618
Q28 Կարո՞ղ էր արդյոք, Ձեր կարծիքով, հայկական բանակը հաղթել 44-օրյա պատերազմում	←	War	.438
Q27 Հնարավո՞ր էր արդյոք խուսափել 44-օրյա պատերազմից	←	War	.707
Q3 Ձեր կարծիքով, ինչպիսի՞ն է ներկայումս տնտեսական վիճակը Երևանում	←	Economy	.541

Q4 Ինչպե՞ս է փոխվել տնտեսական վիճակը Երևանում մեկ տարի առաջվա համեմատ	←	Economy	.684
Q5 Ինչպե՞ս կփոխվի Երևանում տնտեսական վիճակը հաջորդ տարում	←	Economy	.668
Q38 Որքանո՞վ են արդարացել ձեր սպասումները 2018 թ. հեղափոխությունից	←	Revolution	.814
Q37 Որքանո՞վ էր ձեզ համար ընդունելի 2018 թվականի ապրիլի հեղափոխությունը այն ժամանակ՝ 2018 թվականին:	←	Revolution	.406

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մեր հիմնական նպատակն է մոդելի կիրառմամբ բազմակողմանիորեն պարզել, թե ինչպիսին է Երևանի հասարակությունում իշխանությունների նկատմամբ լոյալության դինամիկան:

Դրա համար նախ նկարագրենք մոդելի շրջանակներում «Լոյալություն» (Loyalty), «Տնտեսություն» (Economy), «Պատերազմ» (War) և «Հեղափոխություն» (Revolution) կոնցեպտների բովանդակությունները և առանձնահատկությունները:

ՄՈԴԵԼԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿՈՆՑԵՊՏՆԵՐԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

«Լոյալություն»: Մոդելում «Լոյալություն» կոնցեպտի բովանդակությունը կազմավորվել է հետևյալ երեք հարցերին տրված պատասխանների մշակման միջոցով.

- Q7. «Հայաստանը ճի՞շտ ուղղությամբ է ընթանում, թե՞ սխալ ուղղությամբ»: Որքան ավելի դրական է Հայաստանի ընթացքի մասին դիրքորոշումը, այնքան ավելի բարձր է լոյալությունը Հայաստանի իշխանությունների նկատմամբ: Ըստ հետազոտության տվյալների՝ Երևանի բնակչության 29%-ը համարում էր, որ Հայաստանն ընթանում է «ճիշտ» կամ «ավելի շուտ ճիշտ» ուղղությամբ, որը բավականին ցածր ցուցանիշ է: Հիշենք, որ կոնկրետ հարցաթերթային հարցերին տրված պատասխանները՝ ընտրանքի փոքր ծավալի պատճառով, ունեն կողմնորոշիչ բնույթ: Այդուհանդերձ նկատենք, որ

ստացված արդյունքը շատ քիչ է տարբերվում IRI 2022-V համահանրապետական հետազոտության տվյալից՝ 31% (զծապատկեր 1): Այդ հետազոտության ընտրանքը կազմել էր 1513 հարցվող, իսկ ընտրանքային սխալը՝ $\pm 2.5\%$: Հարկ է նաև ուշադրություն դարձնել, որ այդ ցուցանիշը նախահեղափոխական 2017 թ. մայիսին կազմել էր 24%:

▪ Q15. «Որքանո՞վ եք վստահում Հայաստանի ներկայիս պետական պաշտոնյաներին»: Որքան ավելի բարձր է պետական պաշտոնյաների նկատմամբ վստահությունը, այնքան ավելի բարձր է լոյալությունը: Ըստ հետազոտության տվյալների՝ պետական պաշտոնյաներին «վստահում էր» կամ «ավելի շուտ վստահում էր» Երևանի հասարակության 16.5%-ը, որը շատ ցածր ցուցանիշ է:

▪ Q14. «Որքանո՞վ եք վստահում Հայաստանի քաղաքական առաջնորդներին»: Որքան ավելի բարձր է վստահությունը քաղաքական առաջնորդների նկատմամբ, այնքան ավելի բարձր է լոյալությունը: Ըստ հետազոտության տվյալների՝ քաղաքական առաջնորդներին «վստահում էր» կամ «ավելի շուտ վստահում էր» Երևանի հասարակության 17.4%-ը, որը շատ ցածր ցուցանիշ է:

Մոդելը (նկար 1) ցույց է տալիս, որ «Լոյալությունը» իշխանությունների նկատմամբ մեծապես պայմանավորված է պետական և քաղաքական գործիչների նկատմամբ վստահությամբ: Երկու փոփոխականների դեպքում էլ այդ ազդեցության ուժը մոդելը գնահատել է 0.93, որը շատ մոտ է հնարավոր առավելագույն արժեքին՝ 1: Իսկ Հայաստանում քաղաքականության ընթացքին հավանություն տալը լոյալության կառուցվածքում ունի ավելի փոքր նշանակություն (0.65): Այստեղից հետևություն.

▪ **Իշխանությունների նկատմամբ Երևանի բնակչության լոյալության կառավարման հարցում առավել կարևոր նշանակություն ունի պետական և քաղաքական գործիչների նկատմամբ վստահությունը:**

«Տնտեսություն» կոնցեպտի ընդհանուր բովանդակությունն է բնակչության դիրքորոշման բնույթը (դրական կամ բացասական) Հայաստանում տնտեսական վիճակի նկատմամբ: Կոնցեպտը կազմավորվել է հետևյալ երեք հարցերին տրված պատասխանների միջոցով.

▪ Q3. «Ձեր կարծիքով, ինչպիսի՞ն է ներկայումս տնտեսական վիճակը Երևանում»:

▪ Q4. «Ինչպե՞ս է փոխվել տնտեսական վիճակը Երևանում մեկ

տարի առաջվա համեմատ»:

▪ Q5. «Ինչպե՞ս կփոխվի Երևանում տնտեսական վիճակը հաջորդ տարում»:

Ըստ հետազոտության տվյալների՝ տնտեսական վիճակի գնահատականներում ամենամեծ հատվածներն են միջին գնահատականները. մասնավորապես՝ Երևանի բնակչության 52%-ը համարում էր, որ Երևանում տնտեսական վիճակը «ոչ լավն է, ոչ՝ վատը», 37%-ը համարում էր, որ վերջին տարվա ընթացքում «վիճակը չի փոխվել», և 38%-ը համարում էր, որ հաջորդ տարվա ընթացքում «վիճակը չի փոխվի»: Ընդ որում, տնտեսության ընթացիկ վիճակի և նախորդ տարվա համեմատ վիճակի դրական և բացասական գնահատականների հարաբերակցությունը մի փոքր շեղված է դեպի բացասական գնահատականները, իսկ սպասումների տեսակետից՝ դրական և բացասական դիրքորոշումների հարաբերակցությունը շեղված է դեպի դրական գնահատականները:

Երևանում տնտեսական վիճակի վերաբերյալ գնահատականներից յուրաքանչյուրը միջին ուժով է ազդում «Տնտեսություն» կոնցեպտի վրա: Այս համատեքստում ավելի կարևոր են համեմատական գնահատականները՝ ինչպես է փոխվել վիճակը (0.68) և ինչպես կփոխվի (0.67): Հետևաբար.

▪ **Բնակչության շրջանում տնտեսական վիճակի վերաբերյալ մտավոր կառուցվածքի կառավարման տեսակետից առավել արդյունավետ է առկա տնտեսական վիճակի և սպասվող փոփոխությունների ուղղության շեշտադրումը:**

«Պատերազմ» կոնցեպտը կազմավորվել է 44-օրյա պատերազմի վերաբերյալ հետևյալ դիրքորոշումներն արտահայտող փոփոխականների տվյալներով.

▪ Q27. «Հնարավո՞ր էր արդյոք խուսափել 44-օրյա պատերազմից»: Պատասխանել է «այո» կամ «ավելի շուտ այո» հարցվածների 49%-ը: Փոփոխականի ազդեցության ուժը՝ 0.71:

▪ Q28. «Կարո՞ղ էր արդյոք, Ձեր կարծիքով, հայկական բանակը հաղթել 44-օրյա պատերազմում»: Պատասխանել է «այո» կամ «ավելի շուտ այո» հարցվածների 66%-ը: Փոփոխականի ազդեցության ուժը՝ 0.44:

▪ Q29. «Հնարավո՞ր էր արդյոք ավելի շուտ ավարտել 44-օրյա պատերազմը՝ խուսափելով մեծ կորուստներից»: Պատասխանել է «այո»

կամ «ավելի շուտ այո» հարցվածների 81%-ը: Փոփոխականի ազդեցության ուժը՝ 0.62:

Հարցերի բովանդակությունից բխում է, որ «Պատերազմ» կոնցեպտի բարձր արժեքները արտահայտում են հասարակական դժգոհությունը 44-օրյա պատերազմում բաց թողնված հնարավորությունների նկատմամբ: Ի տարբերություն դրա՝ «Լոյալություն» և «Տնտեսություն» կոնցեպտների բարձր արժեքները նշանակում են հասարակության դրական դիրքորոշումները:

«Պատերազմ» կոնցեպտի փոփոխականների ազդեցությունների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ դրա ընդհանուր գնահատականի վրա ամենաուժեղ ազդեցությունն ունի պատերազմից խուսափելու չիրականացված հնարավորությունը (0.71), իսկ իր ազդեցության ուժով երկրորդն է պատերազմն ավելի շուտ ավարտելու չիրականացված հնարավորությունը (0.62): Հետևաբար.

▪ **44-օրյա պատերազմի վերաբերյալ մտավոր կառուցվածքի կառավարման հարցում հանգուցային նշանակություն ունեն այդ պատերազմից խուսափելու չիրականացված հնարավորության բացատրությունը, իսկ հետո՝ այդ պատերազմն ավելի շուտ ավարտելու չիրականացված հնարավորության բացատրությունը:**

«Հեղափոխություն» կոնցեպտը գնահատված է հետևյալ հարցերի միջոցով.

▪ Q37. «Որքանո՞վ էր ձեզ համար ընդունելի 2018 թվականի ապրիլի հեղափոխությունը այն ժամանակ՝ 2018 թվականին»: Այս հարցին պատասխանել է «լիովին ընդունելի էր» կամ «ավելի շուտ ընդունելի էր» երևանի բնակչության 74%-ը: Փոփոխականի ազդեցության ուժը՝ 0.41:

▪ Q38. «Որքանո՞վ են արդարացել ձեր սպասումները այդ հեղափոխությունից»: Այս հարցին պատասխանել է «լիովին արդարացել են» կամ «ավելի շուտ արդարացել են» 14%-ը: Փոփոխականի ազդեցության ուժը՝ 0.81:

Մոդելը ցույց է տալիս, որ հեղափոխության նկատմամբ դրական դիրքորոշումը պայմանավորված է առավելապես սպասումների իրականացվածությամբ: Հետևաբար.

▪ **Հեղափոխության նկատմամբ մտավոր համալիրի կառավարման տեսակետից հանգուցային նշանակություն ունի մարդկանց գի-**

տակցությունում հեղափոխության խոստումների իրականացվածության կամ չիրականացվածության հիմնավորումները:

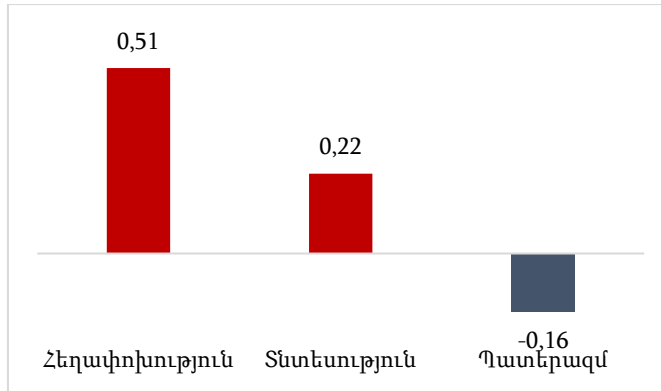
«ԼՈՅԱԼՈՒԹՅԱՆ» ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ «ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ», «ՊԱՏԵՐԱԶՄ», «ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ» ԿՈՆՑԵՊՏՆԵՐՈՎ

Այժմ նկարագրենք երեք հիմնական կոնցեպտների ազդեցությունը Հայաստանի իշխանությունների նկատմամբ լոյալության վրա:

Մոդելը ցույց է տալիս, որ Երևանի բնակչության լոյալության վրա ամենամեծ ազդեցությունն ունի հեղափոխության նկատմամբ դրական դիրքորոշումը, որի ազդեցության ուժն է 0.51: Երկրորդ տեղում է բնակչության դիրքորոշումը Հայաստանի տնտեսության նկատմամբ, որի ազդեցության չափը լոյալության վրա կազմում է 0.22: Եվ որքան էլ զարմանալի թվա, բնակչության լոյալության վրա իր ազդեցության ուժով երրորդն է պատերազմի նկատմամբ դիրքորոշումը, որի ազդեցությունը - 0.16 է: Այսինքն, երբ աճում է «Պատերազմ» կոնցեպտի գնահատականը, որը 44-օրյա պատերազմի և դրա հետ կապված դժգոհությունների համալիրն է, ապա նվազում է լոյալությունը իշխանությունների նկատմամբ (գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 2

«Հեղափոխություն», «Տնտեսություն» և «Պատերազմ» մտավոր կառուցվածքների ազդեցությունը «Լոյալություն» մտավոր կառուցվածքի վրա

Նշված երեք կոնցեպտները բացատրում են «Լոյալություն» կոնցեպտի փոփոխականության մոտ կեսը՝ 48%-ը, որը սոցիոլոգիական հետազոտությունների տվյալներով կառուցված ռեգրեսիոն մոդելների դեպքում բավա-

կանին բարձր ցուցանիշ է: «Լոյալության» փոփոխականության 52%-ը բացատրվում է այլ կոնցեպտներով և փոփոխականներով, որոնք հետազոտությունում չեն դիտարկվել:

Այսպիսով, մոդելի վերլուծությունից բխում է եզրակացություն.

▪ **Իշխանությունների նկատմամբ Երևանի բնակչության լոյալության կառավարման հարցում առաջնահերթ նշանակություն ունեն 2018 թ. հեղափոխության նկատմամբ դիրքորոշումը պայմանավորող մտավոր կառուցվածքի կառավարումը, տնտեսական ներկա վիճակի և առավելապես ապագա փոփոխության վերաբերյալ մտավոր կառուցվածքի կառավարումը և պատերազմի ու դրա արդյունքների վերաբերյալ մտավոր կառուցվածքի կառավարումը:**

Վերջին դրույթի՝ «Պատերազմ» մտավոր կառուցվածքի առնչությամբ հարկ է նշել, որ ներկայումս դրա հիման վրա քաղաքական դիսկուրսում առաջացել են նոր կոնցեպտներ՝ Արցախի կարգավիճակ, Արցախի բնակչության անվտանգության ապահովում, Հայաստանի անվտանգություն, Հայաստանի սահմանների և տարածքի անձեռնմխելիություն, «Զանգեզուրի միջանցք»: Նշված կոնցեպտների նկատմամբ դիրքորոշումները պայմանավորող հիմնարար կոնցեպտ է մնում Հայաստանի հիմնական ռազմական դաշնակցի/հովանավորի նույնականացումը:

Մեր հետազոտությամբ հավաքագրված տվյալների շրջանակում հնարավոր չէր մոդելներում անհրաժեշտ և բավարար մեթոդական հստակությամբ ընդգրկել այդ մտավոր համալիրները: Դրանք գնահատելու և լոյալության մոդելը մոդիֆիկացնելու համար անհրաժեշտ են նոր տվյալներ:

Կարևոր առանձնահատկություններ է բացահայտում մոդելում մտավոր կառուցվածքների միջև կոռելյացիաների դիտարկումը: «Տնտեսություն» և «Հեղափոխություն» կոնցեպտները միմյանց դրականորեն ուժեղ կոռելյացված են (շաղկապված են): Կոռելյացիայի գործակիցը՝ 0.46: Դա նշանակում է, որ տնտեսական վիճակի նկատմամբ դրական դիրքորոշումները ունակ են բարձրացնելու հեղափոխության վերաբերյալ դրական դիրքորոշումները:

«Տնտեսություն» և «Պատերազմ» կառուցվածքների միջև կոռելյացիան փոքր է և բացասական: Եթե հաշվի առնենք, որ «Պատերազմ» կոնցեպտի բարձր արժեքները նշանակում են բարձր դժգոհություն, ապա կարելի է եզ-

րակացնել, որ «Տնտեսություն» կոնցեպտն ունի «Պատերազմ» կոնցեպտի բացասական ազդեցությունը նվազեցնելու ներուժ, և հակառակը՝ «Պատերազմ» կոնցեպտի բացասական բովանդակության հզորացումն ունի «Տնտեսություն» կառուցվածքի դրական ազդեցությունը նվազեցնելու ներուժ:

Բացասական կոռելացված են նաև «Պատերազմ» և «Հեղափոխություն» կոնցեպտները՝ կոռելյացիոն գործակիցը՝ -0.20: Դա նախ՝ նշանակում է, որ այս երկու կոնցեպտների բովանդակությունները շաղկապված են, և երկրորդը՝ այդ շաղկապվածությունը մարդկանց գիտակցությունում առաջացնում է կոգնիտիվ դիսոնանս: Մարդիկ պետք է կողմնորոշվեն, թե որն է ավելի կարևոր՝ տնտեսական բարենպաստ և բարելավվող պայմանները, թե՞ պատերազմի հետ կապված անհաջողությունների հաղթահարումը:

Այսպիսով, Երևանի բնակչության լոյալության մոդելն աղեկվատ է և բովանդակային տեսակետից ճիշտ է նկարագրում հասարակական գիտակցությունում դրա պայմանավորվածությունը «Հեղափոխություն», «Պատերազմ» և «Տնտեսություն» մտավոր կառուցվածքներով:

«Լոյալություն», «Հեղափոխություն», «Պատերազմ» և «Տնտեսություն» մտավոր կառուցվածքների և դրանց բովանդակային տարրերի միջև ազդեցությունների մոդելը գիտական հիմք է Երևանի հասարակության քաղաքական լոյալության և դրա հետ կապված ավելի լայն խնդիրների ռազմավարական պլանավորման և ռազմավարական կառավարման համար:

REFERENCES

- Atanesyan A., Mkrtichyan A. (2023). Youth perceptions of the war in Ukraine and its possible consequences (on the case of Armenian youth in Yerevan) *Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University*, Vol. 14 1(37), pp. 07-28. DOI 10.46991/BYSU:F/2023.14.1.007
- Atanesyan A.V., Mkrtichyan A.E. (2022) Armenia between Russia and the West: Foreign Political Priorities in Public Opinion. *Sotsiologicheskie issledovaniya* [Sociological Studies]. No 12. P. 88-100 DOI 10.31857/S013216250022088-9 (in Russian)
- Berndt, A.E. (1998). "Typical" model features and their effects on goodness-of-fit indices. Presented at the 106th Annual Convention of the American Psychological Association, San Francisco, CA. <http://reifmansem.blogspot.com/2007/02/at-wednesdays-class-well-make-sure.html#:~:text=The%20AMOS%20output%20will%20report,and%20thus%20usually%20produces%20results>

- Holbert, Ch. (2023) Sample Size Determination for Correlation Studies. March 25. URL: <https://www.cfholbert.com/blog/sample-size-correlation/#:~:text=As%20a%20final%20note%2C%20the,power%2C%20even%20with%20large%20samples>
- Igolkina, A.A., Samsonova M.G. (2018) Method SEM: Structural equation modeling in molecular biology. *Biophysika* [Biophysics]. V. 63, № 2. pp. 213-224. (in Russian)
- Kline R.B. (2005) Principles and practice of structural equation modeling. The Guilford Press, 2005.
- Miljko (2020) Statistische Beratung Leonardo Miljko. How to interpret SEM model fit results in AMOS. URL: https://www.StatistischeDatenAnalyse.de/images/services/How_to_interpret_SEM_model_fit_results_in_AMOS.pdf.
- Ostipenko R.I. (2013) Brief overview and prospects for the development of structural modeling methods in domestic science and practice. *Perspektivy nauki I obrazovaniya* [Prospects for science and education]. № 5, pp. 56-99 (in Russian).

Conflicts of Interest

The author declares no ethical issues or conflicts of interest in this research.

Ethical Standards

The author affirms this research did not involve human subjects.

IDENTIFYING INTEGRATION BARRIERS FOR REPATRIATED YOUNG PEOPLE IN ARMENIA*

Gagik Tumanyan, <https://orcid.org/0009-0007-9514-8778>

Ph.D in sociology, Yerevan State University, Assistant at the Faculty of Sociology

E-mail: gagik.tumanyan@ysu.am

Tatevik Karapetyan, <https://orcid.org/0009-0007-9514-8778>

Lecturer, Chair of Social Work and Social Technologies, Yerevan State University

E-mail: t.karapetyan@ysu.am

Abstract. The problem of repatriation is not new in the Armenian reality. Repatriation, as a process coordinated by the state (through official policy), with its periodicity and massiveness, draws special attention especially in the Soviet period of the Armenian history (in particular, in the case of the wave named "Great Repatriation" in 1946-1948 (Stepanyan, 2020)). Later, in the post-Soviet realities, although repatriation processes continue, they differ from previously organized manifestations, which creates the need for new studies reinterpreting the phenomenon. Along with the historical observations which provide important analytical perspectives, it is important to consider the conceptual foundations of the phenomenon of repatriation from a methodological point of view. In particular, according to distinct dictionary definitions of repatriation, it is the return from exile to the homeland, the return of prisoners of war and civilian population who are outside the borders of their homeland to their homeland as a result of military operations (Aghayan, 1976). Nevertheless, refraining from private definitions of the phenomenon, we will rely on the most general modern interpretations of repatriation, according to which repatriation is the process of returning to the country of departure or the ethnic homeland (regardless of the fact that sometimes the country of departure is not considered a homeland after generations (Barseghyan, 2019)). Moreover, it is important to study repatriation not only from the point of view of opportunities, but also from the point of view of the complex problems of the integration nature following the process.

Turning to integration as a social phenomenon, we have used the approaches of Bosswick and Heckmann, according to which social integration is the inclusion of the immigrant in the context of the institutional relations of the host country, as well as in the context of social roles and statuses. The authors consider social integration at four interrelated levels: structural, cultural, interactive, and self-identification. In particular, at the structural level, the necessary rights and opportunities provided for immigrants to participate in the host country's social statuses and basic institutions (such as the economy and labor market, the education system, civic participatory processes, housing services) are considered.

At the cultural level, the authors emphasize the inclusion of the immigrant in the cultural experiences of the host country, in which the acquisition of communication skills (i.e. language skills) about the host country's culture is of special importance. The interactive aspect of integration, in turn, implies the incorporation of the immigrant into the area of

* The research for this article was carried out with the "Identifying integration barriers for repatriated young people in Armenia" project funded by "Calouste Gulbenkian Foundation" and implemented by the YSU Center for Innovational Social Research.

social networks and relationships of the host society. At the level of self-identification, Bosswick and Heckmann consider the immigrant's perceptions of self-identification and belonging to social groups in the host country (Bosswick, Heckmann, 2006).

Together with all of this, in the context of the integration issue, we have highlighted the experience of young repatriates, in which risks of integrative nature, with their possible negative impact, can lead to irreversible consequences. Thus, from the point of view of the socialization process, young people are seen as a key stage of human development, during which a person transitions from childhood to adulthood, or, in other words, from a state of dependence to a state of independence or interdependence. It is during youth that the individual creates foundations for the roles of maturity with their decisions (moral, social, economic, cultural, civil) (UNICEF, 2011). Moreover, the problems characteristic of this stage are even more pronounced in the conditions of the migration experience of young people, which is accompanied by unique risk factors. Their short-term and long-term negative manifestations can have irreversible harmful consequences in an individual's life. In particular, at the personal level, these problems can be expressed by the loss of the possibility of full human development, and at the societal level, they can be seen by the waste of the social, economic and cultural development potential of both sending and host countries (IOM Glossary on Migration, 2019).

Thus, within the framework of this article, the results of the analysis of the research data are presented, based on which the main features of the factors that serve as obstacles in the integration processes of the repatriated young people are identified. The article presents the heterogeneity of the mentioned factors (structural-institutional, social, cultural, identity), providing a multifaceted view of the current manifestations of repatriation.

Keywords: *repatriation, migration, forced migration, repatriated young people, integration*

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ԽՈՉՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Գագիկ Թումանյան, <https://orcid.org/0009-0007-9514-8778>

սոցիոլոգիական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ սոցիոլոգիայի
ֆակուլտետ, ասիստենտ, Էլ. փոստ՝ gagik.tumanyan@ysu.am

Տարթևիկ Կարապետյան, <https://orcid.org/0000-0003-2574-0868>

Դասախոս, ԵՊՀ Սոցիալական աշխատանքի և սոցիալական
տեխնոլոգիաների ամբիոն, Էլ. փոստ՝ t.karapetyan@ysu.am

Համառոտագիր: Հայկական իրականությունում հայրենադարձության խնդիրը նոր չէ: Այն՝ որպես պետության կողմից համակարգվող (իշխանական քաղաքականության միջոցով) գործընթաց, իր պարբերականությամբ և զանգվածայնությամբ առանձնահատուկ ուշադրություն է գրավում հատկապես Հայաստանի պատմության խորհրդային շրջանում (մասնավորաբար, 1946-1948 թթ. «Մեծ հայրենադարձություն» անվանված ալիքի դեպքում (Stephanyan, 2020)): Հետագայում՝ հետխորհրդային իրողություններում թեև հայրենադարձության գործընթացները շարունակվում են, դրանք տարբերվում են նախկին կազմակերպված դրսևորումներից, ինչը երևույթը վերաիմաստավորող նոր հետազոտությունների անհրաժեշտություն է ստեղծում: Պատմական դիտարկումների ցուցահեռ՝ մեթոդաբանական տեսակետից կարևոր է դիտարկել նաև հայրենադարձության երևույթի հայեցակարգային հիմքերը: Ընդ որում, հայրենադարձությունը

կարևոր է ուսումնասիրել ոչ միայն հնարավորությունների, այլ նաև գործընթացին հետևող ինտեգրացիոն բնույթի բարդ խնդիրների տեսանկյունից:

Անդադառնալով ինտեգրացիային որպես սոցիալական երևույթի՝ օգտվել ենք Բոսվիքի և Հեքմանի մոտեցումներից, որոնց համաձայն՝ սոցիալական ինտեգրացիան իմիգրանտի ներառումն է ընդունող երկրի ինստիտուցիոնալ հարաբերությունների, ինչպես նաև սոցիալական դերերի և կարգավիճակների համատեքստում: Հեղինակները սոցիալական ինտեգրացիան դիտարկում են փոխկապակցված չորս՝ կառուցվածքային, մշակութային, ինտերակտիվ, ինքնանույնականացման մակարդակներում: Մասնավորապես, կառուցվածքային մակարդակում դիտարկվում են ընդունող երկրի սոցիալական կարգավիճակներում և հիմնական ինստիտուտներում (ինչպիսին են՝ տնտեսությունն ու աշխատաշուկան, կրթական համակարգը, քաղաքացիական մասնակցային գործընթացները, բնակարանային ծառայությունները) ներգրավվելու գործում իմիգրանտների համար ապահովված անհրաժեշտ իրավունքներն ու հնարավորությունները: Մշակութային մակարդակում հեղինակները կարևորում են իմիգրանտի ներառումը ընդունող երկրի մշակութային փորձառություններում, որում հատկապես կարևորվում է ընդունող երկրի մշակույթի վերաբերյալ հաղորդակցային հմտությունների (դիցուք՝ լեզվի իմացությունը) յուրացումը: Ինտեգրացիայի ինտերակտիվ ասպեկտն իր հերթին ենթադրում է իմիգրանտի ներառում ընդունող հասարակության սոցիալական ցանցերի և հարաբերությունների ոլորտ: Ինքնանույնականացման մակարդակում Բոսվիքը և Հեքմանը դիտարկում են ընդունող երկրի սոցիալական խմբերին ուղղված իմիգրանտի ինքնանույնականացման և պատկանելության ընկալումները (Bosswick, Heckmann, 2006):

Այս ամենին զուգահեռ՝ ինտեգրման հիմնախնդրի համատեքստում կարևորել ենք հատկապես երիտասարդ հայրենադարձների փորձը, որում ինտեգրացիոն բնույթի ռիսկերն իրենց հնարավոր բացասական ազդեցությամբ կարող են անդառնալի հետևանքների հանգեցնել: Մասնավորապես, սոցիալականացման գործընթացի տեսանկյունից երիտասարդությունը դիտվում է որպես մարդու զարգացման առանցքային փուլ, որի ընթացքում անձը անցում է կատարում մանկության փուլից դեպի հասունություն կամ, այլ կերպ ասած, կախյալության վիճակից դեպի անկախ կամ փոխկապվածության վիճակ: Հենց երիտասարդության շրջանում է անհատն իր որոշումներով (բարոյական, սոցիալական, տնտեսական, մշակութային, քաղաքացիական) հիմքեր ստեղծում հասունության շրջանի դերերի համար (UNICEF, 2011): Ընդ որում, այս փուլին բնորոշ խնդիրները էլ ավելի են ընդգծվում երիտասարդների միգրացիոն փորձի պայմաններում, որն ուղեկցվում է յուրօրինակ ռիսկի գործոններով: Դրանց կարճաժամկետ և երկարաժամկետ բացասական դրսևորումները կարող են անջրջելի վնասակար հետևանքներ ունենալ անհատի կյանքում: Մասնավորապես, անձնային մակարդակում հիշյալ խնդիրները կարող են արտահայտվել մարդկային լիարժեք զարգացման հնարավորության կորուստով, իսկ հասարակական մակարդակում՝ թե՛ ուղարկող, թե՛ ընդունող երկրների սոցիալական, տնտեսական և մշակութային զարգացման ներուժի փոշիացմամբ (IOM Glossary on Migration, 2019):

Այսպիսով, սույն հոդվածի շրջանակներում ներկայացվում են հետազո-

տության տվյալների վերլուծության արդյունքները, որոնց հիման վրա բացահայտվում են հայրենադարձ երիտասարդների ինտեգրման գործընթացները խոչընդոտող գործոնների հիմնական հատկանիշները: Հոդվածում ներկայացվում է նշված գործոնների տարասեռությունը (կառուցվածքային-ինստիտուցիոնալ, սոցիալական, մշակութային, ինքնութենական) բազմակողմանի պատկերացում տալով հայրենադարձության ներկա դրսևորումների վերաբերյալ:

Բանալի բառեր: *հայրենադարձություն, միգրացիա, հարկադիր միգրացիա, հայրենադարձ երիտասարդ, ինտեգրում*

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ БАРЬЕРЫ МОЛОДЫХ РЕПАТРИАНТОВ В АРМЕНИИ

Гагик Туманян, <https://orcid.org/0009-0007-9514-8778>

кандидат социологических наук, ассистент факультета социологии ЕГУ,

Эл.почта: gagik.tumanyan@ysu.am

Татевик Карапетян, <https://orcid.org/0000-0003-2574-0868>

лектор, кафедра социальной работы и социальных технологий, ЕГУ

Эл.почта: t.karapetyan@ysu.am

Аннотация. В армянской действительности проблема репатриации не нова. Репатриация, как организованный процесс, со своей периодичностью и массивностью вызывала особое внимание, в частности, в советский период истории Армении. В постсоветских реалиях несмотря на то, что репатриационные процессы продолжают иметь место, они далеко не проявляются в таком организованном виде, как во время советского строя, тем самым подчеркивая необходимость новых, более актуальных исследований. Параллельно историческим наблюдениям, которые обеспечивают важную аналитическую перспективу, подчеркивая глубину и актуальность проблемы, с методологической точки зрения важно еще рассматривать концептуальную рамку того же явления. В этом плане, несмотря на разные аспекты толкования, репатриация в широком контексте определяется как акт возвращения субъекта в страну своего происхождения. Следовательно, лицо, вовлеченное в процесс, после возвращения, очутившись в новых социальных условиях сталкивается с комплексными проблемами интеграционного характера. Процесс интеграции или реинтеграции охватывает ряд социальных, культурных и гражданских проблем. В рамках данной статьи представлен результат анализа данных исследования (проведённый в период с января по апрель 2023 г.), на основе которого выявлены ключевые особенности типичных факторов, которые препятствуют интеграционным процессам репатриированной молодежи. В статье показана разнородность упомянутых факторов, которые варьируются от морально-психологических, культурно-символических до прагматически обоснованных интерпретаций, обеспечивая разностороннее осмысление текущих репатриационных проявлений.

Ключевые слова: *репатриация, миграция, вынужденная миграция, репатриированная молодежь, интеграция*

RESEARCH PROBLEM

In the studies of local experience regarding repatriation, special attention is paid to the Soviet period of Armenian history where the phenomenon stood out with its organized, phased nature. In this framework, the targeted policy by the USSR government, stemming from certain geopolitical motives, was aimed at organizing

the return of Armenians scattered all across the globe as a result of the Genocide to their country of departure or the parts of the homeland which were saved in order to contribute to the development of the latter (Laycock, 2012).

On the other hand, certain repatriation processes can be singled out also in the post-independence years, starting with the late 1990s. Nonetheless, given that the mentioned processes are conditioned by the crisis situations of the country of exit (e.g., Iraqi and Syrian wars), it is difficult to consider them as examples of repatriation organized by the initiative of the state authorities. Furthermore, each of the migration dimensions of return in the post-independence era are even worth discussing from the point of view of whether these experiences can be considered as repatriation examples in the classical sense.

Regardless of how unique the phenomenon of repatriation is, in terms of a migration process (mainly because a person returns to their country of departure), it is still considered that the person involved in the process often faces integration problems after the return which any other person involved in the migration process would face. Even if, from the point of view of intensity, these problems may have different manifestations, in any case, the process of integration or reintegration remains the same and includes the same areas of life: social, cultural, civil, among others (Oladele, 2002).

Within the scope of this study, which was carried out in the period of January-April 2023, an attempt was made to study the experience of repatriated young people in recent years (mainly in the period following 2018) related to the opportunities and obstacles of moving to the Republic of Armenia and integrating there. In this sense, an attempt was made to observe the security problems in the country, as well as economic, sociocultural (with their historical, symbolic aspects), moral and psychological factors and their impact on the integration process of repatriated young people.

RESEARCH DESCRIPTION

The research tried to address the following questions:

- To identify the structural-institutional aspects of integration obstacles of repatriated young people (including issues of civil status, economic, educational, housing, healthcare integration);
- To identify the cultural aspects of the integration issue of repatriated young people (including language communication, cultural experience);
- To identify the social aspects of the integration issue of repatriated young people (including engagement in local social networks, formation of new social ties);
- To clarify the peculiarities of the integration process of repatriated young people in the context of the problem of self-identification (including social-

psychological aspects of integration, perceptions of self-belonging, assimilation of self-identification features).

- Thus, based on the importance of the analysis of subjective perceptions and local realities around the diversity of factors manifested in the context of the integration problem of repatriated young people and their influence, various methods of qualitative research were used to collect data within the framework of the study, including the following:
 - expert surveys with integration policy makers and field researchers to form an expert assessment of the current situation in the field;
 - biographical surveys with young repatriates aged 18-35 in order to explore their personal experiences of repatriation. The relocation experience of repatriated young people represents a unique biographical turn, symbolizing a new phase of life, accompanied by manifestations of changes in external conditions and personal perceptions. In this context, in formulating their repatriation experience as a specific event, young people interpret and recreate this part of their life in the form of an original narrative consisting of connected plot stages. At the same time, based on the phenomenological and interaction approaches underlying the biographical method, the story of the life of young people characterized by the experience of repatriation is considered as a socially conditioned construct (Berger, Luckmann, 1966), which allows the process of repatriation to be understood in the broad context of social factors.

In parallel, legal acts regulating the process of integration of repatriates and conceptual documents referring to the phenomenon were also studied, which allowed to identify the institutional possibilities of integration of repatriates and limitations at the local level (in particular, at the level of normative legal regulations).

Based on the information obtained through the selected methods, the paper summarizes the results of 30 autobiographical surveys and 8 expert surveys (see Table 1), which were combined with the results of the study of documents regulating the field.

Table 1. Criteria for selection of experts

Work experience **At least 5 years**
(3 experts - 12 years; 5 experts - 8 years)

Profession	3 - Sociologist
	2 - Lawyer
	1 - Historian
	1 - Political scientist
	1 - Psychologist

Area of specialization	3 - Diaspora studies (including repatriation, migration) 3 - Migration 1 - Political studies 1 - Repatriation
Workplace	NAS Institute of Archeology and Ethnography YSU Chair of Diaspora Studies Russian-Armenian University, Department of Political Science Office of the High Commissioner for Diaspora Affairs Migration Service University of Michigan

RESEARCH RESULTS

Thus, in the context of the integration process, according to the theoretical provisions that serve as the basis for the research, an important place is allocated to the structural aspects of the problem. Moreover, in discussing **the structural-institutional aspects** of the factors hindering the integration of repatriated young people into the Armenian society, one should consider at least the groups of factors that refer to the civil status of a person, inclusion in the economy, including the labor market, housing security, access to educational and health care facilities services (considering the latter as elements of instrumental significance in the integration process). As one of the experts involved in the study highlighted,

“... the issue of repatriates should be considered more “through the pragmatic lens”. This means that when talking about making the decision to move to Armenia, we should understand what the state offers to the repatriates and to what degree these offers can be helpful and encouraging for a repatriate from the point of view of integration into the Armenian society.” (expert - specialist on Diaspora studies, sociologist).

Among the institutional aspects of integration, the question of what kind of **civil status** the host country grants the migrant entering the country (in this case, repatriate) is of pivotal importance, given that the question of status further determines the range of social guarantees given to this person by the state.

As the results of the study show, in terms of actual civil statuses, repatriates in RA are quite a diverse group. Their bigger part are RA citizens or dual citizens, and a much smaller part are those who have a refugee or asylum seeker status. At the same time, the status of "a repatriate" as such does not exist in RA, therefore there is no procedure for the recognition of the status and no legal regulations arising from it, which, given the specificity of their situation, will make certain programs or services available to persons in this group.

Nonetheless, certain provisions of the Government’s program address the

importance of repatriation and include it among the state priorities; in parallel, the Office of the High Commissioner of Diaspora Affairs implements many programs (both continuous-regular, and one-time); however, in terms of practical steps, the universal political approach is still unclear.

Regardless of repatriates, as ethnic Armenians, granted the opportunity to obtain RA citizenship in a simplified manner, which, in essence, is the highest status of a person in the state, these persons are actually deprived of the opportunity to use services and programs aimed at responding to their special needs arising in the integration context, because the institutional sides of integration, including employment, housing, health, education, among others, are in fact solved within the framework of regulations that apply to RA citizens.

“In any case, we see that the issue of repatriation is considered within the general migration problem. Special events take place only on a situational, case-by-case basis, as was in the case of the immigration of Syrian-Armenians. It is only such major events during which certain groups are activated as well as working groups are formed. Yet these are only there to solve local problems.” (expert - specialist on Diaspora studies, sociologist).

“... You can stay in Armenia with an Armenian passport for as long as you wish. It's your country, your homeland.” (respondent age - 33, sex - male, country of departure - Syria).

We consider the question of participation in economic life in the context of **economic security**, which mainly refers to the organization of employment, considering both the opportunities for the free labor market and for self-employment.

“... If the young repatriate knows that he or she can earn money and have an independent life in Armenia, I believe this is how we can best contribute to making such a decision” (expert - lawyer, policy-maker in migration).

The results of autobiographical surveys show that one of the most difficult problems for all groups is integration in economic life and the labor market.

“Neither my husband nor I are 20-year-old youngsters who could go to another country and start a new life. We thought that we would be more useful in our homeland. Now we are here, and of course I can't work right now as my child is yet too young, but my husband is trying to venture something. It's just that it's too hard.” (respondent age - 35, sex - female, country of departure - Kherson, Ukraine).

“My husband works and I don't. It's not easy. We've had quite a lot of trouble. I want to tell you that before we managed to settle and organize things, we had quite a lot of trouble.” (respondent age - 30, sex - female, country of departure - Syria).

“The problems were mostly related to work, as wherever I knocked on the door to get in, if they heard that I had just come to Armenia, they would tell me - oh no,

if you come work here, we will not pay you for 4-5 weeks, it will be like this, it will be like that. They were, how to put it, a bit scared. I am serious. Everyone was saying it.” (respondent age - 26, sex - female, country of departure - Iran).

The most common problems are related to the knowledge of Armenian (especially written), low salaries, long working hours, lack of knowledge of laws, and limited jobs. Moreover, within the context of integration in the labor market, those who came to Armenia through a staged relocation have been more successful. That is, a person has prepared to move to Armenia, in the meantime forming minimum prerequisites for relocation at least in terms of residence and work.

“Yes, I’ve been here many times. Economically, it’s better here now. As I’ve visited Armenia a lot, I’ve been in constant contact, and of course economically speaking it’s much better now than years ago. Yes, I’ve visited it, but I could say that Armenia is more focused on Armenia.” (respondent age - 33, sex - male, country of departure - Syria).

“Here the work-related problems are low pay, long working hours and workload. If you want to find a normal job, you need to start your own business. But if you start your own business, the market is small, and you need to do something else to move forward.” (respondent age - 36, sex - male, country of departure - Russia).

“But if we take the material, financial aspect, then you need to have a clear plan, project in advance, like me, what you will do if you come.” (respondent age - 34, sex - male, country of departure - Russia).

“Before we came, there were rumors that they would not let us work, but there is no such thing. It’s the complete opposite, we are completely free. If you do everything legally, work legally, you will not face any problems.” (respondent age - 33, gender - male, country of departure - Syria)

Access to educational services includes both the provision of access to higher education and the possibility of placement in kindergarten and school for children of young families, providing accompanying services during this period, at least in terms of learning the language.

In fact, the regulations here work in conjunction with the compulsory public education system, which implies the organization of school-age children's education in public schools, which in turn can be accompanied by additional support services, if the child is recognized as needing special educational conditions. Otherwise, no additional support services will be available. In this sense, issues related to ensuring access to information for parents regarding the procedures for including the child in the general education system are also of importance.

As for vocational education, as such it is not connected in any way to the issues of integration in the labor market. Accordingly, in this sense, the question remains in the field of personal decision.

"It is true that I have received higher education, and my husband does not. That's why it's very difficult for him; besides, there's the language problem, we don't know how to read and write Armenian. Look, I speak better than my husband. But for example, I am an accountant by profession, and if I don't know how to read and write when dealing with documents, how can I work?" (respondent age - 35, gender - female, country of departure - Ukraine)

"I will definitely take accounting courses, because whatever I studied in Iran is actually not the same. Even though I have a problem with money now, if I advance a bit, I will definitely participate in those courses. I want to study both SMM and accounting. I know what I need to do to learn these from scratch." (respondent age - 26, gender - female, country of departure - Iran)

"We studied well at school, but both my brother and I know how to read, write and speak Armenian well thanks to my mother. When we came to Armenia, I studied cooking at school. I worked in different kitchens during my studies. I am currently working in a Syrian kitchen. There is no difference for me, the important thing is to work." (respondent age - 26, gender - female, country of departure - Syria)

In the context of integration, two main components of issues arising in relation to **access to health services** can be distinguished. The first component refers to providing access to information about the system and procedures in general. This includes awareness in at least the following areas: the way the health system works, the procedures in place for contacting a doctor, and the services provided on a paid and free basis. The second group of components is related to the statuses that the repatriates have, for example, whether they are an RA citizen or a refugee. Here we also face the problem of so-called "hidden repatriates" who are able to live and work in RA with the status of residence, but are deprived of access to public services, including some services on a free basis.

"The situation is the same everywhere. My child was sick, and when we took him to the doctor, they told us that you are not a citizen of the Republic of Armenia, you have to pay. No one cares whether you have money or not, you have to pay." (respondent age - 35, gender - female, country of departure - Ukraine)

The issue of **housing and sustainable housing** continues to be a considerable factor among the significant barriers to integration. As most of the experts have pointed out, the situation calls for concrete solutions, and it is not about ownership, but about the availability of safe and stable housing for the longest possible period, including on a rental basis.

"First of all, the work should be good. You know, it's difficult to live here, it's not easy, we live on rent. Let me tell you, we are happy, but we are not calm in our mind, we are always thinking about how we will pay the rent, how we will live. Livelihood is very poor here. Those monthly payments are gone, that business is gone. Let's hope it will all be good." (respondent age - 30, gender - female, country

of departure - Syria)

"Before coming to Armenia, I had already rented the house and I was very satisfied with the neighborhoods. But when the Russian-Ukrainian problems started and that infiltration happened, the prices increased, it was already very bad for me. I changed my house, and I came to a building with no water, no gas boiler. We heat the house with electricity. And that infiltration of the Russians has affected me very badly." (respondent age - 26, gender - female, country of departure - Iran)

"No, we don't even have a house here, we stay at friends' houses, we have to do everything from scratch. But here it is easy in that at least we have relatives, and our relatives are by our side." (respondent age - 35, gender - female, country of departure - Ukraine)

In this case, those people who have the status of asylum seeker or refugee at least have the possibility to benefit from the guarantee of temporary accommodation on a free basis, in contrast to repatriates with the status of citizens.

"Yes, they helped us with accommodation, frankly speaking. When my mother and I came, we applied as refugees, they gave us a room in the dormitory for free, so that we could stay as long as we need, until we could rent a house or, God willing, buy a house here." (respondent age - 26, gender - female, country of departure - Syria)

The other group, which is able to solve housing-related issues mainly consists of people who have either planned their move to RA in advance and, accordingly, have taken steps towards acquiring housing, or are in the self-employment sector.

"We live in a rented apartment now. But I have bought a house with a mortgage, it will be ready in 5 months and we will move to our house." (respondent age - 26, gender - male, country of departure - Syria)

"Yes, my house will be ready in August. This year I already got married, and we are planning to live as a family in our new house. I opened two branches of the hair salon here to be able to see to all the needs of my parents and my new family. I took out a mortgage for 10 years so that after 10 years I could take another place, so that my brothers and I could work in the same area and see the good in everything. If you see good, everything is good, if you see difficulties, it automatically becomes difficult. You should always be optimistic." (respondent age - 26, gender - male, country of departure - Aleppo, Syria)

Among the aspects of **social integration** of the repatriated young people, we observe a trend when the presence of relatives, friends or acquaintances in Armenia, as well as the presence of a precedent among acquaintances, has played a significant role as an influential factor in making decisions about moving to Armenia. Hence, a person mostly moves to an environment where there have already been formed certain connections and experience with Armenia and Armenian residents.

"When we left Syria, our Syrian-Armenian acquaintances mostly came to

Armenia, which is why and following their advice, we came to Armenia.” (respondent age - 24, sex - female, country of departure - Syria).

“I was aware of Armenia before coming back here, I was in constant contact and often visited Armenia, so it’s not like I had to learn anything new about Armenia.” (respondent age - 30, sex - male, country of departure - Ukraine).

Moreover, the situation related to the formation of new social relations or inclusion in new networks can be quite different based on the experience that each repatriate has had as a result of communication with the local population. What is also significant here is how wide the circle of acquaintances is. On the other hand, the number and density of other persons who have moved from the country of departure to Armenia are also important and what mutual relations they have. In other words, if the person has moved with their supportive social network, there is less probability that they will seek new connections.

“I really liked human communication. For instance, I am very close to my neighbors. It makes me calm. Everyone respects me.” (respondent age - 30, sex - female, country of departure - Syria).

“... had I wanted, I could have found a native Armenian friend. But now I mostly communicate with my Iranian-Armenian repatriated friends. And because today there are many Iranian-Armenians as well as Iranians in Armenia, they also find us and become friends with us.” (respondent age - 18, sex - male, country of departure - Iran).

In particular, among repatriates who have moved from the Middle East and Iran, it is visible that there are certain reservations related to the integration in social life which occur within the constant comparison of lifestyles of Armenians of the departure and host countries. These differences often hinder the establishment of new ties with the locals and make the repatriates form groups and associations based on the belonging to the country of departure. As noted by one of the respondents,

“I was part of the cultural life there. In Tehran I was a scout for 7 years, and here I’m not. Probably the cultural life in Tehran was better in that there were fewer Armenians there and everyone was interconnected. For example, a small thing I’ve observed is that here the holidays are not celebrated, be it Easter or any other holiday. I am so surprised. No one gathers everyone together to celebrate, to have a holiday, nothing of the kind, and in Tehran all holidays are widely celebrated by everyone aged 0 to 100.” (respondent age - 26, sex - female, country of departure - Iran).

Addressing the **cultural** aspects of integration of repatriated young people, we would like to note that they have been observed in the context of cognitive, behavioral and attitudinal factors of the person which has allowed us to identify the integration peculiarities manifested within the mentioned aspects. In particular, the level of awareness of the repatriated young people about the local culture, the

correspondence between their main behaviors and the dominant cultural norms, as well as the determining role of the local culture in the formation of a person's attitude towards the environment, have been taken into account.

Accordingly, the cultural integration of repatriated young people has been primarily studied in the context of cognitive models. In particular, the study we have conducted has shown that in this case, certain gaps have been noticed between the initial expectations about the local culture and impressions formed in Armenia, which leads to dual perceptions within the framework of acquiring the new culture. In this case, there is a question between the globalized Armenian culture spread in the Diaspora and the Armenian local types of culture, which are often not identified. As experts note,

“They are our compatriots. Yet we also need to bear in mind that they are carriers of a different culture, one different from that of Armenia; they also carry the Armenian culture, global Armenia culture, but again it’s not identical to the Armenian reality of Armenia. We bear the influence of completely different cultural flows than them. This is the main difference between us and them.” (Sociologist, RA).

Still, regardless of the mentioned contradictions, in the case of many repatriated young people, the role of the positive impact of cognitive experience on cultural integration is highlighted. In this respect, such answers of the respondents are interesting to observe:

“When it comes to living here, we tell them from the beginning to think carefully because everything is expensive. But in fact, our monasteries, air and history are worth everything. Some time ago, a Ukrainian moved to Armenia following our advice and he was very satisfied. We showed him around our lovely Armenia, our monasteries. And he liked our culture very much. In Ukraine, the culture is a bit different. For them, the monasteries, too, are perceived differently.” (respondent age - 35, sex - female, country of departure - Kherson, Ukraine).

On the other hand, the decisive factor in the cultural integration of repatriated young people is not only the cognitive experience of the latter, but also the tendencies to expand the cognitive circles of local Armenians, which is characterized by tolerance and inclusiveness towards globalized cultural types.

“We have become more tolerant. It is definitely also due to the technological opportunities because we are directly, second-hand, third-hand, still better acquainted with other cultures; we are more open to other cultures than before. In the past, someone speaking Western Armenian was very different. The gap between the locals and them was very big; it was seen as a big difference, and it was mechanically rejected. Now we are more open not only to Western Armenian, but also to other languages.” (Sociologist, RA).

Along with this, the cultural aspects of integration imply the learning of

communication skills of the culture of the host country (in this case, language proficiency). In this regard, the absence of language barriers becomes a stimulating factor in the process of cultural integration. It is no coincidence that the respondents perceive linguistic and cultural factors more as opportunities rather than problems (the commonalities are more highlighted). As mentioned by one of the respondents,

“The first reason was that it would be more affordable to come to Armenia, and the second reason was my language. The third reason is that I love this country. I believe that every Armenian dreams of coming to Armenia. Since a young age, we have dreamed of coming to Armenia. But we couldn’t come, because we had work there, we were always busy with our work, just like the locals here have to work every day.” (respondent age - 33, sex - male, country of departure - Aleppo, Syria).

At the **identity** level of integration, integration is expressed mainly by a sense of belonging (to the territory, nationality, this or that ethnic group), following the processes of recognition and acceptance manifested in the process of cultural integration. Studies of the identity issue show that in the XXI century the temporal aspects of identity are of interest. In this context, besides the retrospective and actual dimensions of identity, the prospective, future-oriented dimension of the identity also comes forwards.

In particular, prospective identity is regarded by researchers as a set of certain characteristics of a person’s self-identification aimed at the future (Белинская, 2003). From this angle, it is interesting to observe that Armenia has been selected as a final destination for settlement by those repatriates in whose self-identity the retrospective aspect (identification with the historical past of the nation) is dominant.

Nevertheless, at the prospective level of identity, together with considerable uncertainty, there are also other views, according to which Armenia is not considered as a residence for the future, which speaks of a low level of sense of belonging. In this regards, such answers by the respondents can be of interest:

“To tell you the truth, I don’t see my future here. If I find a way, I’ll move to Europe so that I can make money more easily and live more easily.” (respondent age - 32, male - sex, country of departure - Syria).

“To be honest, my future plans are not so connected to Armenia. It is just that for our family the right thing is to live here now. We’ll live and see. We’ll see what life will show.” (respondent age - 18, sex - female, country of departure - Moscow, Russia)

In general, having analyzed the temporal dimensions of self-identification in the context of identity integration, we can observe a certain polarization of retrospective, actual and prospective identities among repatriates, which is an additional obstacle to the formation of sustainable models of belonging.

CONCLUSIONS

So, based on the analysis of the study data, we can single out the following conclusions:

- At present, the main problem of the RA policy on repatriation is the shortcomings observed in the target-coordinated approaches. In particular, regardless of the different programs that are implemented, in terms of active practical steps deriving from a unified concept, there are considerable shortcomings; as a rule, the implemented steps are not systemic.
- The experience of the repatriation of the post-independent era is based not so much on the actions organized by the state but rather on the voluntary-personal/family decisions caused by geopolitical crises. Moreover, in this case, the state appears in the role of “a passive responder”, often not managing these flows and being unable to maintain them in the homeland.
- There is a need to promote comprehensively balanced approaches to the understanding of the issue of repatriation in Armenia, in which not only the interests of the host country (in this case, Armenia) will be considered but also the disintegration risks of resources available in the traditional communities of the Diaspora and Armenian institutional structures in other countries.
- In terms of the integration of repatriated young people in the economic life and labor market, phased or gradual approaches to the relocation of the repatriates are seen as more effective. However, in this sector, such problems as insufficient level of language proficiency, low salaries, long working hours, lack of knowledge of laws and shortage of jobs are common.
- There is no comprehensive set of legal regulations aimed at activating the repatriation process, but in this respect certain legal regulations which have a stimulating effect can be observed (in particular, the simplified procedure of citizenship, regulations related to customs payments, the system of privileges in higher education).
- Within the framework of the issue of integration of repatriated young people, there occur issues of long-term accommodation which are mainly aggravated in the case of the transition from the temporary status of repatriation to the permanent status.
- Issues of access to educational services and health arising from the structural integration process of repatriated young people mostly occur in the range of repatriates' status and following risks, as well as the limitations of awareness mechanisms about the provided services.
- In the social integration of repatriated young people, a decisive role is played by both the circumstance of having relatives, friends or acquaintances in Armenia, and the precedent among the acquaintances.

- In the cultural integration of repatriated young people, on the one hand, there is the favorable role of the language factor and, on the other hand, there is the hindering factor because of the existing contradictions between the formed expectations in the country of departure and the perceptions formed in Armenia.
- In the process of integration of repatriates in Armenia, the trends of tolerance and comfortable environment serve as the basis for cultural inclusion. At the same time, some stereotypical perceptions and misunderstandings (especially in the case of voluntary repatriates) regarding the motivations for repatriation are still observed among Armenian residents.
- There is the problem of the formation of stable models of awareness of sense of belonging conditioned by temporal factors (self-identification oriented to the past, present, future) in the identity integration process of repatriated young people.
- Encouraging repatriation is important to consider in the context of efforts aimed at reducing and mitigating emigration, which will allow to avoid such measures and interventions that may create a demand for social justice or an ambiance of intolerance in the society.

REFERENCES

- Aghayan E. (1976). Explanatory dictionary of modern Armenian, “Hayastan” hratarakchutyun, Yerevan (in Armenian)
- Barseghyan, S., Tanajyan, L. (2019). Repatriation. challenges and prospects (video), URL: [https://boon.am/migration-and-repatriation/\(in Armenian\)](https://boon.am/migration-and-repatriation/(in-Armenian))
- Stephanyan, A. (2020). The Armenian experience of repatriation (1946-1948), Yerevan, pp. 1-3 (in Armenian)
- Belinskaya E.P. (2003). Temporal aspects of self-concept and identity. *Identichnost': Khrestomatiya* [Identity: textbook]. Ed. By L.B. Snaider, Moscow, Moskovskii psihol.-sots. Inst., pp. 6-20 (in Russian)
- Battistella, G. (2018). “Return Migration: A conceptual and Policy Framework”, URL: [Return Migration: A Conceptual and Policy Framework - The Center for Migration Studies of New York \(CMS\) \(cmsny.org\)](https://cmsny.org/return-migration-a-conceptual-and-policy-framework)
- Berger, P., Luckmann, Th. (1966). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Garden City, NY: Penguin Books.
- Bosswick W., Heckmann Fr., (2006). “Integration of Immigrants: Contribution of local and regional authorities”. Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Fittante, D, Barry, J. (2022) .“My second choice was Armenia”: motivations for diasporic return migration among Iranian Armenians to Armenia, Ethnic

- and Racial Studies, 45:16, 523-543, DOI: 10.1080/01419870.2022.2105658
- ILO, The Youth Employment Crisis: Time for Action, Report V: 101st International Labour Conference, June 2012, ILC.101/V, Geneva. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_175421.pdf
- IOM Glossary on Migration (2019), International Migration Law, URL: [iml_34_glossary.pdf \(iom.int\)](http://www.iom.int/iml_34_glossary.pdf)
- Laycock, J. (2012) Armenian Homelands and Homecomings, 1945–9, Cultural and Social History, 9:1, 103-123, DOI:10.2752/147800412X13191165983079
- Oladele, A (2002). Return Migration and the Problem of Reintegration. International Migration. 38. 59 - 82. 10.1111/1468-2435.00128
- UNICEF, (2011), The State of the World’s Children. Adolescence – An Age of Opportunity, New York.
- Zetter, R (2016). “Refugees and their return home: Unsettling Matters”, Journal of Refugee Studies Vol. 34, No. 1, 7-22, doi:10.1093/jrs/feab005

Conflicts of Interest

The authors declare no ethical issues or conflicts of interest in this research.

Ethical Standards

The authors affirm this research did not involve human subjects.

WOMEN'S RIGHTS PROTECTION SOCIAL MOVEMENT IN THE MODERN ARMENIAN SOCIETY *

Gayane Harutyunyan, ORCID <https://orcid.org/0009-0000-8563-8000>

National Center of Educational Technologies, sociologist

E-mail: gayane.harutyunyan@gmail.com

Abstract. Current research article is devoted to the exploration of women's rights protection movement in modern Armenian society. The exploration of the current situation of the women's rights protection movement in modern Armenian society includes two components. Firstly, through an analysis of documents (the Soviet state's first codes of different years), the study examines the evolution of the women's rights protection social movement from the Soviet Union. This investigation illustrates how the Soviet Union's political system had formed and shaped the women's movement, which also affected the further development of the movement in modern Armenian society. Secondly, this research paper is based on an analysis of 34 in-depth interviews performed in Yerevan city from 2020-2023, with informants engaged in different types of women's rights protection activism during the last 20 years in Armenian society. Information gathered from interviews allowed us to split the history of the development of the movement into two time-lapses in modern Armenian society. Triangulation of qualitative document analysis and in-depth interviews, equally contributed to the understanding of the main features of the women's rights protection social movement as a whole social phenomenon in Armenian modern society. One of the key findings of the research is that despite the existence of diverse groups of women's rights protection activists and just individuals coping with social system gender inequalities, there is difficulties in establishing social movement in modern Armenian society. The most prevailing definitions of social movements assume non-institutionalized collective actions with a clear set of goals. Instead, what currently exists in modern Armenian society is a form of street activism organized by efforts of different institutionalized organizations, where people engage in sporadic protests to raise awareness about gender issues and gender inequality. The paper also sheds light on social obstacles that prevent the initiative from becoming an institutionalized social movement for women's rights protection in Armenia. The main social-cultural obstacles can be seen as a combination of factors including the absence of a general feminist agenda, lack of structural strain pushing for mobilization and social conservatism, etc.

Key words: *social movement, feminist movement, social conflict, social change*

ԿԱՆԱՆՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ

ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Գայանե Հարությունյան, ORCID <https://orcid.org/0009-0000-8563-8000>

Կրթական տեխնոլոգիաների ազգային կենտրոն, սոցիոլոգ,

Էլ. փոստ՝ gayane.harutyunyan@gmail.com

Համառոտագիր: Հոդվածում ուսումնասիրվում է Հայաստանում կանանց իրավունքների պաշտպանության սոցիալական շարժումը: Աշխատանքում նախ

* Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University, Vol. 14 2(38), 2023, pp. 45-65

Received: 24.09.2023, Revised: 26.11.2023, Accepted: 09.12.2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

անդրադարձ է կատարվում խորհրդային ժառանգությանը, որը անմասն չէ ժամանակակից Հայաստանում կանանց իրավունքների պաշտպանության սոցիալական շարժման ձևավորումից: Այդ առումով ուսումնասիրվում է կանանց իրավունքների ակտիվացման դինամիկան քաղաքական և սոցիալական տարբեր համատեքստերում՝ խորհրդային շրջանում և անկախ Հայաստանում:

Հոդվածը հիմնվում է փաստաթղթերի վերլուծության և 2020-2023 թթ. Երևանում իրականացված դաշտային աշխատանքների՝ 34 ինֆորմանտի հետ իրականացված խորին հարցազրույցների վերլուծության վրա: Աշխատանքի հիմնական բացահայտումն այն է, որ չնայած կանանց իրավունքների պաշտպանության տարբեր կազմակերպությունների և բազմաթիվ անհատ ֆեմինիստ-ակտիվիստների գործունեությանը՝ ժամանակակից հայ հասարակությունում կանանց իրավունքների պաշտպանության շարժումը կայացման դժվարություններ ունի: Փոխարենը գոյություն ունեցող կոլեկտիվ վարքը կարելի է բնութագրել իբրև փողոցային ակտիվության ձև, որտեղ կանայք հաճախակի բողոքի ցույցեր են կազմակերպում գենդերային անհավասարությանը վերաբերող կոնկրետ խնդիրների մասին իրազեկվածությունը բարձրացնելու համար:

Հեղինակն անդրադառնում է նաև այն հիմնական խոչընդոտներին, որոնք թույլ չեն տալիս, որ կայանա մարդու իրավունքների պաշտպանության այս շարժմանը ժամանակակից հայ հասարակությունում և փորձում է ուրվագծել դրանք հաղթահարելու հիմնական ուղիները:

Բանալի բառեր – *սոցիալական շարժում, կանանց իրավունքների պաշտպանության շարժում, ֆեմինիզմ, սոցիալական փոփոխություններ*

ОБЩЕСТВЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ В ЗАЩИТУ ПРАВ ЖЕНЩИН В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Гаяне Арутюнян, ORCID <https://orcid.org/0009-0000-8563-8000>

Национальный центр образовательных технологий, социолог,

Эл.почта: gayane.harutyunyan@gmail.com

Аннотация. Данная статья посвящена изучению социального движения по защите прав женщин в современном армянском обществе. В статье предпринята попытка рассмотреть наследие советского прошлого, которое сыграло немаловажную роль в формировании общественного движения по защите прав женщин в современном армянском обществе. В этом смысле в статье рассматривается динамика активизации защиты прав женщин в различных политических и социальных контекстах - в советском и современном Армянском обществе. Анализ, приведенный в статье, основывается на использовании двух методов сбора информации - анализе документов и методе глубоких интервью, проведенных с 34 ключевыми информантами в Ереване в 2020-2023 гг. Анализ полевых работ приводит к выводу о том, что несмотря на наличие разнообразных групп феминистских активистов и отдельных личностей, борющихся с гендерными неравенствами в социальной системе, в современном армянском обществе социальное движение по защите прав женщин испытывает трудности становления. Тот вид коллективного поведения, который сегодня наблюдается, можно охарактеризовать как форму уличного активизма, организованного правозащитными организациями, с целью привлечь внимание и найти решения для конкретной социальной проблемы, связанным с гендерным неравенством. Статья также освещает причины, которые мешают становлению

правозащитных инициатив в институционализированное социальное движение по защите прав женщин в современном армянском обществе. Основные социокультурные причины отсутствия движения включают такие факторы как отсутствие общей феминистической повестки, недостаточная консолидация разных правозащитных групп, социокультурный консерватизм и т.д.

Ключевые слова: *социальное движение, феминистское движение, социальный конфликт, социальные изменения*

PREFACE

The women's rights protection movements are one of the types of human rights protection movements, which have begun to form in modern Armenia under the influence of the Soviet past. In modern Armenia gender norms and attitudes were influenced by the Soviet legacy⁶. Therefore, the examination of the women's rights protection movement in Armenia should start from its roots, from the Soviet period.

During the history of the Soviet Union, feminism as an ideology began with the views of Friedrich Engels, who in his work "The Emergence of the Family, Private Property and the State" presented the oppression of women as the oldest form of discrimination known to mankind, as a class antagonism between men and women⁷. Accordingly, the struggle of women in Soviet Armenia was primarily a struggle for women's equal rights. In 1917-1918, the first decrees adopted within the framework of the Socialist Revolution recorded the equality of women's and men's rights before the law⁸.

However feministic views were not alien to Armenian society. Still, during the First Republic (1918-1920), women in Armenia had the right to vote in the parliamentary elections held in 1919. During that time Armenia was the first republic to give the world its first female ambassador. Diana Abgar became the first woman in history to be entrusted with a diplomatic mission, to represent Armenia in a foreign country. Besides, three of the 80 members of the legislative body responsible for state administration were women: Katarine Zalyan-Manukyan, Perchuhi Partizpanyan-Barseghyan and Varvara Sahakyan. Since the 1830s, it can be seen a number of Armenian women - public speakers, writers, and public figures - who speak out about women's issues. Among them, we can mention Elpis Gesaratsyan (1830-1913), who founded the "Kitar" periodical in 1861 and was the first female editor. Among her most famous articles are "A Message to Young Women", "Service to Society", and "Having Rights is Not an Audacity". Srpouhi Dussab (1840-1901) was also one of the famous women writers, who in her poems discussed the importance of marriage based on love and not force, the role of work in liberating women. She is also the author of three novels titled after women's names: "Matya", "Siranush", "Araksia". Zapel Yesayan, a

⁶ Zaslavskaya M., Agadjanian V. (2022). Gender attitudes across generations in contemporary Armenian society (comparative analysis). *Journal of Sociology*, Vol. 13 No. 2 (36) pp. 48-60, pp. 48.

⁷ Engels F. (1884) *The Origin of the Family, Private Property and the State*, <https://parg.co/Ukna>

⁸ Decree of the All-Russian Central Executive Committee and the Council of People's Commissars on divorce <https://parg.co/UknF>

translator, writer, and publicist, owns the famous words that "a woman was not born just to be pleasant. A woman has come to develop her intelligence, mental, moral and physical qualities". Many other female authors can be listed among such authors.

The constitution of the Soviet Union adopted in 1936 also recorded equal rights for women and men⁹. The latter granted women the right to vote and be elected, to receive equal pay as men, to have maternity leave, and also the right to rest and have social protection. Thus, the state took over the regulation of women's issues. This approach of the state aimed to involve women in the process of state building, defining the role of a citizen as primary for women. In the same period, various academic papers were published, that called for women to become active participants in social life. One of the authors was Alexandra Kollontai, who presented many works emphasizing the necessity of involving women in the production process and revising the institution of the family. Henceforth, women should be distinguished from men by only one function: physical reproduction. Attempts to root the mentioned ideas were also expressed in the architecture of the period. After the revolution, the construction of communal housing became widespread. This new type of housing was intended to bring people together, putting the interests of the collective in the first place. Such residential areas imposed ideological frameworks that had to form a new type of relationship between women and men, where the woman even became part of the collective in the family, sharing her life with others.

During the Second World War and after it, the role of women in the economic life of the society increased significantly in the Soviet Union, including Soviet Armenia, but not because of the policies adopted by the state, but because of the post-war consequences: demographic decline, lack of workers and the decline of the general economy. For instance, there were 224 people¹⁰ who received the reward of heroes of social labor, from which 83 were females, that is 37%. Later, in 1967 the symbol of Yerevan city, the capital of Armenia became a statue of a mother with a sword. The monument "Mother Armenia" represents the female personification of Armenia, thus emphasizing the women's role in Armenian society. Notably, the statue replaces a monumental statue of General Secretary Joseph Stalin that was created as a victory memorial for World War II. The statue symbolizes peace through strength reminding about strong female figures in Armenian culture such as Sose Mayrig¹¹ and Aytsemnik¹² an etc.

⁹ Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics <https://parg.co/Uknj> article 122, 137 accessed on 01.09.2023

¹⁰ See National portal <https://parg.co/UkBu> accessed on 01.09.2023

¹¹ Sose Vartanian was surnamed "mayrig" what means mother. She participated in many fedayee battles against Kurdish brigands.

¹² Aytsemnik's character is extremely important in Armenian history. In the Soviet years, the study of her heroic biography was part of the school curriculum. In the 12th century the Armenian city of Ani was threatened with capture by Persia. The inhabitants of Ani, both men and women, selflessly defended the native city and she was one of the most prominent warriors.

The Marriage and Family Code adopted in 1969 significantly improved the issue of women's rights¹³. Despite this fact, the equality of women's and men's rights was observed only at the legal level, and the opportunities for self-realization of an active citizen continued to be different, as a result of which the constitution¹⁴ adopted in 1977 included only provisions on equal rights, but never on equal duties. Thus, on the one hand, the state tried to ensure equal rights, but at the same time, the image of the woman as the guardian of the family was preserved, with the difference that the mother of the family could and should now also be a part of the labor process. The state continued to maintain the image of a woman as a mother, which did not allow a woman to be seen as a full-fledged citizen, while at the same time not seeing a man as a family member and a father¹⁵. As a result, equalizing the rights of women and men did not lead to true equality. This circumstance, as well as the doubling of the woman's role and therefore the increase in workload, eventually led to the "return" of women to the family. Thus, taking into account all these circumstances, it became necessary to institutionalize the struggle for equality of women's rights by integrating them into social and political life. For this purpose, women's councils were created in the late 80s, which aimed to transform the institution of family and marriage. In addition, quota seats were established for women in the Supreme Council, thanks to which women had the opportunity to become deputies and engage in political activities. Very often, it was women deputies who were elected through women's councils, which enabled women to voice their problems and solve them at the political level. So, through the efforts of the Soviet authorities, through institutional mechanisms, but with the participation of the masses, a general political environment was created that promoted systemic cultural changes, transforming the social roles of women. Most rights our Western counterparts had to struggle for were granted to all women in the Soviet Union¹⁶ and protected by law.

In this sense, it is possible to talk about these systemic changes as a social movement with the only difference that the initiator of social changes was not a group of citizens, but the state¹⁷. In this case, the state defined the primary and long-term goals of the movement, and the strategy, and chose the type of necessary changes. In this case, it is not possible to make a clear distinction between spontaneous social movements and social movements created by the state, because both types of social movements aim to change the social environment for the benefit

¹³ The Code on Marriage and Family (1969). <https://parg.co/UkBZ> article 4,5, 13 accessed on 01.09.2023

¹⁴ Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics (1977). <https://parg.co/UkBp> article 35, 53 accessed on 01.09.2023

¹⁵ Ayvazova S. (1998). Russian women in the labyrinth of equality: Essays on political theory and history, M; RIK.

¹⁶ Gevorgyan H. (2010). Gender identity in the National Framework. *Banber: Bulletin of Yerevan University, Sociology, Economy* Vol. 130.5 pp. 50-54, p50.

¹⁷ Stearns, L. B., Almeida, P. D. (2004). The Formation of State Actor-Social Movement Coalitions and Favorable Policy Outcomes. *Social Problems*, 51(4), 478–504.

of a specific group or society as a whole. However, if we follow Michel Foucault's theory about the relationship between power and the state, in this case, one can see a difference between spontaneous and state-formed social divisions. A spontaneous social movement fights against state power because it recognizes the government as the only one responsible for creating and or maintaining problematic social order. Meanwhile, the movement shaped by the state struggles to transform at the micro level the nature of the many social relations in which, according to Foucault, power relations are actually concentrated. Accordingly, the difference between these two types of movements can be seen in the target of change and thus at different levels. One such movement was the "Obshestvennitsa" movement¹⁸. The participants of the movement were women who organized public events and groups on a voluntary basis with the aim of increasing the educational level of society. Thus, women with "tender hearts, caring hands, and sharp eyes" became the defenders and advocates of the nascent Soviet order¹⁹.

The collapse of the Soviet Union in 1991 brought systemic changes to all spheres of public life, including the protection of women's rights. The collapse of all previously existing structures took the women's movement to a new and different stage. So, there is a strong need to research these transformations, to understand whether public activities that take place as a part of the protection of women's rights in Armenia today can be considered as a social movement, and to understand its unique characteristics. This research is relevant and topical because it allows not only describes the past and present of women's rights protection in modern Armenian society but also explains the direction and nature of the social change taking place in the field of human rights defense. The aim of this research paper is to examine the women's rights protection movement in modern Armenian society and identify the main social obstacles that prevent the movement from its development.

METHODOLOGY

To study and understand the nature of the women's rights protection movement in modern Armenia, in-depth interviews were conducted with three groups of informants in 2020-2023. The first group is represented by women who dealt with women's rights issues in the last years of the Soviet Union and the first years of the Republic of Armenia's independence, the second group is people who are members of the organization engaged in the protection of women's rights since 2000, and the third group are activists concerned about women's rights. The selection of informants was carried out using purposeful and snowball sampling methods, where the main

¹⁸ Neary, R. B. (1999). Mothering Socialist Society: The Wife-Activists' Movement and the Soviet Culture of Daily Life, 1934-41. *The Russian Review*, 58(3), 396-412, p. 397.

¹⁹ Wood A. E. (2000). *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia*, Indiana University Press p. 66.

criterion was public activism related to the protection of women's rights. A total of 34 in-depth interviews were conducted in Armenia where informants represented human rights protection organizations from different cities of Armenia but also women rights protection activists. 21 of the informants belong now or at some point belonged to human rights protection NGOs and their branches, international organizations. The rest of them have no affiliation to any formal organization. The majority of informants were females, with a total number of 28. It is worth mentioning that 7 informants have been engaged in women's rights protection activities for around 1 year, 8 informants have been engaged in activities for 1-3 years, and the rest of the informants, a total number of 19 have been engaged in activities more than 4 years. Informants who were engaged in institutional activities represented the following organizations Women Resource Centre Armenia, Women Centre Shushi, Womens Fund Armenia, Womens' Support Center Armenia, Sexual Assault Crisis Center Armenia, Women's Rights Center, Society without violence, Women's Solidarity Corner Vanadzor, Armenian International Women's Association, Council on Women's Affairs of RA, League of Women Voters, "Shamiram" political party, and Women for peace.

WHAT HAPPENED TO THE WOMEN'S RIGHTS MOVEMENT IN MODERN ARMENIAN SOCIETY?

During the years of independence, the movement for the protection of women's rights in Armenia was in a state of extinction because, as a result of the transformation of the political system, the policy of state feminism was no longer possible to implement. In the absence of a functional legal environment, many women went back to traditional and somewhat patriarchal views and customs²⁰. In addition, the women's structures formed in the Soviet Union and the newly independent Armenia did not aim to fight for the protection of equal rights for women. NGOs established in those years tried to involve women in various spheres of public life. There were many such organizations in Armenia. The "Republican Council of Women", which was formed back in 1989, aimed to involve women in political activities. Later, the "League of Women Voters" was formed on the basis of the composition of the same organization, the purpose of which was to familiarize women with electoral workers, to form interest, and to involve women in the political administration system of newly independent Armenia. During the years of independence, a number of other structures were also created, composed entirely of women, who, as they mentioned during the interviews had different visions of what meant to protect women's rights.

²⁰ Gevorgyan H. (2010). Gender identity in the National Framework. *Banber: Bulletin of Yerevan University, Sociology, Economy* Vol. 130.5, pp. 50-54, p50.

"Of course, we were not feminists, but we fought for increasing the role of women in social and political life. That was our goal, not like nowadays feminists."

Interview #11; 28.03.2021

Some non-governmental organizations and parties were among these structures. Formed during the national liberation wave, these structures tried to involve women in the process of establishing newly independent Armenia. "Armenian Intellectual Woman", "Hayuhi/Armenian Woman" charitable organization, and "Soldier's Mother" NGOs united active women already in 1991 and tried to contribute to increasing their participation. The All-Armenian Women's Union Foundation was engaged in the protection of women's and children's rights and the development of women's professional abilities.

"We wanted to participate in the establishment of independent Armenia, and manage the fate of our country, and participate in the social changes. That is why we supported those affected by the earthquake and the war, especially women and children, refugees, soldiers and their families."

Interview #9; 27.03.2021

Thus, it can be said that the first wave of newly created women's non-governmental organizations in RA was not aimed at ensuring equality of women's rights and their protection, but simply at using women's potential to overcome issues of national importance. In the same years, the "Armenian Women" party was founded in Armenia. Initially, the party expected changes of an economic nature, but during its activity, the latter brought together a large number of women scientists and artists, who in 1995 put their candidacy to appear in the parliament, which was not successful due to the emergence of another party, also composed of women. Already in the elections of the first convocation of the RA National Assembly, which took place in 1995, "Shamiram" overcame the limit of 5% established by law and created their own faction in the parliament, which also consisted of 8 female deputies²¹. Perhaps this party, which unexpectedly appeared in the parliament, also did not aim to deal with women's issues, the latter carried out various charity events. These two parties, as well as the previous non-governmental organizations, having been created in the breakthrough years for Armenia, both after the earthquake, independence, and the first Nagorno-Kharabakh war, aimed to contribute to the establishment of the national state with women's forces, but not to ensure the equality of women's rights, which ultimately dissolved the remains of the previously existing movement.

The collapse of the Soviet Union made Armenia an independent subject of world politics. Armenia, becoming a participant in various international processes, undertook to ratify and pursue the implementation of measures to ensure the protection of human

²¹ See National Assembly of RA <http://www.parliament.am/parliament.php?id=parliament> accessed by 10.10.2023

rights, including the rights of women and children. Thus, the later formed public organizations, which took upon themselves the gap in the protection of women's rights in the Armenian reality, were based on the priorities of Western societies, which, arising from that conference, were completely different from the previously existing vision of what women's rights protection is. The development of NGOs and civil activist groups in Armenia started in 1996 with funding from western foundations and state structures²². Newly created non-governmental organizations, working with Western organizations and reproducing their value system, focused on the issues raised at the 4th UN World Conference, including domestic and other types of violence.

These ideological differences attracted many like-minded people, who even today form the nucleus that can lead the women's movement in Armenia. Among these organizations²³, the main actors are "Women's Support Center", "Women's Resource Center", "Women's Rights Center", "Women's Fund in Armenia", "Society without Violence". Formal and informal members of these organizations have for many years carried out various actions aimed at the protection of women's rights, overcoming gender stereotypes and taboos, as well as changes in the legislative field, and the development and adoption of the domestic violence law. The interviews conducted with the participants of the women's rights struggle allow us to outline today's women's rights struggle with the following guidelines:

➤ **Life cycle of the movement.** As a result of the conducted research, it became clear that today the struggle for women's rights in Armenian modern society is facing difficulties in establishing as a social movement in its classic understanding. Social movement definition assumes the existence of movements as free, non-institutional collective efforts that seek to bring social changes in society²⁴. More contemporary authors also emphasize non formal nature of social movements. In line with the definition of Donatella Della Porte and Mario Diani, social movements are involved in conflictual relations where oppositions are clearly defined; they operate through informal dense networks and share a certain identity²⁵. Many more authors focus on this characteristic of social movement. We define social movement as a type of collective action carried out through an informal social network, which involves in social conflict and aims to change the existing societal order²⁶. What social phenomenon we see now in modern Armenian society, are mostly various groups of human rights activists or NGOs that are fighting for women's rights, equality, and

²² Manukyan S., Babakhanyan S. (2022) Political culture and the protest potential in Goris community, *Journal of Sociology*, Vol. 13 No. 2 (36)10-23, p.13.

²³ The links to these organizations are as follows: [Women's Support Center](#), [Women's Resource Center](#), [Women's Fund in Armenia](#), and [Society without Violence](#).

²⁴ Sztomka P. (1996) *Sociology of social change*. M. Aspect Press, p. 242

²⁵ Della Porta D.; Diani M. (2006) *An introduction: Social movements*, Second Edition, Blackwell Publishing Ltd., p 20

²⁶ Harutyunyan G. (2021) On the Issue of Social Movement Definition, *Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University*, № 2, 62-75, p.74

discrimination against women on an institutional level. Still, one of the factors that social movements differ from other types of collective behavior is they represent informal and not institutionalized networks as it was mentioned in the definitions. In the opposite case, the institutionalized network will become just a simple organization which is different from a social movement. Besides, as result of the research will show they lack clear long-term goals, structure, and shared vision, so there is no overall strategy for collective action that outlines the path to change. In this case, existing measures are situational, as they are formed due to a problem that arose in a specific situation. It is for this reason that existing groups do not establish as a movement, but continue to exist at the level of actionism even though they identify themselves as a part of the women/feminist movement in Armenia. If we look at this from the perspective of a functionalist approach, we can say that the existing structural tension is not enough to contribute to the unification of different groups, the definition of common long-term goals, and the formation of a movement. Accordingly, it can be said that the struggle for women's rights that exists in today's reality is in the process of forming a social movement.

“I wish I could tell that today we have a strong and powerful social movement that represents womens’ rights protection. Unfortunately, what we have is fragmented groups doing their job to shape a better society. Still, I see strong strong preconditions for it”.

Interview #33; 1.12.2023

“I wish I were a part of women’s movement in Armenia, but today everyone is busy with her/his own daily overwhelming problems as a consequences of poverty, war and ethnic cleansing, and women's rights are not a cause.”

Interview #34; 07.12.2023

Participants. Activists who participate in the initiatives of women's rights protection are mainly young and middle-aged women, mostly with humanities, social sciences or arts education. The activists respond to issues that have high priority in their opinion and, depending on the situation, carry out a division of labor, which involves informing like-minded individuals and organizations and disseminating information about the upcoming action, preparing posters or other demonstration materials. Participants can be conventionally divided into two groups: "radicals and "moderates", depending on the scale of changes they expect. The extremist type subgroup wants to see more radical changes and envisions the fight for women's rights in more radical ways. According to them, the struggle for women's rights implies the overthrow of the phenomenon of patriarchy in general, because the latter is considered a type of power that builds the entire system of social relations, where the woman is always in the role of a subordinate. From this point of view, changes must take place in political and institutional systems, which will lead to changes at the cultural and

individual levels. Meanwhile, the subgroup of "moderates" believes that the struggle for women's rights should be localized according to the priority problems of Armenian women. In general, the struggle against the patriarchal system must be directed, targeted, and carried out by socially acceptable means. As a rule, members of the "moderate" sub-group have ever been or are currently involved in the activities of an NGO as an employee or volunteer, which is why they believe that women's struggles should be targeted at specific risk groups, while those with extremist views who have not been involved in any kind of organizational activity, they believe that the target of changes should be global issues, which are universal for women from different strata of society. Still, for both groups motivation for joining the initiative is generally seen as a possibility for raising voices about gender inequalities and especially gender violence in Armenia. Due to interviews, it was possible to classify several types of motivations:

- Personal experience of discrimination by family members, colleagues and/or society,
- Realization of the global idea of social justice and elimination of gender inequalities in Armenian society,

It was also possible to divide the activists according to the scale of their activity, conventionally naming them "active" and "latent". Active participants take part in all stages of events: planning, organization, and public presentation. Meanwhile, "latent" participants are ready to carry out any type of activity that does not involve revealing their image to the public. In other words, this type of participants avoid engaging in flash mobs, mass marches, or any other activity involving any public activity. The desire to remain hidden stems from various reasons: but most individuals do not want to be identified and labeled as feminists because society does not welcome such activities anyway.

"By participating in street actions, we don't wear crowns, but many times we are labeled as feminists and perverts, family destroyers and hear other insults addressed to us."

Interview #11; 1.04.2021

In this matter, the pressure of society is so strong that these individuals prefer to remain undisclosed, not to be stigmatized with negative labels than to fight for the idea of women's emancipation and freedom. On the other hand, individuals fighting for their rights often do not want to be associated and identified with any organization or initiative, preferring to fight "silently". The desire to be "invisible" is another obstacle that prevents individuals from uniting and forming a movement.

From the perspective of the participants, it is also important to understand who is acting as the antagonistic characters for the potential movement. From this point of view, the main resistance comes from the society itself, which in every way resists

the destruction of traditional stereotypes and roles. Today, even though Armenian society is heterogeneous, but still, it is still a more conservative society than liberal one, which determines the negative response and even more resistance to the protection of women's rights. This resistance might be seen in the different levels of society. Especially rural population and elder generation has a critical approach to the liberation of women's social role and its consequences. Talking about general resistance it is important to mention that there are certain anti-gender groups, that are very proactive in targeting initiatives tending to support women's rights and voice women's issues with hate speech, misogynistic rhetoric, and public events interceptions. In post-revolutionary reality, the members of anti-gender campaigns received a new, fully oppositionist stance that opened the possibility of assuming a more aggressive role²⁷. In this way, society performs a function of social control aiming to preserve and reproduce the dominant values within its borders which contradict the main values of the initiatives.

Speaking about roles, it should be noted that no single person will be perceived as a potential leader of the movement. There are individuals who are perceived as defenders of women's rights within the activities of non-governmental organizations. Among them are the directors of three women's rights organizations: Lara Aharonyan, co-founder of the "Women's Resource Center", Susanna Vardanyan, director of the "Women's Rights Office", and Maro Matosyan, the founder of the Women's Support Center. The role of these individuals as leaders is seen as an "Illuminator", a person who has come to inform all women of their rights and ways to fight for them. But outside of organizational activities, these individuals are also not seen as future movement leaders because they are already leading organizations, and the interests of the future movement and their organizations may not coincide. Therefore, for all respondents, the leader of the movement should be a person who does not have any kind of obligation to such organizations. From this point of view, it is interesting to note that most activists generally believe that the women's movement does not need a leader because it is a reproduction of the hierarchical relations that they themselves are fighting against. Perhaps, from the point of view of any social movement, the existence of a leader is one of the most important processes, because it is this role of interaction that outlines the strategy of the movement, guides and organizes its activities. In our opinion, the lack of leaders in the women's struggle leads to the formation of individual individuals and existing initiatives, which operate mostly independently and in different directions, trying to bring changes in different, mutually exclusive areas. The main initiatives in this area have a relatively short history. Among the most active initiatives, we can mention "Rhythms of Floods", "Imitating Yerevan" and "Feminist Platform", which were

²⁷ Khalatyan M., Manusyan A., Margaryan N., (2020) Anti-gender campaigns, rhetoric's and objectives in post-revolutionary Armenia, *Socioscope*, p.15.

formed after 2011. The domestic violence incident in October 2010 greatly contributed to the formation of initiatives, as a result of which 19-year-old Zaruhi Petrosyan died as a result of her injuries emerged after her husband's abuse. Each of these initiatives seeks to raise issues related to women's rights.

SAND IN THE GEARS OF WOMEN'S RIGHTS PROTECTION MOVEMENT

After interviewing the activists, it became clear that different internal and external obstacles limit the development of the women's rights movement in Armenia. The internal obstacles which are rooted in the social movements itself are the following:

➤ *Absence of a common feminist agenda.* The lack of a common feminist long-term agenda is the biggest problem hindering the formation of the movement, which essentially means that today in Armenia there is no single common issue related to the equality of women's rights and their protection, which would be unequivocally perceived as a landmark for the movement. One of the reasons for this phenomenon is that very often discrimination or inequality against women is not recognized as such by some groups in society. Even defining inequality as inequality is met with great resistance²⁸. Here it is appropriate to mention William Thomas theorem. "If people define a situation as real, that means it will be real in its consequences." Thus, the theorem reminds us that people respond not only to the objective features of the situation but also to the meanings that the situation has for them, on which they build their further actions²⁹. Of course, there are many issues that activists struggle with. Among such issues, the violation of civil rights, the cover-up of cases of domestic and sexual violence and the lack of a fair trial, the liberation of the woman's body, the dominance of the patriarchal system, etc., Even the feminization of poverty, perhaps none of these have yet become a landmark for movement establishment. In essence, this very circumstance indicates that the processes taking place in the field of women's rights in Armenia today cannot be called a social movement, because they do not have one common goal.

➤ *The lack of cooperation between different activist groups.* The established various groups of activists who have more or less the same values do not cooperate with each other, leading to segregation and fragmentation of already scarce resources. In this case, non-cooperation happens because of various reasons. First, individuals do not want their projects to be identified with other initiatives. Besides, there are ideological differences among activists. Supporters of two ideological directions can be distinguished: radical and liberal feminism. Activists with extremist views believe that,

²⁸ Tadevosyan A. (2016) Woman and man in everyday life. the problem of inequality in the area of tradition and practices, *Gender issues in modern Armenia. From Research to Policy*. YSU, p. 157.

²⁹ Merton R. (2006) «Social theory and Social structure », Khranitel, M., p. 606.

as elsewhere, the reason for the non-protection of women's rights in Armenia is the system of patriarchy, which is first of all manifested in the state administration system and constructs a dominant discourse based on its interests. The latter implies the reproduction of the image of women as subordinates. That is why this group of activists considers it necessary to fight against all government relations. Liberal feminists fight for equal rights based on the idea that everyone should have the freedom to choose and make their own choices regardless of their gender. These two groups see the problem of women's rights in modern Armenian society in different ways, which is an obstacle to the formation of cooperation. In addition, individuals with radical feminist views do not see the need and therefore do not want to unite with others and make joint efforts.

Each group has its own vision and there is no need for everyone to do the job by the same means."

Interview #14; 02.04.2021

➤ *Feminist identity-sharing challenges.* As it turned out, there are individuals who are involved in the struggle for women's rights, but at the same time want to remain disclosed and not reveal their image in the public eye. They recognize and value the need for struggle, but their positions in fact remain only on an emotional and cognitive level and never become actual on a behavioral level. In this case, the question arises whether these individuals have a feminist identity and avoid showing it, or whether it is absent at all. If we look at this situation from the point of view of social psychology, it can be clearly seen that some participants faced a role conflict that prevented them from fulfilling the role of a feminist activist. It turns out that these "latent" activists, on the one hand, cannot participate in the struggle for women's rights in general, because they are ideologically in favor of it, but on the other hand, they cannot fully participate in it, because it is not a socially acceptable role. Continuing this idea, we can say that in such a case the group cannot act as a carrier of feminist identity. Any idea of identity implies a two-way identification³⁰. An individual identifies with a particular group by attributing that group's characteristics to himself, sharing that group's values, and imitating that group's behavior. As a result, the individual is also identified as a member of that group by the external environment. However, in the above case, this group of individuals only identifies itself but is not identified by the environment, because it remains disclosed by its own will. This circumstance speaks not only about the lack of feminist identity but also about the insurmountability of social pressure.

➤ *Absence of generally accepted vision of a possible movement.* The movement for the protection of women's rights, being in the formative stage, does not have a clearly formed vision and strategy. Moreover, different groups within the

³⁰ Barth, F. (1969). Introduction. In F. Barth (Ed.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (pp. 9-38). Prospect Heights, IL: Waveland Press.

movement have their own vision of how the movement should develop. The subgroup with radical views sees the raising of systemic problems and their systemic solution as a goal, which should begin with the transformation of the traditional Armenian family.

"We believe that the overthrow of the entire patriarchal system should be pursued as a goal, we don't want to deal with trivial issues of a cosmetic nature."

Interview #15; 05.04.2021

The latter means reaching such a level of consciousness that equal rights and responsibilities, the democratic principle of decision-making works starting directly from the traditional Armenian family. When it is possible to have a new model of the family, it will be possible to achieve the transformation of state structures and the operation of the principle of equality, the overthrow of the patriarchal order. Thus, this group sees the activity of the future movement in the legal field, which should be applied first in the family as a micromodel of the society, and then in the whole society. Meanwhile, the group with liberal feminist views sees the strategy of the future movement differently. The movement should include on its agenda the most important issues of the moment that may arise from the adoption or suspension of laws that violate the rights of every single woman. This group does not find it appropriate to separate the problems according to importance but considers that the future movement should fight not only against the system as a whole but also for the improvement of some of its subsystems.

"Changes should be implemented in two ways: through institutional changes, improving the work of state institutions, and individual liberation of every woman."

Interview #14; 02.04.2021

➤ However, given that the same institutional system identically reproduces values of which it is the bearer, frequent institutional intervention does not lead to significant changes. For this reason, activists believe that the emerging movement of the future must lead to cultural changes first at the individual level, which will later lead to institutional changes as well. Different researchers identify a wide spectrum of issues such as the feminization of poverty³¹ or low level of women's political participation³². Still, even these issues do not generate enough structural strain to recall and organize long-lasting mobilization. Internal obstacles are not the only reason why fragmented social initiatives are not able to rejoin into a powerful movement. Some of the obstacles have an external nature and depend on geopolitics

³¹ See Shahnazaryan G. (2022) Gender inequality and poverty in Armenia: a multidimensional approach, *Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University*, Vol. 13 (2), pp. 38-47 p.39.

³² See Shahnazaryan G., Hovhannisyan S. (2016) Priorities of the Policy of Women's Political Involvement in Local Self-Governance, *Banber: Bulletin of Yerevan University, Sociology, Economy* Vol. 7 No. 3 (21), pp. 3-13 p.3.

or the mentality of Armenian society. *Social conservatism as a way of preservation of existing social structures, norms, and values.* Liberal movements such as the women's rights protection movement for Armenian society may challenge these structures by advocating for greater social equality, individual rights, or alternative lifestyles. This challenge can be viewed as a threat to the established social order and stability. The existence of traditional barriers creates taboos to raise issues in the field of women's rights. So, activists lobbying for women's rights protection often have to overcome taboos, which is condemned by the Armenian society.

➤ *Fear of insecurity and disorganization.* Change can be unsettling for both individuals and society. Traditional values often provide a sense of security and familiarity. Movements that promote liberal values and norms challenge traditional values, might generate social fear and resistance, as people may be apprehensive about the potential disruptions that come with societal change. This became more topical especially after 44-day war triggered by Azerbaijan and the ethnic cleansing of Armenians of Nagorno Karabakh.

➤ *Generation gap.* Even in traditional societies like Armenian there might be seen a generational divide in perspectives over women's role in the society. Younger generations usually embrace liberal ideas and is more open to change, while older generations are attached to traditional values. This divide contributes to tensions between different age groups and regulates acceptable behavior which drags a large-scale mobilization.

➤ *Cultural change takes time.* The protection of women's rights ultimately comes down to the cultural edge of the perception of the image of a woman and her functions in society. Accordingly, the initiatives can go out to the streets and demand change or suspension of laws from government agencies, but they cannot demand a culture change. It can only be achieved through long-term and systemic measures. For example, one of the targets of the activists' main activity is the "revival" of March 8, traditionally a holiday of beauty and femininity. According to the activists, their actions are aimed at reminding the real history of March 8 and pointing out other social roles of women, which are not unconditionally related to the characteristics of gender roles. In this way, the activists do not celebrate March 8 in its current sense but also organize a march, which aims to inform society about women's social problems. Here it is interesting to note that the leaders and members of the structures formed after the Soviet period and on the basis of the national channel celebrate March 8 as the day of women's beauty and motherhood, even though in Soviet Armenia this holiday was declared as the "International Worker's Day". It is notable that in 1996 March 8 was removed from the list of public holidays of Armenia, despite the fact that the holiday was celebrated by the masses as a holiday of women's beauty. Instead, April 7 was declared Motherhood and Beauty Day, with the aim of forming an Armenian holiday tradition, overcoming the Soviet past. As a result, from the point of view of the semantic content of the holidays, the celebration of a woman -fighter

who defended her rights and has a social function was replaced by a woman who is just beautiful and has no social function, except for the function of physical reproduction. In 2001, a new law on holidays and commemorations was passed, which reinstated March 8 as a public holiday. Thus, there were two holidays dedicated to women, but both semantically ignored the social role and importance of women, emphasizing only the function of motherhood and other attributes associated with it beauty and daintiness.

➤ *The lack of confidence in the implementation of institutional changes.* Ordinary citizens who share the same values act as supporters only on a cognitive level, but not behaviorally. They do not resort to specific actions, because they do not trust institutional changes³³. *Anti-gender and smear campaigns expansion.* The existence and expansion of anti-gender campaigns contribute to the retardation of women's rights protection movement by targeting feminism, associating it with negative stereotypes, influencing policymakers to roll back policies that promote gender equality or just portraying gender equality efforts as unnecessary, and even dangerous for Armenian family and state in general.

➤ *'Velvet Revolution' that took place in 2018 also played a negative effect on the development of the women's rights protection movement.* The reason was huge expectations and hope of real change that would happen in the state due to educated and liberal representatives of newly established government. Expectations and kin and kith among representatives of government transformed movements activities on more passive way, because there were popular opinion: now it is time for the government to bring change.. Still, time passed, but the high hopes hadn't come through.

"We all were in euphoria waiting that our friends and companions in the new government will start acting, raise voice about problems and values we all share, but happened the opposed. Most of them started to distance themselves from our community like they never were involved in anything".

Interview #30; 01.12.2023

➤ *COVID pandemic that reached Armenia on 1st of March, 2020 as it was the first time government reported of the case, significantly affected social movements in Armenia, and particularly women's protection movement development. Lockdowns and other restrictions for preventing spread of virus affected mobilization methods and movement tactics.*

³³ Many sociological studies have been conducted that substantiate low trust in institutional systems; for example, according to the results of the Caucasian Barometer 2021, which is carried out with a representative sample throughout the territory of Armenia, the following results are presented: 57% do not trust the executive power in Armenia at all, 57% the National Assembly, 46% the police, 33% local self-government bodies, parties 25%. CRRC Caucasus Barometer <https://caucasusbarometer.org/am/cb2021am/codebook/>

“Everything became more passive after Covid. Even now, one year later after official end of pandemic, I noticed decline in or activities in different aspects. It seems to me that people are still not in stable psychological condition.”

“Interview #31; 28.11.2023

➤ The 44 day war initiated by Azerbaijan in 2020, following tensions on the border and armed clashes that continued for the next two years, and ethnic cleansing of Armenians of Nagorno Karabakh, has affecting the whole society and particularly movements of women’s right protection in a negative way. Exposure to the traumas of war, including violence, loss of loved ones, displacement, feelings of physical insecurities and danger, lead to severe psychological stress for the whole society. In this situation, Armenian society turned its coping efforts toward survival questions. Thus, the attention to women’s rights protection movement yield its place to more urgent issues concerning social security and issues of displaced people.

“When there is physical danger, you are cold and hungry, you don’t know what is goint to happen with your country, you think only about security, you cant think about high values or rights”.

“Interview #31; 28.11.2023

FEMINISM AS A BASIS FOR A WOMEN’S RIGHTS PROTECTION SOCIAL MOVEMENT

Feminism is a foundational ideology for the women's rights protection movement. As it was previously illustrated, during Soviet rule, Armenian society adopted an ideology of state feminism, as the state was not only the main and the only initiator that created, developed, and promoted legislation for women’s equal rights protection but also ensured the social involvement of women in different spheres of social life.

After Armenia’s independence, the change in the political system led to a revision of preexisting social values and modes of life. Feminism as an ideology began to fade, as the newly independent republic of Armenia faced different social and political challenges that demanded different solutions, and the integration of women or their rights protection was not on the list.

Still, different socio-political changes not only took away the old values but also brought a new one that penetrating from the West again raised the issues of women’s rights. Nowadays, the young generation of feminists are not associating themselves with the legacy of the Soviet past. Thus, creating a new approach to feminism as an ideology and new forms of resistance. With the passage of time, members of human rights protection NGO’s and just ordinary members of society started to advocate feminism as a guarantee of equal rights and opportunities for women. Still, the conservative society rebelled against the new values, considering

that feminism is a system of Western imported values that is directed against the Armenian family and therefore the Armenian state. Today in Armenia, these two approaches can be found side by side, even those with feminist views are of very different groups and can be classified from eco-feminists to radical feminists. It is an interesting fact that in both groups this distinction is clearly stated by the bearer of the identity: "I am a feminist" and "I am not a feminist". However, they only remain at the level of the individual's value system and do not spread at the level of contemporary Armenian society.

FACTORS CONTRIBUTING TO THE FORMATION OF THE MOVEMENT

There are various factors that can contribute to the transformation of existing initiatives and the establishment of women's rights protection social movement in modern Armenian society. Here are some key factors that contribute to the formation of movements:

➤ *Globalization of the problem.* Thanks to social media and other means of disseminating information, any problem that an individual previously thought of as his own and tried to overcome or adapt to on his own may be represented as a general issue that can be solved or managed by a social group. So, increasing awareness of women's rights protection, and outlining opportunities and chances of successful problem-solving may lead to higher consolidation and mobilization in the future.

➤ *Establishing networks and alliances.* The initiatives will be able to consolidate and mobilize people only in case if they as different initiatives will be able to establish successful networks of cooperation and a system of sharing different resources.

➤ *Setting one single agenda and strategy accepted for all initiatives.* As it was mentioned before initiatives can't form a powerful movement as there is no general goal along which other activists and citizens will mobilize.

➤ *Create inspiring leadership.* Charismatic leaders play the most crucial role in the mobilization of the masses and leading the movement to success.

➤ *Making cultural shifts.* Accepting culturally approved values and making small changes in attitudes may help to consolidate more people and start slowly moving toward goals which can in the future lead to desired societal changes.

CONCLUSION

To conclude, it can be said that the women's rights equality movement which was created and supported by the Soviet state died in Armenian society after independence from the Soviet Union. In the newly created political, economic, and social conditions, the state established other priorities and no longer considered the issue of equality of women's rights as of primary importance. At the meso level, the

women's movement largely disintegrated. Active women who were involved in previously existing women's organizations continued their social activities, but not within the framework of the struggle for equality of women's rights and their social roles, but in the field of other, more significant issues from the point of society. In this way, the active women's struggle moved to related problematic fields and focused, for example, on support for victims of the Spitak earthquake, support for refugees of the first Artsakh war, protection of children, provision of inclusive education, and protection of the rights of persons with disabilities.

NGO's founded after independence focused on very specific issues based on western liberal values, institutionalized as structures, but not formed as a movement. And at the micro level, the struggle for women's rights turned into periodic social actionism. In this sense, social actionism as a phenomenon is opposed to a social movement. A social movement differs from the latter in its continuity of purpose, high organization, and scalability, as well as the expectation of value-based systemic changes. From this point of view, women's activism in Armenia does not show characteristics of social movements, which can be explained by the insufficient level of structural tension, absence of common agenda, social conservatism and expansion of anti-gender campaigns.

Still, nowadays existing initiatives that raise their voice from time to time leave hope for the future establishment movement for women's rights protection in modern Armenian society and its further exploration.

REFERENCES

- Ayvazova S. (1998). Russian women in the labyrinth of equality: Essays on political theory and history, M.; RIK.
- Barth, F. (1969). Introduction. In F. Barth (Ed.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (pp. 9-38). *Prospect Heights, IL*: Waveland Press.
- Della Porta D.; Diani M. (2006) *An introduction: Social movements*, Second Edition, Blackwell Publishing Ltd.
- Gevorgyan H. (2010). Gender Identity in the National Framework. *Banber: Bulletin of Yerevan University, Sociology, Economy* Vol. 130.5 pp. 50-54.
- Engels F. (1884) *The Origin of the Family, Private Property and the State*, <https://parg.co/Ukna>
- Harutyunyan G. (2021) On the Issue of Social Movement Definition, *Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University*, Vol. 12 № 2 (34), 62-75, p.74, DOI 10.46991/BYSU:F/2021.12.2.062
- Khalatyan M., Manusyan A., Margaryan N., (2020) Anti-gender campaigns, rhetorics and objectives in post-revolutionary Armenia, *Socioscope*.
- Manukyan S., Babakhanyan S. (2022) Political culture and the protest potential in

- Goris community, *Journal of Sociology*, Vol. 13 No. 2 (36)10-23, DOI 10.46991/BYSU:F/2022.13.2.010
- Merton R. (2006) «Social theory and Social structure», Khranitel, Moscow.
- Neary, R. B. (1999). Mothering Socialist Society: The Wife-Activists' Movement and the Soviet Culture of Daily Life, 1934-41. *The Russian Review*, 58(3), 396–412.
- Shahnazaryan G. (2022) Gender inequality and poverty in Armenia: a multidimensional approach, *Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University*, Vol. 13 (2), pp. 38-47. DOI 10.46991/BYSU:F/2022.13.2.038
- Shahnazaryan G., Hovhannisyanyan S. (2016) Priorities of the Policy of Women's Political Involvement in Local Self-Governance, Banber: Bulletin of Yerevan University, Sociology Vol. 7 No. 3 (21), pp. 3-13.
- Stearns, L. B., Almeida, P. D. (2004). The Formation of State Actor-Social Movement Coalitions and Favorable Policy Outcomes. *Social Problems*, 51(4), 478–504.
- Sztomka P. (1996) Sociology of social change. M. Aspect Press
- Wood A. E (2000). The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia, Indiana University Press.
- Zaslavskaya M., Agadjanian V. (2022), Gender attitudes across generations in contemporary Armenian society (comparative analysis), *Journal of Sociology*, Vol. 13 No. 2 (36) pp. 48-60. DOI 10.46991/BYSU:F/2022.13.2.048
- Tadevosyan A. (2016) Woman and man in everyday life. the problem of inequality in the area of tradition and practices, *Gender issues in modern Armenia. From Research to Policy*. YSU, pp. 153-173.

Conflicts of Interest

The author declares no ethical issues or conflicts of interest in this research.

Ethical Standards

The author affirms this research did not involve human subjects.

THE ONLINE AND OFFLINE COMMUNICATION PREFERENCES OF ARMENIAN SOCIAL NETWORK USERS*

Anrieta Karapetyan, <https://orcid.org/0009-0003-7410-8858>

Assistant of the Department of Applied Sociology,
Faculty of Sociology, Yerevan State University, Yerevan, Armenia.

E-mail: anrieta.karapetyan@ysu.am

Sean Gardner, <https://orcid.org/0009-0006-1407-503X>

International expert of social media, Washington, D.C., USA

E-mail: smooth.tycoon@gmail.com

Abstract: Online is one of the main types of communication and relationship building. Social networking site users are increasing day by day, not only in Armenia but worldwide. Currently, debates are actively underway about the impact of online communication on offline communication. Are online and offline communications two complementary means, or does one completely replace the other? "If people stay at home and do their daily activities without engaging with others, they will not put in the effort to establish social connections beyond the online world, as it would seem futile." The article explores the prevalence of social networks among Armenian users, their variations, online and/or offline communication preferences of Armenian users in various spheres of life, connected with age, gender, and depending on the subject of communication. As a result of a survey conducted using questionnaires, a range of preferences were identified, based on which users construct online communications. The main differences were observed among different age groups, rather than gender.

Key words: *virtual communication, online and offline space, social networks, Armenian users*

ԱՌՑԱՆՑ ԵՎ ԱՆՑԱՆՑ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍՈՑՑԱՆՑԵՐԻ ՀԱՅ ՕԳՏԱՏԵՐԵՐԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ³⁴

Անրիետա Կարապետյան <https://orcid.org/0009-0003-7410-8858>

ԵՊՀ Սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի կիրառական սոցիոլոգիայի ամբիոնի
ասիստենտ, Երևան, Հայաստան. Էլ. փոստ՝ anrieta.karapetyan@ysu.am

Շոն Գարդներ <https://orcid.org/0009-0006-1407-503X>

Սոցիալական մեդիայի միջազգային փորձագետ, Վաշինգտոն, ԱՄՆ,
Էլ. փոստ՝ smooth.tycoon@gmail.com

Ամփոփում: Առցանց տիրույթը հաղորդակցության և հարաբերությունների կառուցման հիմնական հարթակներից է: Սոցիալական ցանցերի օգտատերերն իրենց հերթին օրեցօր ավելանում են ոչ միայն Հայաստանում, այլ նաև ողջ աշխարհում: Ներկայումս բանավեճ է ընթանում **անցանց** (իրական տարածության

* Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University, Vol. 14 2(38), 2023, pp. 66-80

Received: 09.10.2023, Revised: 19.11.2023, Accepted: 10.12.2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

³⁴ Հետազոտությունն իրականացվել է Երևանի պետական համալսարանի ֆինանսական աջակցությամբ՝ "Կեղծ լուրերի տարածման և սպառման մեխանիզմները սոցիալական ցանցերում" գիտական դրամաշնորհի շրջանակներում, 2022-2025:

մեջ) հաղորդակցությունների վրա **առցանց** հաղորդակցությունների ազդեցության վերաբերյալ. արդյո՞ք առցանց և անցանց հաղորդակցությունները երկու փոխարացնող տիրույթներ են, թե՞, այնուամենայնիվ, մեկը գալիս է մյուսին ամբողջությամբ փոխարինելու: Եթե մարդիկ նստում են տանը և զբաղվում իրենց առօրյա խնդիրներով առանց ուրիշների հետ շփվելու, ապա նրանք սոցիալական կապեր ստեղծելու համար ջանք չեն գործադրի առցանց տիրույթից դուրս, քանի որ ստացվում է, որ այլևս դա աննպատակ է դառնում: Հողվածում քննարկվում են հայ օգտատերերի շրջանում սոցիալական ցանցերի տարածվածությունն ու դրանց տարատեսակները, հայ օգտատերերի կողմից կյանքի այս կամ այն ոլորտում առցանց և/կամ անցանց հաղորդակցության նախասիրությունները՝ կախված օգտատերերի տարիքից, սեռից և հաղորդակցության թեմայից: Հետազոտությունից, որն իրականացվել է հարցաթերթիկային մեթոդով, դուրս են բերվել մի շարք նախընտրություններ, որոնց հիման վրա հայ օգտատերերը կառուցում են առցանց հաղորդակցությունները: Հիմնական տարբերությունները նկատվել են տարիքային տարբեր խմբերի շրջանում:

Բանալի բառեր - *վիրտուալ հաղորդակցություն, առցանց և անցանց տիրույթ, սոցիալական ցանցեր, հայ օգտատերեր*

ПРЕДПОЧТЕНИЯ ОНЛАЙН И ОФЛАЙН КОММУНИКАЦИИ СРЕДИ АРМЯНСКИХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Անրիета Կարապետյան <https://orcid.org/0009-0003-7410-8858>

ассистент кафедры прикладной социологии факультета социологии
Ереванского государственного университета, Ереван, Армения.

Эл.почта: anrieta.karapetyan@ysu.am

Шон Гарднер <https://orcid.org/0009-0006-1407-503X>

Международный эксперт по социальным сетям, Вашингтон, США.

Эл.почта: smooth.tycoon@gmail.com

Аннотация. Пользователей социальных сетей с каждым днем становится все больше не только в Армении, но и во всем мире. В статье рассматривается распространение социальных сетей среди армянских пользователей и их разновидности, онлайн и/или офлайн коммуникационные предпочтения армянских пользователей в той или иной сфере жизни, связанные с возрастом, полом и в зависимости от темы коммуникации. В результате исследования, проведенного методом анкетирования, был выявлен ряд предпочтений, на основе которых пользователи строят онлайн-коммуникацию. Основные различия наблюдались среди разных возрастных групп пользователей.

Ключевые слова: *виртуальная коммуникация, пространство онлайн и офлайн, социальные сети, Армянские пользователи*

RESEARCH PROBLEM

Statistics demonstrates the predominance and active participation of people in the communication processes in online networks, not only in RA, but also in the whole world. Currently, approximately 4.80 billion people globally utilize social networks, with 150 million new users having emerged in just the last 12 months (Chaffey, 2023). Hence, social networks, being an ever-evolving sphere, necessitate

continual scholarly investigation aimed at elucidating prevailing patterns, trends, dynamic shifts, and the ongoing enhancement and augmentation of informational content through the prism of scientific inquiry.

Henceforth, it is imperative to better comprehend the preferences of users of social networks. The scrutiny of the behaviors of the latest users can have implications for diverse objectives, such as establishing connections with like-minded individuals, market targeting, or the expertise of specialists in the fields of marketing or advertising.

By discerning the attributes of one's specific audience and considering their behavioral traits, it becomes feasible to formulate and align one's own objectives and to devise strategies of informational impact geared towards their accomplishment, thereby efficiently attaining and engaging one's intended target audience.

Here we will differentiate between online and offline communication. Online communication is the transfer of information through various internet platforms in a synchronous or asynchronous context. And offline communication is the transmission of thoughts and/or various signs in real space and time in a offline manner (Lieberman, Schroeder, 2020:16-21).

According to Y. A. McKenna and J. A. Bargh, online communication diverges from offline communication on various fundamental dimensions, including accessibility, unpredictability, idealization of interpersonal communications, attenuation of physical cues, and the presence of anonymity. These distinct attributes, as articulated by the authors, facilitate enhanced ease of communication and serve to mitigate the barriers that are prevalent in offline communication (Nina, 2015: 9-15).

Currently, debates are actively underway about the impact of online communication on offline communication. Are online and offline communications two complementary means, or does one completely replace the other, in particular, online communication replaces offline communication, destroying the relevance of the latter (König, Seifert, 2020)?

Several studies have demonstrated that online communication can enhance preexisting relationships established through offline communications. This is attributed to the fact that relationships primarily cultivated solely through online channels, without corresponding offline counterparts, tend to exhibit a superficial nature, and over time, there exists a potential risk of detrimental effects on the relationship dynamics (Pallant et al., 2018: 4-15). The subsequent series of studies in this area elucidates that online communications encompass an enhancing mechanism for relationships initially established through offline communications, those relationships whose underpinnings were established in the offline sphere (Matook, Butler, 2014: 7-9).

Critics contend that online communications fail to replicate the sensation of real-life existence and the genuine interpersonal engagements it entails. Empirical studies

have corroborated that individuals who prioritize offline communication over online communication tend to exhibit a notably elevated level of emotional stability. Conversely, in situations where offline forms of communication prevail, individuals tend to manifest heightened levels of depressive tendencies and an increased need for social support over extended periods (Gross, 2002). Tyler posits that one contributing factor to this phenomenon is the absence of certain social cues that are inherently absent within the online sphere.

Hence, a phased picture emerges, initially accentuating the favorable facets of online predominance, including convenience, security, accessibility, self-expression, the establishment of novel social ties, and the cultivation of communication and social proficiencies. Subsequently, these positives give way to diminished offline social bonds, a diminishing grasp of reality, and a dwindling inclination to engage with it, eventually culminating in depressive manifestations. Consequently, social media, in its evolution, forfeits its intrinsic capacity for fostering genuine social communications.

According to recent statistics, approximately one-third (approximately 32%) of global internet users fall within the age bracket of 25 to 34 years. Furthermore, 18% of internet users belong to the age group of 18 to 24 years. Concurrently, it is noteworthy that 80% of internet users are concurrently active on various social networking platforms, with a considerable proportion being active across multiple social networks simultaneously (Statista, 2019).

As of the conclusion of 2022, the most prevalent virtual social networks include WhatsApp, Facebook Messenger, Weixin WeChat, QQ, Snapchat, and Telegram. It is important to note that not all of the aforementioned platforms enjoy extensive adoption and usage within the Republic of Armenia (Statista, 2023).

R. Hanna and several other theorists have underscored the transformation of the Internet, contending that it has evolved from a mere information platform into an influential medium. Consequently, there is an imperative need to gain insight into users' communication strategies, discern prevailing trends, and ascertain their distinctive characteristics and preferences (Kazakulova, Kuhn, 2012: 30-36).

Z. Bauman's perspective can be summarized as follows: "A significant proportion of individuals employ social networks as a means to disengage from reality and seek refuge within a comfort zone, where the voices encountered echo their own, and where the predominant visibility is that of their own self-reflection" (Atanesyan, 2019: 73-84).

Valkenburg and Peter (Peter and Valkenburg, 2006) conducted an examination of the engagement of young individuals and adolescents in online communication. Furthermore, there exists a body of psychological research exploring the transition from online to offline communications, which substantiates the presence of underlying psychological factors contributing to this transition.

In the article titled "Nobody on the Internet Knows I'm an Introvert," the authors observe that a primary motivation for users to engage in online communication is to alleviate feelings of depression and loneliness. Initially, within the realm of social networks, every user's voice is equally prominent; however, the persistence of this equilibrium hinges upon the analysis of the prevailing context and the communication strategy adopted (Amichai-Hamburger et al., 2002: 125-128).

Humans exhibit an inherent inclination to engage in social comparisons. Such comparisons with individuals possessing favorable attributes can lead personal trait development, while instances of downward social comparison transpire when individuals juxtapose themselves with those possessing unfavorable traits. The act of comparison serves as a constructive and motivating force, but becomes counterproductive when individuals come to realize the infeasibility of emulating their chosen point of comparison. This realization frequently engenders a sense of inadequacy, exerts a detrimental influence, and precipitates diminished self-esteem.

As part of their research, G. Chu and N. Adj discovered that a significant proportion of users on the Facebook social network perceive their Facebook friends as being not only happier and more successful online but also offline. Consequently, individuals tend to engage in self-comparisons with their idealized online personas, a practice that can detrimentally impact the development of a positive self-image and contribute to diminished self-esteem. This phenomenon is exacerbated by the fact that online communications may incorporate elements absent in the non-virtual realm, and pertinent information about other users may remain inaccessible to the user in question (Erin et al., 2014: 206-222).

It is imperative to acknowledge that what online communication within the family is sometimes inferior to offline communication due to certain situations and statuses in the family. Among the foremost factors contributing to this disparity are educational pursuits and employment opportunities that necessitate residence outside the family's immediate geographic vicinity, often abroad. This holds particular relevance within the context of Armenian society, given the substantial proportion of individuals engaged in academic and professional pursuits abroad. For this demographic, the online sphere serves as a critical conduit for bridging the gap in offline communication. In an evolving trend, family members increasingly exhibit a preference for seeking information and counsel from their social network connections rather than relying on familial relationships and direct familial communications.

In this article, we shall expound upon the findings derived from research investigating the communication preferences of Armenian social network users, which illuminate their tendencies in utilizing online and offline modes of communication within specific spaces of life.

RESEARCH METHODOLOGY

We conducted this research between February and May 2023 through online surveys, engaging with approximately 400 Armenian users within the virtual social network. It is essential to emphasize the deliberate steps taken to ensure the reliability of the data. The study utilized a random sampling methodology by disseminating the questionnaire link across carefully chosen social media groups and pages, thereby enabling the formation of a broad and heterogeneous respondent pool. While acknowledging the potential for intentional distortion of demographic information on the internet, the survey design incorporated measures to mitigate this risk. To enhance validity, we cross-referenced demographic details where possible and ensured the respondents' anonymity, fostering a more candid and accurate response environment. Moreover, the inherent limitations associated with online surveys, including potential biases, were transparently acknowledged. These efforts collectively contribute to the validity of the obtained demographic indicators, providing a robust foundation for the generalization of findings in the research paper.

The objective of the study was to elucidate the online and offline communication preferences of Armenian users, with a focus on their interpersonal communications in both online and offline sphere.

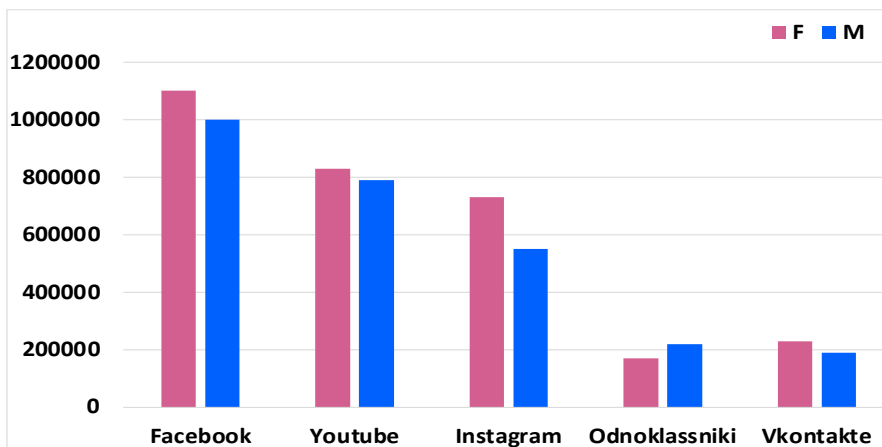
The research objectives are:

- Clarify what social networks are most widely used among Armenian users.
- To find out the preferences of Armenian users in terms of online and offline communication in different aspects of life, considering factors such as age, gender, and communication context.

Taking into consideration various factors such as the popularity of social networks in Armenia, the presence of Armenian users on these platforms, their functionalities, strengths, limitations, country of origin, and other relevant criteria, the following virtual social networking sites that enjoy widespread usage in Armenia were identified: Facebook, Odnoklassniki, Instagram, Youtube, VKontakte, and TikTok. The rationale behind this decision lies in the distinct communicative dynamics and functionalities inherent to social networks compared to messaging apps. Social networks serve as multifaceted platforms where communication constitutes one facet amid various functions, including content sharing, community building, and information dissemination. By concentrating on social networks, the study sought to delve specifically into the preferences within this context, aiming for a more in-depth exploration of user behaviors and interactions unique to these platforms. The decision to exclude messaging apps aimed at maintaining precision and clarity in investigating the nuanced communication patterns within the defined scope of social networks among Armenian users.

Regarding the definition of a social network and the decision to focus exclusively on platforms such as Facebook, Instagram, Odnoklassniki, YouTube, TikTok, and Vkontakte, it is imperative to delineate the distinctions between social networks, video hosting, and messaging platforms. A social network, as conceptualized in this study, refers to an online space designed for the formation and maintenance of social connections, encompassing features that extend beyond immediate communication or video sharing. While platforms like WhatsApp may involve social aspects, their primary function is direct communication, distinguishing them from the broader, relationship-centric nature of social networks. The decision to narrow the research scope to social networks was deliberate, focusing on platforms where users engage in multifaceted social interactions, aligning with the study's objective to explore nuanced communication preferences within this context. This approach aimed for specificity and depth in understanding the distinct dynamics of social network communication among Armenian users.

Figure 1: Representation of Armenian users in social networks by gender, Jan. 2023

The Facebook social network holds a prominent position among Armenian users³⁵, with a significant portion of survey participants identifying as Facebook users or utilizing multiple social networks concurrently.

Instagram is steadily approaching Facebook in terms of audience size, boasting approximately 1-1.1 million active users, and this number continues to increment gradually each month. Roughly three-quarters of Instagram's audience consists of users under the age of 35. Conversely, half of Facebook's user account

³⁵ S. Kemp, Digital 2023: Armenia, 2023, <https://datareportal.com/reports/digital-2023-armenia#:~:text=Facebook%20users%20in%20Armenia%20in.in%20Armenia%20in%20early%202023.>

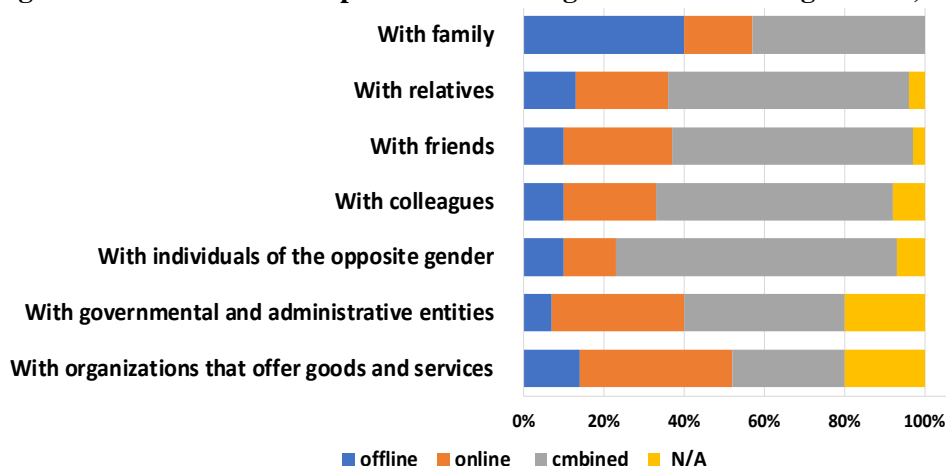
falls into the 35 and older age group.

There exist social networks for which we lack precise statistical data due to their failure to furnish comprehensive information regarding the Armenian user base. TikTok falls into this category. While it is evident that the user population is continually expanding, precise statistics are still unavailable (Martirosyan, 2022).

RESEARCH FINDINGS

Thus, Armenian women exhibit a significantly higher propensity to divulge personal information in online sphere (66%) compared to men (34%), corroborating findings from several other international studies (Atanasova, 2016).

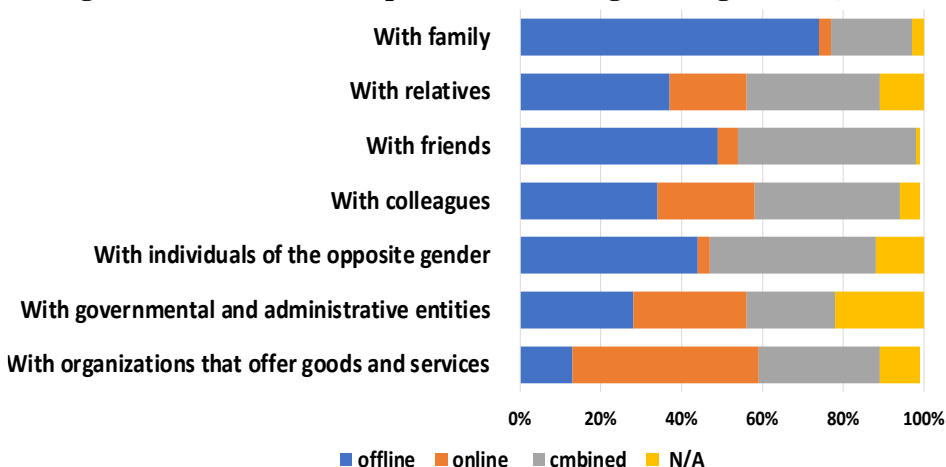
Figure 2: "Communication preferences among users under the age of 15", %

It is evident from the figure that individuals within this age group show the least inclination towards engaging in offline communication with family members, relatives, and friends. Simultaneously, this demographic exhibits the highest inclination for exclusively online communication with family, friends, and relatives. Many individuals in this age group prefer a combined approach to communicating with colleagues and individuals of the opposite gender, highlighting a constraint on offline communications. Considering that users within this age bracket generally maintain limited communications with state and administrative bodies, it can be inferred that educational institutions, and occasionally other educational-related government entities such as ministries, play a prominent role in disseminating information related to educational matters.

Although individuals within this age range may not necessarily engage in extensive purchasing activities, largely due to varying financial capabilities, a substantial portion of them still exhibit a preference for online-only or combined mode purchasing methods.

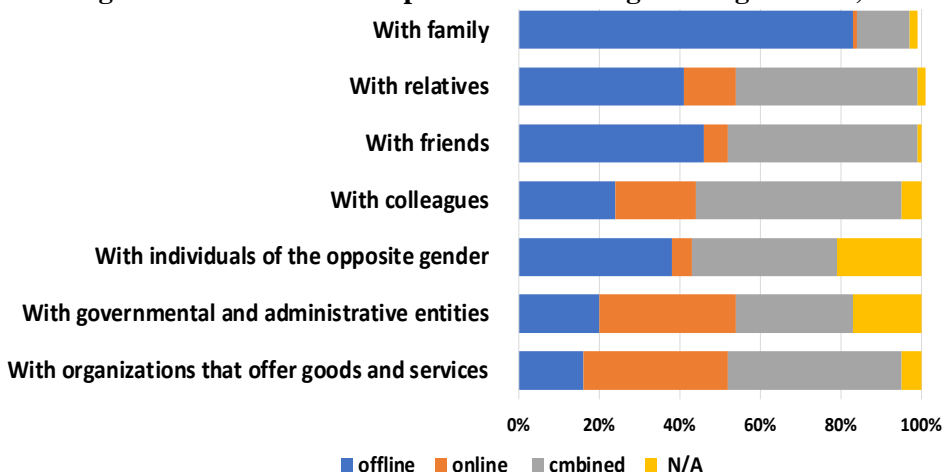
Figure 3: Communication preferences among users aged 16-30, %

In the case of this age range, an opposing trend is evident: they exhibit a preference for engaging with family members and friends through offline platforms. This observation may suggest that, unlike in some other societies, a majority of young individuals in Armenia within this age bracket reside with family members and, whether voluntarily or involuntarily, primarily establish connections through offline means.

Furthermore, this particular demographic displays the lowest inclination to engage in online communication with organizations that offer goods and services, and this tendency is growing more pronounced. Communication with individuals of the opposite gender also leans toward offline platforms; however, the preference for a combined approach implies a diminishing inclination for strictly offline communication.

Figure 4: Communication preferences among users aged 31-55, %

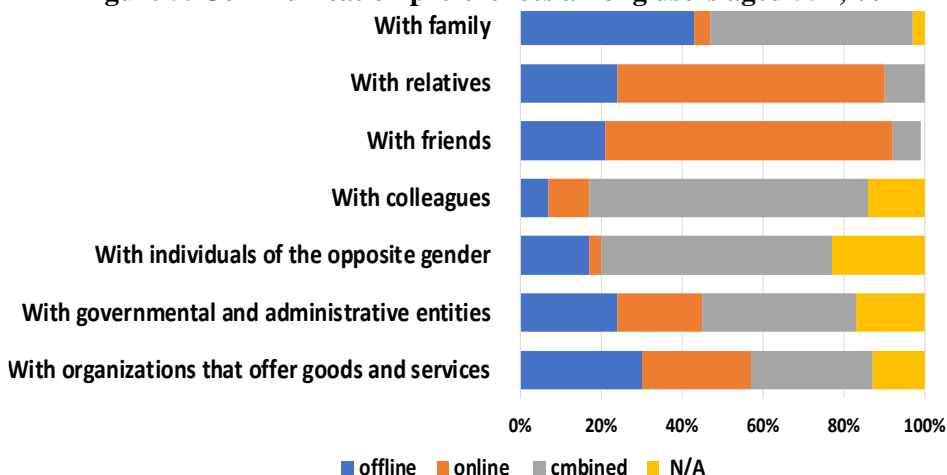

Users within this age bracket exhibit a preference for offline communication with family members, while with friends and family, they tend to favor combined communication. Additionally, their inclination is to restrict communication with colleagues to offline channels. In contrast, friends, as a social group distinct from

family, display a stronger tendency to transition from combined offline and online communication to exclusively offline communication. This inclination may be attributed to the fact that individuals in this age group generally lead lives closely intertwined with family members, and it is less common for them to reside far from their familial environment.

Moreover, when viewed through a generational lens, these users entered the realm of social networks at a later stage in life, signifying that it will require some time for them to fully or predominantly transition their communication preferences to online platforms.

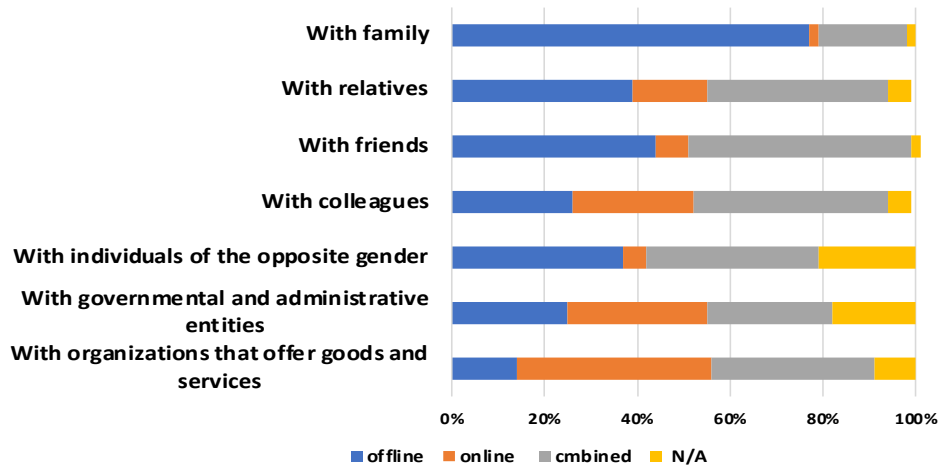
Figure 5: Communication preferences among users aged 55+, %

One characteristic particular to this age group is their inclination toward online and combined communication options with family members. This inclination may stem from the circumstance that other family members, particularly younger ones, reside either outside the country or apart from the core family unit. Regarding friends, their preference for offline and combined communication could be influenced by the relatively limited extent of active social contacts among users in this age cohort within Armenian society. Even in cases where such contacts exist, the mode of communication often depends on geographical proximity, thereby favoring online or combined methods of communication.

Furthermore, it is noteworthy that this demographic segment encountered the greatest challenge in responding to inquiries regarding their communication preferences with individuals of the opposite gender. This challenge may suggest that individuals within this age range are either married and primarily engage in communication within the familial context, or that, in line with Armenian social norms, they do not frequently engage in offline communications with individuals of the opposite gender.

Figure 6: User Preferences Based on Gender- Responses of female participants, %

As depicted in the figures 6 and 7, user preferences do not undergo obvious changes depending on the gender of the users. This observation aligns with prior investigations addressing the same topic. The research initiative titled "Online Communication Preferences: Age, Gender, and Network Usage Duration Dependencies" sought to explore the selection of online communication strategies, preferences in forming relationships, and how these choices vary based on age, gender, and the duration of network usage. In particular, the study centered on preferences regarding communication and relationship development with family members, friends, colleagues, and anonymous individuals.

Therefore, our research, conducted through a questionnaire-based approach, has highlighted several preferences that guide users in constructing online communications. The primary distinctions were noted among various age groups rather than genders.

CONCLUSIONS

Examining the preferences of Armenian social network users reveals the following trends:

1. Armenian social network users display a growing inclination to substitute offline communication with online communication. Consequently, there is an uptick in the preference for combined (online and offline) communication, averaging around 30% across all age groups. Simultaneously, we witness a decrease in exclusive offline communication, with a shift towards online-only and combined communication formats. This shift is particularly pronounced in users under the age of 15, reaching up to 60%, although similar patterns are observed in older user groups as well.

2. Users in the age brackets of 16-30 (74%) and 31-55 (83%) predominantly

favor offline communication with their family. This phenomenon can be attributed to different factors. In the case of older users, it may be influenced by their late adoption of the internet and social networks, resulting in a preference for offline communication. Conversely, younger users share a similar lifestyle with their family members, leading to unavoidable offline communication.

3. Regarding specific spaces, the inclination towards online and combined communication is particularly pronounced in communications with state and administrative entities, as well as organizations offering products and services. Unlike other age groups, young individuals show a strong preference for minimizing offline communication with entities providing goods and services, with 46% opting for online-only purchases. In comparison, this preference stands at 36% for the 31-55 age group, 38% for those under 15, and is lowest at 27% for individuals aged 56 and above.

4. Individuals at the youngest and oldest ends of the age spectrum prefer organizing their communications with family members not only in offline settings but also in a combined format. This preference is observed in 43% of those under 15 years old and 50% of those aged 56 and above. For young people, this inclination may stem from their familiarity with online communication from an early age, making it more comfortable. Conversely, in the case of older individuals, it could be due to living separately from younger family members, potentially residing in different countries.

Women exhibit a broader spectrum of online communication with various individuals, in contrast to men who tend to cultivate narrower relationships, resulting in a more limited scope of communications, acquaintances, and relationships. Moreover, gender can play a role in shaping the selection of communication cues and language. Furthermore, the aforementioned research indicates that women experience fewer personal communication intricacies in the online realm and often feel more at ease with online communication compared to offline communications.³⁶

Returning to the research conducted within the framework of this article, it is noteworthy that men exhibit a lower preference for offline communication with state and administrative bodies compared to women. Irrespective of age disparities, users tend to prioritize offline communications with family over communications with relatives, friends, or colleagues.

In the case of women, unlike other aspects such as personal connections, friendships, and professional relationships, there is a prevailing inclination towards online shopping. This preference aligns with one of the hypotheses proposed in previous international studies, which posits a positive relationship between the

³⁶ **Thayers S. E., Ray S.**, Online Communication Preferences across Age, Gender, and Duration of Internet Use, *CyberPsychology & Behavior*, Volume 9, Number 4, 2006 pp 432–440

convenience of online platforms and the frequency of online shopping, a relationship that has been affirmed within the Armenian context as well.

Furthermore, experts argue that the consumerism displayed by users in the online realm has significantly reshaped society, particularly its consumption culture and behavior. In tandem with this phenomenon, discussions are arising within the online spaces regarding the phenomenon of consumption addiction, which is considered relatively rare.

REFERENCES

- Amichai-Hamburger, Y., Wainapel, G., Fox, S. (2002). "On the Internet No One Knows I'm an Introvert": Extroversion, Neuroticism, and Internet Interaction. *CyberPsychology & Behavior*, 5 (2), pp. 125–128.
- Atanasova, A. (2016). Gender-Specific Behaviors on Social Media and What They Mean for Online Communications. Retrieved July 21, 2023 from: <https://www.socialmediatoday.com/social-networks/gender-specific-behaviors-social-media-and-what-they-mean-online-communications#:~:text=Social%20media%20data%20also%20shows,warmer%27%20and%20more%20positive%20words>.
- Atanesyan, A.V. (2019). The Impact of Social Networks on Protest Activities (The Case of Armenia). *Sotsiologicheskie Issledovaniya* [Sociological Studies]. No. 3, pp. 73-84. DOI:10.31857/S013216250004280-1.
- Caughlin, J. P., Sharabi, L. L. (2013) A Communicative Interdependence Perspective of Close Relationships: The Connections between Mediated and Unmediated Interactions Matter, *Journal of Communication*, vol 63, 2013, pp. 873 - 893
- Chaffey, D. (2013). Global social media statistics research summary. Retrieved June 14, 2023 from: <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/#:~:text=A%20summary%20of%20global%20social,the%20rest%20of%20the%20year>.
- Cheryl, H., Beverley, F. (2012). A prototype analysis of relational boredom December 4, pp. 630-638
- Daniel C., Technological or Media Determinism, 2013. Retrieved June 5, 2023 from: https://www.wolearn.org/pluginfile.php/45/mod_page/content/33/chandler2002_PDF_full.pdf
- Erin, V., Jason, P. R. (2014). Lindsay R., Social comparison, social media, and self-esteem, American Psychological Association, *Psychology of Popular Media Culture*, Vol. 3, No. 4, pp. 206–222
- Hakobyan, A. (2019). Fake news and its Spread on Social Media, *Journal of Sociology Bulletin of Yerevan University*, Vol. 10 No. 3 (30)

- Jochen, P., Valkenburg, P. M. (2016). Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Material on the Internet, University of Amsterdam, Communication Research Vol. 33
- Julie, C., Edwin, J. C. (2015). Conformity: Definitions, Types, and Evolutionary Grounding
- Karapetyan, A. (2020). Mass Communications: From Classics to the Virtual Models, Journal of Sociology Bulletin of YSU, VOL. 11 NO. 2 (32) DOI 10.46991/BYSU:F/2020.11.2.059
- Kazakulova, Y., Kuhn, E. (2012). Communication Strategies via Social Media, Jönköping International business school, pp. 30-36
- Kemp, S. (2023). Digital 2023: Armenia. Retrieved August 23, 2023 from: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-armenia#:~:text=Facebook%20users%20in%20Armenia%20in,in%20Armenia%20in%20early%202023.>
- König, R., Seifert, Al. (2020). University of Zurich Alexander University of Applied Sciences and Arts North, From Online to Offline and Vice Versa: Change in Internet Use in Later Life Across Europe, Frontiers in Sociology. Retrieved July 3, 2023 from: https://www.researchgate.net/publication/339334351_From_Online_to_Offline_and_Vice_Versa_Change_in_Internet_Use_in_Later_Life_A_cross_Europe
- Laeder, J. (2018). Social Media and Consumer Culture: Addicted to the Idealized Consumer, Santa Clara University, pp. 2-9. Retrieved October 10, 2023 from: <https://core.ac.uk/download/pdf/215443111.pdf>
- Lieberman, A., Schroeder, J. (2020). Two social lives: How differences between online and offline interaction influence social outcomes, Current Opinion in Psychology, 2020, pp. 16-21. Retrieved May 4, 2023 from: https://escholarship.org/content/qt94n9w8b9/qt94n9w8b9_noSplash_2_93949a5e051fffc8e1fdcc9ffc168c4.pdf?t=qdtezb
- Martirosyan, S. (2022). Social networks in Armenia, where, how many people are there. Retrieved April 9, 2023 from: <https://media.am/hy/critique/2022/12/20/34858/>
- Matook, S., Butler, B. (2014). Social media and Relationships, The International Encyclopedia of Digital Communication and Society, Wiley - Blackwell, pp. 7- 9
- McLuhan, M., Fiore, Q., Quentin, F. (1967). The Medium is the Message, Random House, NY, 1st Edition
- Melkumyan, Y. (2020). Visualization of Social Strata in Media, Journal of Sociology Bulletin of YSU, Vol. 11 No. 2 (32) DOI 10.46991/BYSU:F/2020.11.2

- Most popular global mobile messenger apps as of October 2020, based on number of monthly active users
- Nicholas, C. (2011). *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*, by W. W. Norton Company,
- Nina, V. A. (2015). "The Transformation of Online Friendships into a Real-Life Context in Individuals with Social Anxiety-Development and Application of the Need to Transfer Scale" Wien / Vienna, pp. 9-15
- Pallant, J., Whiteside, N., Aleti, T., Zeleznikow, J. (2018). Helpful or harmful? Exploring the impact of social media usage on intimate relationships, *Australasian Journal of Information Systems*,
- Prahastiwi, U. (2018). The Impact of Digital Technology to Change People's Behavior in Using the Media, Universitas Sebelas Maret, Proceeding of The American Studies International Conference (ASIC)
- Rosander, M., Eriksson, O. (2021). Conformity on the Internet – The role of task difficulty and gender differences. *Computers in Human Behavior*, 28 (5)
- Syed, H. A. (2015). Impact of Internet Usage Comfort and Internet Technical Comfort on Online Shopping and Online Banking, *Journal of International Consumer Marketing* 27(3), pp. 207-219
- Terry, T. K. (2010). Online Education and Adult Learning: New Frontiers for Teaching Practices, Texas A&M University, USA, pp. 200-210
- Thayers, S. E., Ray, S. (2006). Online Communication Preferences across Age, Gender, and Duration of Internet Use, *CyberPsychology & Behavior*, Vol. 9, pp. 432–440

Conflicts of Interest

The authors declare no ethical issues or conflicts of interest in this research.

Ethical Standards

The authors affirm this research did not involve human subjects.

AN INVESTIGATION INTO THE FREQUENCY AND PATTERNS OF SCIENCE REPORTING IN THREE LEADING ONLINE NIGERIAN NEWSPAPERS FROM 2016-2022*

Jimme Matyek <https://orcid.org/0000-0001-6161-4231>

Lecturer, Department of Mass Communication, University of Jos, Jos (Nigeria)

E-mail: matyekj@unijos.edu.ng

Dongvel Dorothy Maimoko <https://orcid.org/0009-0006-7539-3349>

Lecturer, Department of Mass Communication, University of Jos, Jos (Nigeria)

E-mail: maimakod@unijos.edu.ng

Odoh Thomas Ochai <https://orcid.org/0009-0005-4719-3174>

Independent Researcher, (Nigeria).

E-mail: roysochai@gmail.com

Abstract. This study conducts a comprehensive seven-year analysis of science reporting in three prominent Nigerian online newspapers: Vanguard, Daily Sun, and Punch, spanning from 2016 to 2022. Research conducted before has shown that science journalists in Africa face difficulties. These challenges include editors who do not provide enough support and focus too much on politics, low salaries, and not having enough resources to do their work effectively. They also face criticism from scientists for perceived shortcomings in education, interview preparation, reporting accuracy, and ethical concerns regarding payment for information. In view of this, the problem of this study is the need to understand and analyze the frequency and patterns of science reporting in Nigerian newspapers, specifically in Vanguard, Daily Sun, and The Punch, from 2016 to 2022. Utilizing descriptive research methods, the research scrutinizes the frequency of science reports and their percentage relative to general reports in each newspaper. The findings reveal variations among the newspapers, with Vanguard consistently featuring the highest number of science reports. Noteworthy fluctuations are observed from year to year, indicating potential shifts in editorial priorities or public interest in science-related topics. The study underscores the importance of enhancing science reporting efforts in online newspapers to foster scientific literacy and awareness among readers. It emphasizes the necessity of adapting reporting trends to align with evolving public interests and scientific advancements.

Keywords: *Editorial Policies, Nigerian Online Newspapers, Science Communication, Science Journalism Challenges and Science Literacy*

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՃԱՆԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԲՆՈՒՅԹԸ ՆԻԳԵՐԻԱՅՈՒՄ ԵՐԵՔ ԱՌԱՋԱՏԱՐ ՕՆԼԱՅՆ ԹԵՐԹԵՐՈՒՄ (2016-2022 թթ.)

Ջիմ Մատյեկ <https://orcid.org/0000-0001-6161-4231>

Ձև համալսարանի գանգվածային հաղորդակցությունների ամբիոնի

դասախոս, Ձև (Նիգերիա)

Էլ. փոստ՝ matyekj@unijos.edu.ng

* Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University, Vol. 14 2(38), 2023, pp. 81-106

Received: 09.08.2023, Revised: 03.12.2023, Accepted: 12.12.2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Դոնգվել Դորոթի Մայմոկո <https://orcid.org/0009-0006-7539-3349>
Ջոս համալսարանի գանգվածային հաղորդակցությունների ամբիոնի
դասախոս, Ջոս (Նիգերիա)

Էլ. փոստ՝ maimakod@unijos.edu.ng

ՕՐՈ ԹՈՄԱՍ ՕՐՍՅ <https://orcid.org/0009-0005-4719-3174>
անկախ հետազոտող (Նիգերիա). Էլ. փոստ՝ roysochai@gmail.com

Ամփոփում: Հոդվածում ներկայացված է նիգերիական երեք առաջատար առցանց թերթերի՝ Vanguard, Daily Sun և Punch, 2016-2022 թթ. ուսումնասիրություն, որի նպատակն է պարզել գիտական հիմնախնդիրների վերաբերյալ հոդվածների քանակն ու բնույթը: Հեղինակները գտնում են, որ մամուլում գիտական բնույթի հրապարակումների սակավությունը, թերթերի բովանդակության և լեզվի պարզեցման/պարզունակացման արդի միտումը կարող է նպաստել բնակչության գրագիտության մակարդակի նվազմանը, և այն բացասաբար են գնահատում՝ կարևորելով մամուլում գիտական հիմնախնդիրների վերաբերյալ և գիտական մակարդակի քննարկումների հրապարակումների քանակի մեծացումը: Մինչդեռ նախորդ հետազոտությունները ցույց են տվել, որ Աֆրիկայում գիտական լրագրողները բախվում են դժվարությունների, այդ թվում՝ խմբագիրների կողմից գիտական հեղինակներին բավարար չափով չաջակցելը, ովքեր չափազանց շատ են կենտրոնանում քաղաքականության վրա, ինչպես նաև ցածր վարձատրության ու անբավարար ռեսուրսներ ունենալու՝ իրենց աշխատանքն արդյունավետ կատարելու համար: Այդպիսի հեղինակները նաև բախվում են գիտնականների քննադատությանն իրենց կրթվածության մակարդակի, հարցազրույցների նախապատրաստման, հրատարակվող նյութի ճշգրտության և տեղեկատվության մատուցման կապակցությամբ, ինչպես նաև էթիկական խնդիրների: Օգտագործելով նկարագրական հետազոտության մեթոդները՝ սույն հոդվածի հեղինակները պարզել են գիտական զեկուցումների հաճախականությունը և մասնաբաժինն ընդհանուր հրապարակումների թվում ուսումնասիրվող յուրաքանչյուր թերթում: Արդյունքները ցույց են տալիս թերթերի միջև եղած տարբերությունները, որտեղ Vanguard-ը պարբերաբար հրապարակում է նաև զեկույցներ: Միննույն ժամանակ, նկատելի են տատանումներ, որոնք վկայում են խմբագրական առաջնահերթությունների հնարավոր տեղաշարժերի կամ գիտությանն առնչվող թեմաների նկատմամբ հանրային հետաքրքրության փոփոխության մասին: Ուսումնասիրությունն ընդգծում է առցանց թերթերում գիտական հիմնախնդիրների լուսաբանմանն ուղղված ջանքերի ավելացման կարևորությունը՝ գիտական գրագիտության և ընթերցողների իրազեկվածության բարելավման տեսանկյունից: Այն ընդգծում է մամուլի հրատարակչական մոտեցումների փոփոխության անհրաժեշտությունը գիտական թեմաներին և գիտական մակարդակի քննարկումներին ավելի մեծ տեղ հատկացնելու առումով:

Բանալի բառեր - *խմբագրական քաղաքականություն, նիգերական առցանց թերթեր, գիտական հաղորդակցություն, գիտական լրագրություն և գիտական գրագիտություն*

**ЧАСТОТА И ХАРАКТЕР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ В ТРЕХ
ВЕДУЩИХ ОНЛАЙН-ГАЗЕТАХ НИГЕРИИ ЗА 2016-2022 ГГ.**

Джимме Матъек <https://orcid.org/0000-0001-6161-4231>

Преподаватель кафедры массовых коммуникаций Университета Джос, Джос (Нигерия)

Эл. почта: matyekj@unijos.edu.ng

Донгвел Дороти Маймоко <https://orcid.org/0009-0006-7539-3349>

Преподаватель кафедры массовых коммуникаций Университета Джос, Джос (Нигерия)

Эл. почта: maimakod@unijos.edu.ng

Одо Томас Очай <https://orcid.org/0009-0005-4719-3174>

Независимый исследователь (Нигерия).

Эл. почта: roysochai@gmail.com

Аннотация. В данном исследовании проводится всесторонний анализ научных публикаций в трех известных нигерийских онлайн-газетах: Vanguard, Daily Sun и Punch, с 2016 по 2022 год. Проведенные ранее исследования показали, что научные журналисты в Африке сталкиваются с трудностями. К числу этих проблем относятся редакторы, которые не оказывают достаточной поддержки авторам, публикующим статьи по научной тематике, и слишком много внимания уделяют политике, низкие зарплаты и отсутствие достаточных ресурсов для эффективного выполнения своей работы. Они также сталкиваются с критикой со стороны ученых за предполагаемые недостатки в образовании, подготовке к интервью, точности отчетности и этические проблемы в отношении оплаты за информацию. Используя описательные методы исследования, авторы данной статьи изучили частоту научных сообщений и их процент по отношению к общим сообщениям в каждой газете. Результаты показывают различия между газетами: Vanguard постоянно публикует наибольшее количество научных отчетов. Из года в год наблюдаются заметные колебания, указывающие на потенциальные сдвиги в редакционных приоритетах или общественном интересе к темам, связанным с наукой. Исследование подчеркивает важность активизации усилий по освещению научных публикаций в онлайн-газетах для повышения научной грамотности и осведомленности читателей. В нем подчеркивается необходимость адаптации тенденций научных публикаций в соответствии с меняющимися общественными интересами и научными достижениями.

Ключевые слова: *редакционная политика, нигерийские онлайн-газеты, научная коммуникация, проблемы научной журналистики и научная грамотность*

INTRODUCTION

Science-based reporting, as emphasized by Marn-González et al (2016), is essential for societal progress, highlighting that disseminating research enhances visibility, engages the public, and builds trust, ensuring research's meaningful impact on society.

The relationship between science and society is significant, with science impacting daily life through technological advancements and influencing human thought processes, as outlined by UNESCO (2013). Utilizing scientific knowledge and innovation is crucial for a high standard of living, and addressing global issues often requires the application of scientific solutions. Ventura (2019) suggests that societies neglecting investments in science and technology may face chronic poverty, especially during economic and environmental crises, highlighting the importance of science and technology engagement for development.

Nigeria's journey from a developing to a developed country hinges on various indices, including science, which is essential for improving life and driving societal progress. The Nigerian mass media comprises traditional and online outlets, with many traditional platforms adopting online channels to reach the broader Internet audience, leveraging advantages such as content permanence, global reach, multimedia capabilities, and instantaneous audience feedback. Many Nigerian newspapers web-publish their journalistic publications via online channels on news blogs and social media. News blogs are basically online newspapers, and journalism content published in hardcopy is web-published on news blogs. Three prominent newspapers in Nigeria are the *Vanguard* (vanguardngr.com), *Daily Sun* (<https://sunnewsonline.com/>), and *The Punch* (<https://punchng.com/>) newspapers. They are general-interest newspapers, initially print-based with 365 editions annually, now utilize media convergence by expanding to web publishing through news blogs and social media, covering various topics, including science. According to *Statistica*, there are 84 million Internet users in Nigeria (Johnson, 2023) and most of them read online news. As per a study conducted by the Reuters Institute for the Study of Journalism, a significant 95% of the English-speaking sample in Nigeria with access to education obtain their news on a weekly basis through digital and social media platforms, surpassing the percentages for television (61%) and print media (33%) (Adeyemo & Roper, 2022).

Online newspapers offer more science-related content than broadcast stations as not all the broadcast houses have science desks and science correspondents, although prominent broadcast media houses cover science, technology and innovation matters (Obot, Batta, Nda, & Ekeanyanwu, 2022). Nigerians exhibit a preference for online news sources over traditional media, with established offline brands like *Channels TV* and *The Punch* leading in preferred news sources, while international online platforms like CNN and BBC are popular among respondents, contributing to increased traffic and revenue for platforms like *The Punch*, the *Guardian*, and *Vanguard*. Notably, the majority of Nigeria's population below the age of 30 relies on mobile devices (84%) for news consumption, with the country offering relatively affordable mobile data charges (Isaac & Roper, 2021).

Researching the frequency and patterns of science reporting in Nigerian newspapers, is essential to understanding how the digital landscape has influenced the dissemination and accessibility of science-related information to a broader and more global audience, potentially affecting public engagement with science.

RATIONALE OF THE STUDY

African science journalists confront numerous challenges, including unsupportive editors who prioritize politics over science, low wages, insufficient training, limited resources like transportation, and a lack of respect from some

scientists. Scientists often criticize them for inadequate education in both science and journalism, unprepared interviews, inaccurate reporting, and occasional ethical concerns, such as requesting payment from scientists before publishing information (Nakkazi, 2012).

However, despite the highlighted challenges, studies have shown that science is reported in the Nigerian mass media, especially newspapers. Adeniran and Adenle (2012) studied science news reportage in *The Nation* and *Thisday* newspapers. Akpan et al. (2012) studied climate change reporting in *The Guardian*, *Thisday*, *Vanguard*, and *Daily Sun* newspapers. Batta et al. (2013) investigated climate change reporting in *The Guardian*, *Daily Trust*, *ThisDay*, and *The Punch* newspapers. Also, Batta et al. (2014) studied techno-science reports in *The Guardian*, *Leadership*, and *Daily Trust* newspapers. The contents of the above studies showed science reporting from diverse fields that have made significant contributions and insights to the reporting of science in Nigeria.

However, this study investigates the frequency and patterns of science reporting in *Vanguard*, *Daily Sun*, and *The Punch* newspapers from 2016 to 2022 to help establish a chronological sequence and provide a clear timeline that allows researchers and audiences to comprehend the frequency of science reporting in Nigerian newspapers.

THE IMPORTANCE OF SCIENCE AND SCIENCE REPORTING

Science is a systematic and logical method for discovering how the universe operates, building knowledge and new ideas that illuminate our surroundings. It leads to technological innovations, benefits society, and helps us understand and improve our lives, providing a deeper appreciation of our place in the universe. Science is crucial for making informed decisions about health, the environment, and other significant issues, serving as a tool that has led to transformative discoveries and innovations throughout human history and remains essential for the future (UNESCO, 2013).

Science holds value in society as it addresses fundamental human needs and enhances living standards, exemplified by efforts such as finding a cure for cancer and sustainable energy sources. It is justified to the public by contributing to economic growth, seen as a return on public funding. In recent decades, an additional goal of science has emerged: ensuring the rational use of natural resources to secure their continuity and humanity's sustainability (Rull, 2014).

Science reporting, as a form of journalism, involves translating complex scientific concepts into accessible information for the public through mass media, with a focus on enhancing understanding and awareness of scientific phenomena.

Science journalism, as outlined by Guenther (2019) and the Texas A&M School of Veterinary Medicine & Biomedical Sciences (2023), is a specialized field

focusing on science, medicine, and technology, where journalists play a vital role in translating complex scientific information for the general public through various media platforms and institutions. The responsibilities of science journalists encompass reporting, editing, and serving as public information officers, bridging the gap between scientists and the broader audience.

Condit (2004) justifies science reporting by emphasizing the public's reliance on media for health information, noting challenges in direct communication by medical professionals.

Science journalists covering diverse scientific fields aim to increase science literacy by informing the public about a wide range of scientific projects, fostering awareness, education, and understanding of the positive impacts and potential risks of science on society. Slater et al. (2021) explain that the endeavors to promote scientific literacy among the public primarily seek to empower individuals to make well-informed choices, both in their personal lives (such as health and sustainability decisions) and in the broader public arena.

Science literacy is a concept in which the public is educated about the scientific engagements of scientists and technologists in society with the adequate knowledge and expertise to analyze, interpret, use, and query scientific data that impacts day-to-day or future engagements. Garbacz (2023) says that science literacy encompasses not only a comprehension of scientific facts but also an understanding of the scientific methodology, allowing individuals to make decisions grounded in facts, research, and knowledge rather than relying on opinions or hearsay. Reporting science sets the agenda for improved science literacy that can prompt the public to ask more from scientists and for the government to make robust science policies that can have an impact on improving the wellbeing of citizens.

SPECIFIC EXAMPLES OF SCIENCE REPORTS IN NIGERIAN ONLINE NEWSPAPERS

Science reporting in Nigeria is an underdeveloped field, lacking attention and specific training in science communication skills in Sub-Saharan Africa. This deficiency affects the quality of science journalism, hindering the effective communication of scholars' high-quality research findings to the public and policymakers, thereby limiting their potential impact on important issues (Tumeo, 2023). This implies that a lot of science reporting in Nigeria is based on policy pronouncements by Nigerian government officials without the requisite political will to address scientific and technological challenges affecting Nigeria. Science reporting in Nigeria are mostly the “political promises” to improve science which is a major feature of science reporting in Nigeria. According to Tomori (2023), the Nigerian government's failure to adequately fund and support scientific endeavors has become apparent, revealing a deep-seated neglect of science and technology in national

development, as outlined in a 2023 article from The Conversation. Despite political promises to invest more in science, the country's scientific progress remains hampered, emphasizing the need for concrete actions rather than mere rhetoric. The article underscores the necessity for the new president to prioritize retaining scientific talent, augmenting funding for research, and implementing measures to foster innovation, science education, and public awareness.

Some specific examples of the above are: FG promises N36m as four scientists present solutions to COVID-19³⁸; Nigerian scientists fail to win FG's N36m prize for COVID-19, Lassa Fever cure³⁹; Nigeria Will Land Own Astronaut In Space By 2030 – Minister⁴⁰; 24yrs after, Nigeria's space programme loses traction despite yearly allocations⁴¹; COVID-19: FG releases N10bn for domestic vaccines production⁴²; Risks of investing in vaccine production in Nigeria dangerously high, govt uninterested in local initiative –Awoyemi, Regulatory officer, Bio-vaccines firm⁴³

Recently, the controversy surrounding Nigeria's delegation to the United Nations Climate Summit COP 28 in Dubai involves conflicting reports on the delegation's size that overshadowed the few scientific gains of the science reporting of the benefits and prospects of COP 28. The Federal Government clarifies that only 422 delegates were sponsored, with the rest considered "overflow" participants. Despite Nigeria's relatively low global carbon dioxide emissions, the delegation of 1,411 participants is criticized for being among the largest, sparking outrage and demands for transparency and cost accountability from political parties and citizens alike. Prominent headlines were: Uproar over Nigeria's 1,411-man delegation to COP-28⁴⁴; COP28: Seyi Tinubu, Stewards, Chefs, Cooks Among Nigerian Delegation⁴⁵.

These and more overshadowed genuine science reports on COP 28 like COP28: Nigeria's green economy initiative 'll inspire the world — Tinubu⁴⁶ and Nigeria Inaugurates Long Term Low Emission Development Strategy At COP28⁴⁷.

³⁸ [FG promises N36m as four scientists present solutions to COVID-19 \(vanguardngr.com\)](https://www.vanguardngr.com/2021/01/covid-19-fg-releases-n10bn-for-domestic-vaccines-production)

³⁹ [Nigerian scientists fail to win FG's N36m prize for COVID-19, Lassa Fever cure - Daily Post Nigeria](https://www.vanguardngr.com/2021/01/covid-19-fg-releases-n10bn-for-domestic-vaccines-production)

⁴⁰ [Nigeria Will Land Own Astronaut In Space By 2030 - Minister • Channels Television \(channelstv.com\)](https://www.vanguardngr.com/2021/01/covid-19-fg-releases-n10bn-for-domestic-vaccines-production)

⁴¹ [24yrs after, Nigeria's space programme loses traction despite yearly allocations | The Guardian Nigeria News - Nigeria and World News — Nigeria — The Guardian Nigeria News – Nigeria and World News](https://www.vanguardngr.com/2021/01/covid-19-fg-releases-n10bn-for-domestic-vaccines-production)

⁴² <https://www.vanguardngr.com/2021/01/covid-19-fg-releases-n10bn-for-domestic-vaccines-production>

⁴³ [Risks of investing in vaccine production in Nigeria dangerously high, govt uninterested in local initiative –Awoyemi, Regulatory officer, Bio-vaccines firm - Punch Newspapers \(punchng.com\)](https://www.vanguardngr.com/2021/01/covid-19-fg-releases-n10bn-for-domestic-vaccines-production)

⁴⁴ [Uproar over Nigeria's 1,411-man delegation to COP-28 - Vanguard News \(vanguardngr.com\)](https://www.vanguardngr.com/2021/01/covid-19-fg-releases-n10bn-for-domestic-vaccines-production)

⁴⁵ [https://dailytrust.com/cop28-seyi-tinubu-stewards-chefs-cooks-among-nigerian-delegation](https://www.vanguardngr.com/2023/12/cop28-nigerias-green-economy-initiative-ll-inspire-the-world-tinubu)

⁴⁶ <https://www.vanguardngr.com/2023/12/cop28-nigerias-green-economy-initiative-ll-inspire-the-world-tinubu>

⁴⁷ [Nigeria inaugurates Long Term Low Emission Development Strategy at COP28 – Voice of Nigeria \(von.gov.ng\)](https://www.vanguardngr.com/2023/12/cop28-nigerias-green-economy-initiative-ll-inspire-the-world-tinubu)

Foreign media (African, European, Asian, American) presented the real issues and action points of COP 28 like: BBC's COP28: UN climate talks go big on ending fossil fuels⁴⁸; *Africa News's* Kenya's President Urges Global Action at COP28 Amid Climate Crisis in Eastern Africa⁴⁹; and *Aljazeera's* Oil companies pledge to lower methane emissions at COP28⁵⁰.

Despite the setbacks in science reporting in Nigeria, there are still public interest science reports that enures that Nigerians are health and safe. Examples are *Daily Sun's* Benzoic acid level in Nigerian soft drinks safe – The controversy over benzoic acid in Fanta and Sprite prompts the Nigerian Institute of Food Science and Technology (NIFST) to support the Federal Ministry of Health's statement. NIFST asserts the global safety of benzoic acid, aligning with international standards. The institute addresses health concerns, emphasizing the unlikely conditions for benzene formation in Nigeria and advocates for increased awareness to avoid unnecessary controversies (Chikwe, 2017). *Vanguard's* Misdiagnosis in individuals with haemoglobinopathy can ruin lives — Professor Sulaimon Akanmu stresses the importance of accurate diagnosis in haemoglobinopathy cases to avoid negative impacts. He advocates for comprehensive training of lab practitioners, emphasizing adherence to standard procedures and cost-effective screening methods (Obinna, 2023). *Punch's* Scientists advocate natural health remedies: Stakeholders at the Nigerian Society of Pharmacognosy's conference emphasized the crucial role of natural remedies in healthcare, citing their multifaceted benefits and the importance of collaboration between researchers, pharmacists, and indigenous communities for sustainable utilization (Ogundepo, 2023).

THE ROLE OF THE MEDIA IN SCIENCE COMMUNICATION

Communication stands as a vital pillar of human existence, and conveying meaningful scientific information presents a particularly formidable task. Globally, significant progress has undeniably been made in this endeavor over the years. However, the fruits of these advancements will remain unrealized without an efficient and accessible means of disseminating this crucial information to the relevant individuals (Abhijit, 2012). The above emphasizes the critical role of communication in disseminating meaningful scientific information, highlighting the importance of examining the seven-year timeline of science reporting in Nigerian online newspapers. Science communication is a multifaceted process that goes beyond simplifying scientific jargon for the public; it involves diverse elements such as communication goals, content, format, and the influence of

⁴⁸ COP28: UN climate talks go big on ending fossil fuels - BBC News

⁴⁹ Kenya's President Urges Global Action at COP28 Amid Climate Crisis in Eastern Africa | Africanews

⁵⁰ Oil companies pledge to lower methane emissions at COP28 | Climate Crisis News | Al Jazeera

individuals, organisations, and broader societal factors. To excel in science communication, it is essential to understand and navigate this complexity while adapting to the evolving communication landscape (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2017). Understanding the complexities and dynamics of science communication, as highlighted above, is crucial for comprehending how science reporting has evolved over seven years in Nigerian online newspapers and how it adapts to the changing communication landscape.

Currently, a substantial volume of scientific content is readily available in the mass media and serves as the primary source of scientific information for many individuals. Consequently, the social scientific community has extensively scrutinized the connection between science and the media. However, it can be challenging to stay abreast of this research due to the prolific number of studies addressing this matter (Schäfer, 2011). This underscores the significance of examining how scientific content in the mass media has evolved and its impact on public understanding of science.

In the realm of science communication, the combination of the words 'science' and 'communication' denotes the act of conveying scientific knowledge from the known to the unfamiliar. The central goal of science communication is to familiarize the public with scientific information, fostering a scientific mindset that encompasses the capacity for discussion, debate, and analysis among ordinary individuals at a foundational level (Goswami, 2018). This emphasizes the essential role of science communication in making scientific knowledge accessible to the public, highlighting the goal of fostering scientific literacy and enabling informed discussion and analysis among ordinary individuals. In line with the above, science communication is complemented by science literacy, and Fischhoff and Scheufele (2013) posit that effective science communication to the public is influenced by prior education in science, as individuals who have received science education are better equipped to comprehend and engage with relevant scientific information. Additionally, the authors add that scientists' efforts in building connections with society and fostering networks with stakeholders enhance the likelihood of their research receiving attention and addressing societal implications effectively. The above highlights the importance of science literacy and the role of science education in enabling effective science communication, while also highlighting how scientists' engagement with society and stakeholders can contribute to the dissemination and impact of their research findings in the media.

It is recognized that not all people have some basic knowledge of science education or science literacy, even in the most advanced science nations. In a Pew Research Centre survey in 2019, Americans answered an average of 6.7 out of 11 questions correctly on a quiz of basic science facts (Kennedy & Hefferon, 2019). Consequently, the media serves as a potent platform for disseminating information

to the public regarding scientific advancements, accomplishments, and the invaluable contributions of scientists to the progression of society. As per the findings of researchers, the communication of scientific knowledge can occur through two primary channels: direct communication by the scientists themselves or indirect communication facilitated by journalists who bridge the gap between academic research and public awareness, ensuring that the knowledge generated in academic domains reaches a wider audience (Harmatiy, 2021). The above underscores the critical role of the media in disseminating scientific information to the general public, especially in cases where basic science literacy may be lacking, highlighting the dual channels through which scientific knowledge can be communicated—directly by scientists and indirectly through skilled science journalists who bridge the gap between academic research and public awareness.

The media have important roles to play as regards science communication. The study by Ferreira et al. (2021) explains that the media's role in science communication is to ensure a focused voice that determines when, how, and where to communicate science by choosing the appropriate format, platform, and audience. Understanding the media's role in science communication, as articulated by Ferreira et al. (2021), is essential for evaluating how Nigerian online newspapers have strategically conveyed scientific information over seven years.

Brodsky's (2014) research shows that the mass media acts as a mediator between scientists and the public by translating technical jargon, explaining complex concepts, and highlighting the relevance and impact of scientific research. Brodsky's (2014) research highlights the essential role of the mass media as a mediator in science communication, underscoring its function in translating scientific complexities and emphasizing relevance, which is highly pertinent to understanding how science reporting evolved over a seven-year period in three online Nigerian newspapers.

For Kitzinger (2006), the mass media serve as a primary source of science exposure for most adults and are often presumed to have a significant influence on science communication and public perceptions. While mass media can reach broad audiences, it also has limitations in conveying scientific intricacies. Therefore, those involved in science communication and public engagement must carefully consider their goals and strategies when collaborating with the media. The above perspective underscores the mass media's role as a primary source of science exposure for adults, highlighting its potential influence on science communication and public perceptions while also emphasizing the need for thoughtful consideration of goals and strategies when engaging with the media, given its limitations in conveying scientific complexities.

The media plays a crucial role in science communication, with proficient science journalists specializing in translating intricate scientific concepts into easily

understandable content for the public while maintaining scientific accuracy (Brownell et al., 2013). This perspective underscores the indispensable role of skilled science journalists in bridging the gap between complex scientific concepts and public understanding while also upholding scientific accuracy, which is crucial for assessing the effectiveness of science reporting in the media.

The media plays a vital role in science communication by enhancing public comprehension of scientific topics. They achieve this by translating and simplifying scientific information, making it more accessible to a general audience. Additionally, the media utilise various visual aids such as pictures, films, tables, and figures to make scientific content more understandable and facilitate effective communication with the public (Maher et al., 2015). This underscores the pivotal role of the media in enhancing public understanding of scientific topics by simplifying complex information, employing visual aids, and making scientific content accessible to a broad audience, highlighting the significance of effective science communication through the media.

The media can contribute to ensuring the ethical conduct of scientific research and the honest communication of findings, thereby safeguarding public trust in science. Ethical lapses or dishonesty in science can have severe consequences not only within scientific communities but also, when reported in the media, for society at large (Moore, 2006). This highlights the media's potential role in upholding the ethical standards of scientific research and promoting honest communication of findings, underscoring its significance in maintaining public trust in science and emphasising the broader societal consequences of ethical lapses or dishonesty when reported in the media.

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN SCIENCE REPORTING IN DEVELOPING NATIONS

The role of science journalism in advancing human societies is of utmost significance, though it is occasionally underappreciated and undervalued (Tran & Nguyen, 2023). The global expansion of science communication is evident, but within Africa, progress, although marked by some positive instances, is still trailing behind (Walker et al., 2020). One of such positive instances was the first heart transplant in the world. The insufficient focus on discussing science and the absence of government support for science communication took a turn after the significant media coverage following Dr. Chris Barnard's pioneering heart transplant at Cape Town's Groote Schuur Hospital on December 3, 1967. South Africa emerged as a prominent figure in the global medical science community, and the medical profession gained a high-profile status akin to rock stars in the realm of scientific achievements (du Plessis, 2017). The literature above highlights the global expansion of science communication but underscores the lag in progress within

Africa.

Platforms like *The Conversation*, which serve as amplifiers for scientific content, have become increasingly popular in response to the changing landscape of media, where traditional journalism roles are diminishing and scientists are encouraged to engage with the public. *The Conversation* represents a unique fusion of scientific communication, public science engagement, and science journalism, bridging the realms of science and journalism. This study delved into the characteristics and impact of *The Conversation Africa*, a regionally focused edition of this platform, by examining five years' worth of articles published since its inception in 2015 (totaling 5392 articles). Although content from South Africa predominates on the platform, contributions from other African countries are on the rise (Guenther & Joubert, 2021). The above highlights the growing importance of platforms like *The Conversation* in the evolving media landscape, where they serve as bridges between scientific communication, public engagement, and journalism, emphasising the need to consider the characteristics and impact of such platforms, particularly in regional contexts like Africa, which may provide insights into the changing dynamics of science reporting and communication.

In spite of the growth of science journalism in developing countries, there is a lack of insight into the perspectives of Sub-Saharan African reporters on the future of science journalism. A survey conducted by Appiah et al. (2012), involving 151 Ghanaian journalists, sheds light on the ambitions of these journalists for the future of science journalism in Ghana and suggests using the Internet to achieve these goals. The survey revealed that many journalists are concerned about the limited access to contact information for scientists, which they see as a barrier to science reporting. Additionally, a significant majority (80.8%) expressed a desire to expand the presence of science journalism in Ghana in the coming decade, with some emphasizing the role of information and communication technology in making this aspiration a reality.

Lublinski et al's (2014) study shows that journalists who frequently report on science, health, environment, and technology in Africa and the Arab world encounter several challenges, including a lack of essential resources for research, unsupportive newsroom settings for specialized reporting, and a need for enhanced capacity in science coverage. Additionally, difficulties often arise in the interactions between journalists and scientists. An assessment of the SjCOOP mentoring programme, the world's largest support initiative for science journalism in developing nations, reveals that some of these issues can be alleviated through a range of support initiatives, with particular mention of the effectiveness of "distance mentoring" programmes.

A study that examined the perception of science communication culture among communication scholars in a periphery nation like Nigeria by Batta and Iwok (2019) revealed that a significant majority of respondents (76.2%) believed

that in Nigeria, both the quantity and quality of science journalists, as well as the infrastructure for organising journalism, were insufficient.

Due to the above challenges, among others, newsrooms in developing countries have relied on news agency reports. Basu and Datta's (2017) research investigated the growing interest in specialised science communication within newspapers in Asian and African countries, with a particular focus on their reliance on news agencies as the primary source of science news. The study involved surveying 14 highly circulated English newspapers from 14 selected Asian countries, each with its own designated news agency, to analyze their dependency on these agencies for science news. Similarly, 14 other widely circulated English newspapers from 14 chosen African countries, each with a different news agency, were examined to assess their dependency on these agencies for science news in comparison to their sourcing of other types of news. The findings indicate that while newspapers invest significant resources in gathering their own sources and correspondents for various news categories, they predominantly rely on news agencies for science news. This trend results in uniform content across newspapers, depriving readers of diverse and more comprehensive science reporting.

RESEARCH METHODOLOGY

The research design was descriptive research. Descriptive research is a research method that aims to provide a detailed description of a population, situation, or phenomenon. It can be used to answer questions about what, where, when, and how, but not why. Descriptive research can use a variety of methods, such as surveys, interviews, observations, and archival research. Unlike experimental research, descriptive research does not involve controlling or manipulating the variables. The researcher simply observes and measures the variables as they exist naturally (McCombes, 2019).

The population of the study was three purposively selected Nigerian newspapers that both publish hardcopy and online (*Vanguard*, *Daily Sun*, and *The Punch*) using the XML sitemaps of *Vanguard*⁵¹, *Daily Sun*⁵², and *The Punch*⁵³ newspapers from 2016 to 2022.

Vanguard, *Daily Sun*, and *The Punch* are three prominent Nigerian newspapers, each with its own characteristics and focus. *Vanguard* is one of Nigeria's oldest newspapers, founded in 1983. It is known for its comprehensive coverage of news, politics, business, and sports. *Vanguard* is considered one of the leading newspapers in Nigeria and has a wide readership. It provides in-depth analysis and editorials on current events and issues.

Daily Sun is a relatively new newspaper in Nigeria, established in 2001. It is

⁵¹ https://www.vanguardngr.com/sitemap_index.xml

⁵² <https://sunnewsonline.com/sitemap.xml>

⁵³ <https://punchng.com/sitemap.xml>

known for its bold and eye-catching headlines, targeting a broad readership. *Daily Sun* often focuses on human interest stories and sensational news. It provides a mix of news, entertainment, sports, and politics.

The Punch is one of Nigeria's most widely circulated newspapers, founded in 1971. It is known for its editorial independence and investigative journalism. *The Punch* covers a wide range of topics, including politics, business, entertainment, and sports. It has a reputation for providing in-depth analysis and critical viewpoints on political and social issues.

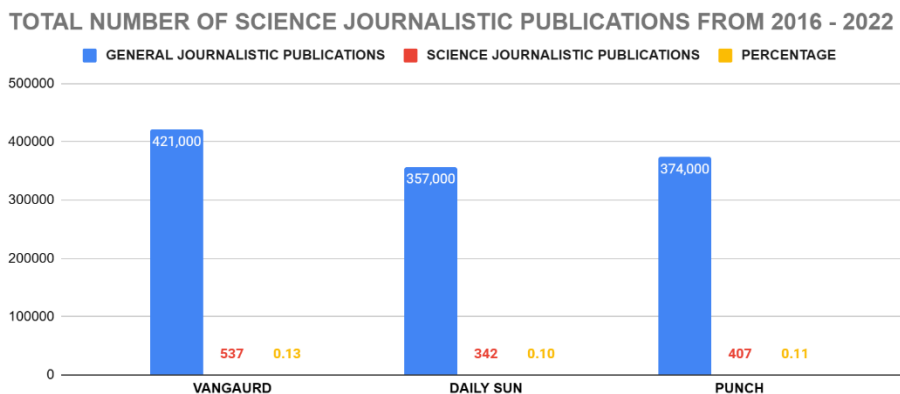
While all three newspapers cover a range of topics and have a significant readership in Nigeria, they differ in terms of their history, editorial style, and areas of focus. *Vanguard* is known for comprehensive coverage, the *Daily Sun* for its bold headlines and human interest stories, and *The Punch* for its editorial independence and investigative journalism. Readers often choose these newspapers based on their preferences for news style and content.

A population is the complete set under study, while a sample is a subset used for data collection, typically smaller than the population. In research, the term "population" can encompass various subjects of study beyond just people, including objects, events, organizations, countries, species, organisms, and more (Bhandari, 2020). An XML sitemap is a file that lists the URLs of a website and helps search engines crawl and index your pages. It can also provide additional information such as the last modified date, the frequency of changes, and the priority of each URL (Google, 2023). *The Punch* online newspaper's XML sitemap indexed 374,000 webpages from 2016 to 2022; the *Daily Sun* online newspaper's XML sitemap indexed 357,000 webpages from 2016 to 2022; and the *Vanguard* online newspaper's XML sitemap indexed 421,000 webpages from 2016 to 2022. This gives a total population of 1,152,000 journalistic publications in the three Nigerian online newspapers. The purposive sampling technique was adopted for this study. Purposive sampling, also referred to as judgement, selective, or subjective sampling, is a method of selecting individuals from a population for a research study based on the researcher's own judgement and criteria (Dudovskiy, 2022). Only indexed web pages that had the keywords "science" and "scientists" were selected purposefully. This gave a sample size of 1,286 (*Vanguard* online: 537 webpages; *Daily Sun* online: 342 webpages; and *The Punch* online: 407 webpages).

RESEARCH RESULTS

The provided data presents a descriptive analysis of science reporting within three prominent Nigerian newspapers—*Vanguard*, *Daily Sun*, and *Punch*—over a seven-year period, spanning from 2016 to 2022 (Fig. 1).

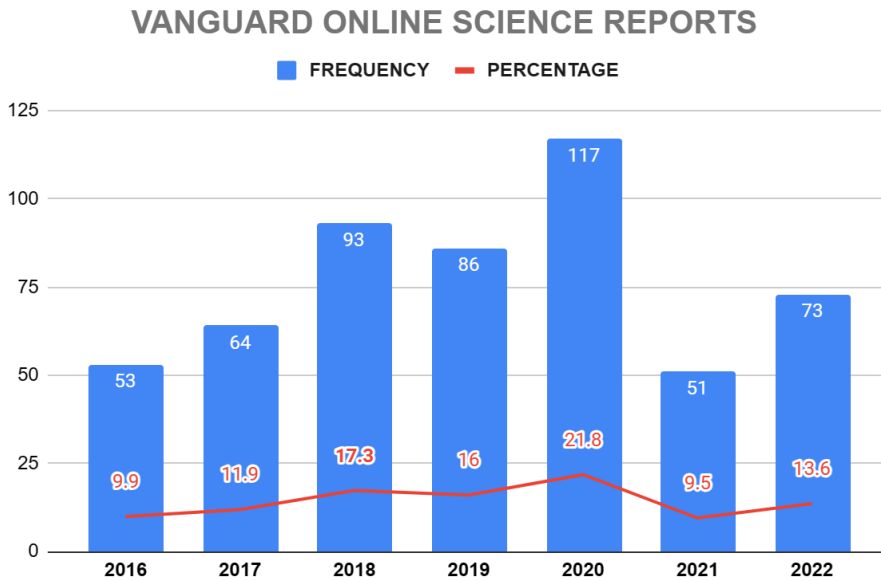
Figure 1: The total number of journalistic reports by *Vanguard*, *Daily Sun* and *The Punch* online newspapers (2016-2022, %)

The data includes the total number of general reports, the quantity of science reports, and the corresponding percentage of science reports concerning the overall content. Among the newspapers, *Vanguard* published the highest number of general reports, totaling 421,000, and featured 537 science reports, constituting approximately 0.13% of its total reports. The *Daily Sun*, while having the lowest number of general reports at 357,000, showcased a substantial presence in science reporting, with 342 science reports accounting for approximately 0.10% of its total reports. *The Punch* newspaper fell in between, with 374,000 general reports and 407 science reports, making up about 0.11% of its total reports. This analysis reveals that science reporting was a consistent feature in these newspapers, although it represented a relatively small percentage of their overall content, ranging from 0.10% to 0.13%. *Vanguard* emerged as the newspaper with the most substantial presence in science journalism, while the *Daily Sun* exhibited a notable focus on science reporting despite a lower volume of general reports. *Punch* newspaper occupied an intermediary position in terms of both general and scientific reporting. These findings highlight the newspapers' commitment to covering scientific topics over the seven-year period.

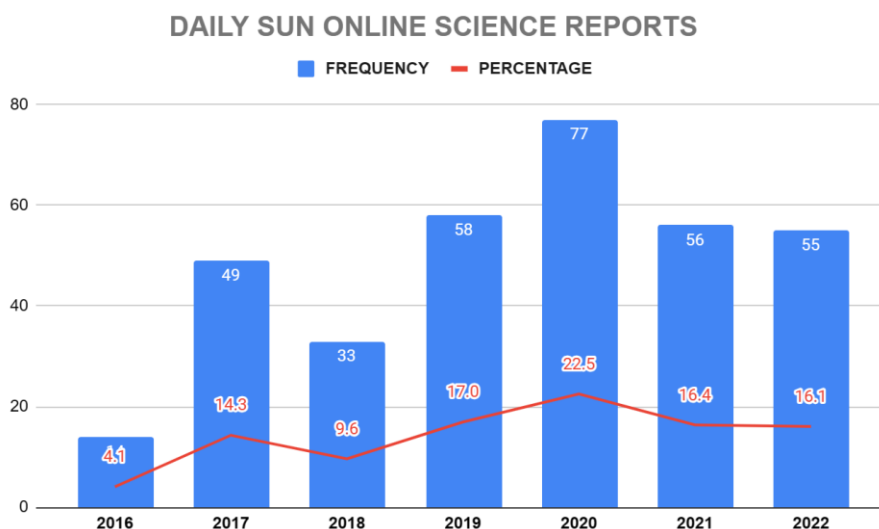
The data on the Fig. 2 provides a comprehensive overview of science reporting trends in the *Vanguard* newspaper over a seven-year period, spanning from 2016 to 2022. This dataset consists of the number of science reports published annually as well as the percentage representation of these reports within the total newspaper content for each year.

Figure 2: The total number of science reports by *Vanguard* online newspaper, (2016-2022, %)

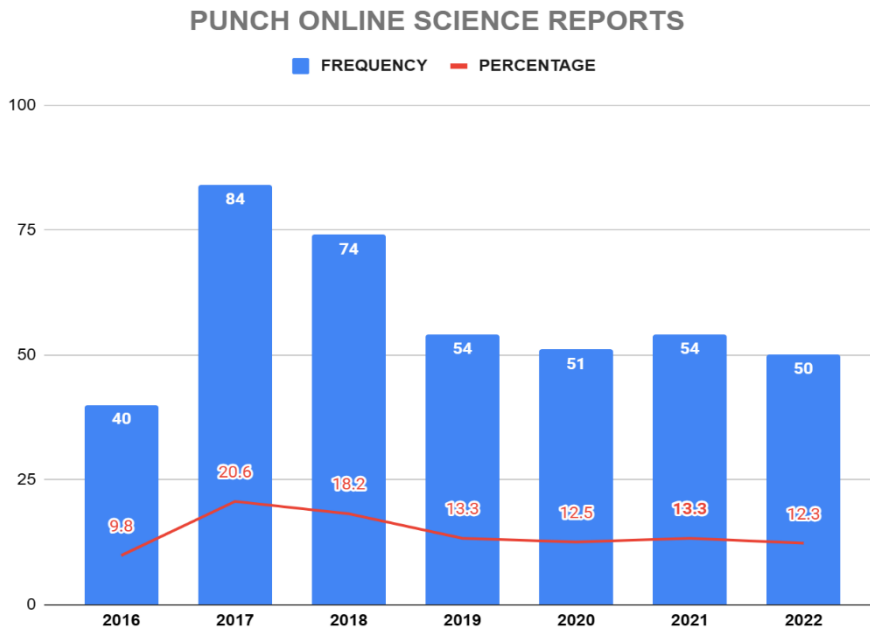
A few key observations emerge from this analysis: Science reporting in the *Vanguard* newspaper exhibited fluctuations throughout the observed years. Notably, there was a substantial increase in 2018 and a peak in 2020, reflecting a heightened focus on science-related topics during these years. Despite the yearly variations, science reports consistently maintained a presence in the newspaper's content. Even in the years with fewer science reports, the percentage never dropped below 9%, signifying a sustained commitment to science coverage. The years 2018 and 2020 stand out as particularly significant for science reporting, with higher percentages indicating a more pronounced emphasis on scientific subjects in these periods. The data reveals a dynamic pattern of science reporting in the *Vanguard* newspaper, characterized by fluctuations but also demonstrating a consistent commitment to covering science-related topics. The newspaper's editorial choices, as reflected in these percentages, highlight the importance of science communication and the varying levels of attention given to it over the analyzed seven-year span.

Figure 3: The total number of science reports by *Daily Sun* online newspaper, (2016-2022, %)

The provided data offers a comprehensive overview of science reporting in the *Daily Sun* newspaper spanning the years 2016 to 2022. It presents the number of science reports for each year along with the percentage of these reports relative to the total. Several noteworthy patterns emerge from this dataset. Firstly, there is a clear upward trajectory in science reporting over the analyzed period. In 2016, a modest 14 science reports, constituting 4.1% of the total, were featured. However, the following year, 2017, marked a substantial leap with 49 science reports, representing a notable 14.3% of the total reports. This significant increase signaled a growing commitment to science coverage, a trend that continued in subsequent years. From 2018 onward, science reporting remained consistently prominent, exceeding 9% of the total reports each year. The peak was reached in 2020, with 77 science reports accounting for a remarkable 22.5% of the total—a substantial surge in science communication within the newspaper. The *Daily Sun* newspaper showcased a clear and continuous commitment to science reporting, with a noteworthy expansion in the number of reports and their percentage relative to the total over the years. This data underscores the newspaper's dedication to disseminating scientific knowledge and engaging with science-related topics within its content.

Figure 4: The total number of science reports by *The Punch* online newspaper, (2016-2022, %)

The data represents a seven-year overview of science reporting in *The Punch* newspaper from 2016 to 2022, detailing the number of science reports and their percentage relative to the total reports each year. Several key trends and observations emerge from this data. First, the number of science reports exhibits variations over the years. Notably, there was a significant surge in 2017, with 84 science reports accounting for 20.6% of the total reports. The subsequent years, 2018 and 2019, continued to feature relatively high numbers of science reports, maintaining a significant presence at 18.2% and 13.3%, respectively. Although 2020 saw a minor decline in numbers, with 51 reports at 12.5%, the percentage remained consistent. Similarly, 2021 recorded 54 science reports at 13.3%, reflecting a steady commitment to science coverage. In 2022, there were 50 science reports, constituting 12.3% of the total. *The Punch* newspaper demonstrates a consistent focus on science reporting, with science reports consistently comprising around 12% to 20% of the total reports each year. This suggests a sustained commitment to covering scientific topics, despite some fluctuations. The data underscores the newspaper's dedication to disseminating scientific information and highlights its role in promoting science communication over the analyzed period.

DISCUSSION OF FINDINGS

Vanguard stands out as the newspaper with the highest number of both general and science reports, indicating a substantial presence in the domain of science

journalism. The percentage of science reports in *Vanguard's* content was the highest among the three newspapers, at approximately 0.13%.

The *Daily Sun*, while having the fewest general reports, demonstrated a noteworthy focus on science reporting, with 342 science reports. The percentage of science reports in the *Daily Sun's* content was approximately 0.10%, reflecting a consistent commitment to scientific topics.

The Punch newspaper occupied an intermediary position with 374,000 general reports and 407 science reports. The percentage of science reports in *Punch's* content was around 0.11%. *Punch* maintained a balanced approach between general and scientific reporting.

The findings regarding science reporting in the *Vanguard*, *Daily Sun*, and *Punch* newspapers from 2016 to 2022 contribute valuable insights to our knowledge in several ways. The data provides a quantitative assessment of science reporting in prominent Nigerian newspapers over a seven-year period. This empirical analysis quantifies the extent of science coverage, offering a clear picture of the newspapers' commitment to science journalism. This aligns with the position by Schäfer (2008) that "empirical comparison of media coverage on different fields of scientific research, conducted within the same context in terms of time and space, employing the same methods, and using the same basic data for all cases would serve to keep major confounding variables constant" (p. 481). The comparative analysis allows for a meaningful comparison between the three newspapers. It highlights variations in science reporting practices and demonstrates that different newspapers prioritize science reporting to varying degrees.

The findings contribute to our understanding of the media landscape in Nigeria, particularly in relation to science communication. They reveal that science reporting, while present, constitutes a relatively small portion of the newspapers' content. This agrees with the empirical data of Adeniran and Adenle (2012), who studied *The Nation* and *Thisday* in September 2008 and got 450 science reports, while Batta et al.'s (2014) content analysis of 156 issues of *The Guardian*, *Leadership*, and *Daily Trust* newspapers for the year 2012 shows that 329 technology stories were captured in the study. This is a far cry in relation to the total yearly journalistic publication of Nigerian newspapers as politics and sport are the major subjects of interest among Nigerian newspaper readers (Apuke & Omar, 2020).

The data also underscores the influence of these newspapers in shaping public discourse, public behavior and knowledge dissemination. Even with a small percentage of science reports, these newspapers can have a significant impact on public awareness of scientific issues. An example of this phenomenon is a study published in the journal *Science Communication* that investigated the public's reaction to the first human trial of a Zika vaccine in August 2016. The study found

that, following widespread media coverage of the trial, people paid more attention to news about the Zika virus and expressed greater trust in science (Rozansky, 2017). Also, Mach et al. (2021) show that in a pandemic, the news media are essential for disseminating public health and policy information. During the COVID-19 pandemic, media portrayals of complex and rapidly changing epidemiological science have shaped public understanding of the risks, measures to contain the spread of the disease, and associated political and policy discussions. Science reporting during the pandemic was critical to dispel the growing 'infodemic' and misrepresentations especially on social media. In a study done in Armenia, when asked about the nature of the pandemic, 35% of respondents asserted that the virus was developed in laboratories, and among them, 33% claimed that this was to reduce the global population. A smaller proportion, 3%, acknowledged the reality of COVID-19 but believed it was less dangerous than portrayed by the media, while 2% of respondents rejected the existence of the pandemic altogether (Atanesyan, Hakobyan, & Reynolds, 2021). This establishes the connection between scientific publications in the mass media and peoples behavior.

Researchers and practitioners in journalism can benefit from this data by gaining insights into the practices and priorities of these newspapers. It sheds light on how news media outlets balance general news with specialized topics like science. This agrees with the position of Adeniran and Adenle (2012), who concluded that Nigerian media practitioners should make significant efforts to improve their coverage of science issues, especially the pure sciences, which are often neglected. They add that there is a need for more interpretative analysis of science reports. This is particularly important if science journalists want to get more members of the public interested in science issues. Providing adequate interpretation and analysis of science issues will help to further enlighten the public and make them more interested in the issue being reported.

Policymakers and science communicators can use these findings to assess the current state of science reporting and consider strategies for enhancing the visibility of science in the Nigerian news media. The study by Hetherington and Phillips (2020) emphasizes the link between science and policymaking. They explain that scientists are becoming more and more motivated to participate in science policy, either by communicating scientific findings to policymakers or by advocating for science-based policies. Many scientists believe that they should engage with policymakers and play a role in shaping public policy, especially when policy issues or legislation directly relate to science (for example, stem cell research). Policymakers and media outlets frequently rely on the expertise of scientists for interviews, congressional testimony, or public speaking on policy issues related to their research.

These findings contribute to our knowledge of science reporting practices in Nigerian newspapers, providing a basis for further exploration of the role of media in science communication and its implications for public understanding of science.

CONCLUSION

This comprehensive seven-year timeline study of science reporting in three prominent Nigerian newspapers, *Vanguard*, *Daily Sun*, and *The Punch*, has illuminated several key findings and implications for science journalism and communication in the country.

Over the study period from 2016 to 2022, it was evident that these newspapers consistently featured science reports, albeit with variations in the number of reports each year. *Vanguard* displayed the highest number of science reports, followed by the *Daily Sun* and *Punch*. While science reporting comprises a relatively small percentage of the total news content in each newspaper, it nonetheless signifies a consistent effort to inform the public about scientific developments.

These findings underscore the importance of science journalism in Nigeria as a means to bridge the gap between the scientific community and the general public. Science reporters play a vital role in translating complex scientific concepts into accessible language, fostering science literacy, and promoting informed decision-making in society. However, there remains room for improvement in terms of the quantity of scientific reporting. The limitations of this study include the reliance on XML sitemap data and the absence of content analysis.

RECOMMENDATIONS

The study recommends that *Vanguard*, *Daily Sun*, and *The Punch* newspapers should consider increasing the frequency of science reports, as they play a crucial role in promoting scientific literacy and awareness among the public. Also, continuous monitoring of science reporting trends by online newspapers in Nigeria should be maintained to adapt to evolving public interests and scientific developments. Future research can delve into the qualitative aspects of science reporting by *Vanguard*, *Daily Sun*, and *The Punch*, assessing the depth and accuracy of content to enhance public understanding of complex scientific topics.

REFERENCES

- Abhijit, B. (2012). Science communication through mass media. Retrieved September 6, 2023, from Semantic Scholar website: <https://www.semanticscholar.org/paper/Science-Communication-through-Mass-Media-Abhijit/df3daa8bb6d0a1d491c0944a45da38165b51706f>
- Adeniran, R., & Adenle, G. O. (2012). Science news reportage in selected Nigerian

- newspapers. *Journal of Communication and Media Research*, 4(1), 169–176.
- Adeyemo, T., & Roper, C. (2022, June). Nigeria. Retrieved from Reuters Institute for the Study of Journalism website: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022/nigeria>
- Akpan, C. S., Anorue, L. I., & Ukonu, M. O. (2012). An analysis of the influence of the Nigerian mass media on public understanding of climate change. *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, 4(4), 688–710. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Church-Akpan/publication/365597406_Analysis_of_the_Influence_of_the_Mass_Media_on_Public_Knowledge_of_Climate_Change/links/63794eda2f4bca7fd0732a1b/Analysis-of-the-Influence-of-the-Mass-Media-on-Public-Knowledge-of-Climate-Change.pdf
- Appiah, B., Gastel, B., Burdine, J. N., & Russell, L. H. (2012). The future of science journalism in Ghana: evidence-based perspectives. *Journal of Science Communication*, 11(01), C04. <https://doi.org/10.22323/2.11010304>
- Apuke, O., & Omar, B. (2020). Newspaper readership pattern among Nigerian university students: Perspectives from mass communication students. *Library Philosophy and Practice (E-Journal)*, 1–21. Retrieved from <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/3950/>
- Atanesyan, A., Hakobyan, A., & Reynolds, B. (2021). Communicating COVID-19 on social media: The effects of the spiral of silence. *Sotsiologicheskoe Obozrenie / Russian Sociological Review*, 20(4), 66–85. <https://doi.org/10.17323/1728-192x-2021-4-66-85>
- Basu, T., & Datta, R. (2017). Study of dependency of newspapers on news agency sources regarding science news and all other news in Asia and Africa in the last decade: A comparative study. *International Journal of Media, Journalism and Mass Communications*, 3(1), 1–10. <https://doi.org/10.20431/2454-9479.0301001>
- Batta, H. E., Ashong, A. C., & Bashir, A. S. (2013). Press coverage of climate change issues in Nigeria and implications for public participation opportunities. *Journal of Sustainable Development*, 6(2). <https://doi.org/10.5539/jsd.v6n2p56>
- Batta, H. E., & Iwok, U. (2019). Perception of science communication culture by communication scholars in a periphery nation. *The Nigerian Journal of Communication (TNJC)*, 16(2), 523–550. Retrieved from <https://tnjc.org.ng/wp-content/uploads/Vol16N2Full/Perception-of-Science-Communication-Culture.pdf>
- Batta, H., Ekanem, I., & Udousoro, N. (2014). Techno-Scientific temper of three

- Nigerian newspapers. *Developing Country Studies*, 4(26), 57–67. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/234682147.pdf>
- Bhandari, P. (2020, May 14). Population vs sample: what's the difference? Retrieved from Scribbr website: <https://www.scribbr.com/methodology/population-vs-sample/>
- Brodsky, J. (2014). *Quick guide to science communication* (pp. 1–16). Retrieved from https://www.brown.edu/academics/science-center/sites/brown.edu/academics/science-center/files/uploads/Quick_Guide_to_Science_Communication_0.pdf
- Brownell, S. E., Price, J. V., & Steinman, L. (2013). Science communication to the general public: Why we need to teach undergraduate and graduate students this skill as part of their formal scientific training. *Journal of Undergraduate Neuroscience Education : JUNE : A Publication of FUN, Faculty for Undergraduate Neuroscience*, 12(1), E6–E10. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3852879/>
- Chikwe, A. (2017). Benzoic acid level in Nigerian soft drinks safe –Food scientists. *Daily Sun*. Retrieved from <https://sunnewsonline.com/benzoic-acid-level-in-nigerian-soft-drinks-safe-food-scientists/>
- Condit, C. (2004). Science reporting to the public: Does the message get twisted? *Canadian Medical Association Journal*, 170(9), 1415–1416. <https://doi.org/10.1503/cmaj.104005>
- du Plessis, H. (2017). Politics of science communication in South Africa. *Journal of Science Communication*, 16(03), A03. <https://doi.org/10.22323/2.16030203>
- Dudovskiy, J. (2022). Purposive sampling. Retrieved from Business Research Methodology website: <https://research-methodology.net/sampling-in-primary-data-collection/purposive-sampling/>
- Ferreira, M., Lopes, B., Granado, A., Freitas, H., & Loureiro, J. (2021). Audio-Visual tools in science communication: The video abstract in ecology and environmental sciences. *Frontiers in Communication*, 6. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.596248>
- Fischhoff, B., & Scheufele, D. A. (2013). The science of science communication. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(Supplement_3), 14031–14032. <https://doi.org/10.1073/pnas.1312080110>
- Garbacz, M. (2023). What is science literacy and why is it important? Retrieved from sdn.unl.edu website: <https://sdn.unl.edu/article/what-science-literacy-and-why-it-important>
- Google. (2023). Build and submit a sitemap | google search central | documentation. Retrieved from Google Developers website:

- <https://developers.google.com/search/docs/crawling-indexing/sitemaps/build-sitemap>
- Goswami, M. P. (2018). Mass media and science communication. In *Mediascope in 21st Century* (pp. 211–217). Kanishka Publisher. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/326655357_Mass_Media_and_Science_Communication
- Guenther, L. (2019). Science journalism. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.901>
- Guenther, L., & Joubert, M. (2021). Novel interfaces in science communication: Comparing journalistic and social media uptake of articles published by The Conversation Africa. *Public Understanding of Science*, 30, 1041–1057. <https://doi.org/10.1177/09636625211019312>
- Harmatiy, O. (2021). Communication in the mass media as a part of scientists' professional communication. *Innovation in Science: Global Trends and Regional Aspect*, 136–139. Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-050-6-39>
- Hetherington, E. D., & Phillips, A. A. (2020). A scientist's guide for engaging in policy in the United States. *Frontiers in Marine Science*, 7. <https://doi.org/10.3389/fmars.2020.00409>
- Isaac, A., & Roper, C. (2021). Nigeria: Digital news report. Retrieved from Reuters Institute for the Study of Journalism website: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/nigeria>
- Johnson, J. (2023). Nigeria: Number of internet users 2023 | statistic. Retrieved from Statista website: <https://www.statista.com/statistics/183849/internet-users-nigeria/>
- Kennedy, B., & Hefferon, M. (2019, March 28). What Americans know about science. Retrieved from Pew Research Center Science & Society website: <https://www.pewresearch.org/science/2019/03/28/what-americans-know-about-science/>
- Kitzinger, J. (2006). The role of media in public engagement (J. Turney, Ed.). Retrieved September 6, 2023, from orca.cardiff.ac.uk website: <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/82422/>
- Lublinski, J., Reichert, I., Denis, A., Fleury, J.-M., Labassi, O., & Spurk, C. (2014). Advances in African and Arab science journalism: Capacity building and new newsroom structures through digital peer-to-peer support. *Ecquid Novi: African Journalism Studies*, 35(2), 4–22. <https://doi.org/10.1080/02560054.2014.919945>
- Mach, K. J., Salas Reyes, R., Pentz, B., Taylor, J., Costa, C. A., Cruz, S. G., ...

- Klenk, N. (2021). News media coverage of COVID-19 public health and policy information. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), 1–11. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00900-z>
- Maher, Z., Khorasgani, A. R., & Hashemianfar, S. A. (2015). Investigating citizens experience of public communication of science (PCS) and the role of media in contributing to this experience. *Global Media Journal*, 13(24). Retrieved from <https://www.globalmediajournal.com/open-access/investigating-citizens-experience-of-public-communication-of-science-pcs-and-the-role-of-media-in-contributing-to-this-experience.php?aid=54893>
- Marín-González, E., Malmusi, D., Camprubí, L., & Borrell, C. (2016). The role of dissemination as a fundamental part of a research project. *International Journal of Health Services*, 47(2), 258–276. <https://doi.org/10.1177/0020731416676227>
- McCombes, S. (2019). Descriptive research design | definition, methods and examples. Retrieved from Scribbr website: <https://www.scribbr.com/methodology/descriptive-research/>
- Moore, A. (2006). Bad science in the headlines. Who takes responsibility when science is distorted in the mass media? *EMBO Reports*, 7(12), 1193–1196. <https://doi.org/10.1038/sj.embor.7400862>
- Nakkazi, E. (2012). The rise of African science journalism. Retrieved September 4, 2023, from SciDev.net website: <https://www.scidev.net/global/features/the-rise-of-african-science-journalism-1/>
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2017, March 8). The complexities of communicating science. Retrieved from Nih.gov website: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK425719/>
- Obinna, C. (2023). Misdiagnosis in individuals with haemoglobinopathy can ruin lives — experts warn lab scientists. *Vanguard*. Retrieved from <https://www.vanguardngr.com/2023/07/misdiagnosis-in-individuals-with-haemoglobinopathy-can-ruin-lives-experts-warn-lab-scientists/>
- Obot, C., Batta, H., Nda, I., & Ekeanyanwu, N. (2022). Coverage of science, technology, and innovation by major broadcast networks in nigeria: An exploratory survey. *European Scientific Journal*, *ESJ*, 18(22), 119–139. <https://doi.org/10.19044/esj.2022.v18n22p119>
- Ogundepo, J. (2023, November 7). Scientists advocate natural health remedies. *Punch Newspapers*. Retrieved from <https://punchng.com/scientists-advocate-natural-health-remedies/>
- Rozansky, M. (2017, July 31). Public trust in science spiked after news reports of zika vaccine trial. Retrieved September 7, 2023, from The Annenberg

- Public Policy Center of the University of Pennsylvania website: <http://www.annenbergpublicpolicycenter.org/public-trust-in-science/>
- Rull, V. (2014). The most important application of science. *EMBO Reports*, 15(9), 919–922. <https://doi.org/10.15252/embr.201438848>
- Schäfer, M. S. (2008). From public understanding to public engagement. *Science Communication*, 30(4), 475–505. <https://doi.org/10.1177/1075547008326943>
- Schäfer, M. S. (2011). Sources, characteristics and effects of mass media communication on science: A review of the literature, current trends and areas for future research. *Sociology Compass*, 5(6), 399–412. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2011.00373.x>
- Slater, M. J., Scholfield, E. R., & Moore, J. C. (2021). Reporting on science as an ongoing process (or not). *Science and Environmental Communication*, 5(0). <https://doi.org/10.3389/fcomm.2020.535474>
- Texas A&M School of Veterinary Medicine & Biomedical Sciences. (2023). About STJR. Retrieved September 4, 2023, from Science & Technology Journalism website: <https://vetmed.tamu.edu/stjr/about-stjr/>
- Tomori, O. (2023, March 5). Nigeria needs to take science more seriously - an agenda for the new president. Retrieved December 11, 2023, from The Conversation website: <https://theconversation.com/nigeria-needs-to-take-science-more-seriously-an-agenda-for-the-new-president-200748>
- Tran, M., & Nguyen, A. (2023). Besieged from all sides: impediments to science journalism in a developing country and their global implications. *Journal of Science Communication*, 22(4), A04. <https://doi.org/10.22323/2.22040204>
- UNESCO. (2013, June 6). Science for society. Retrieved from UNESCO website: <https://en.unesco.org/themes/science-society>
- Ventura, A. K. (2019, June 6). Modern science and its technologies are a cause and a cure for contemporary poverty | UNCTAD. Retrieved from unctad.org website: <https://unctad.org/news/modern-science-and-its-technologies-are-cause-and-cure-contemporary-poverty>
- Walker, G., Bantsi, L. B., Bukhosini, S., Chikundi, K., Dusrath, A., Kafeero, M., ... Tsie, P. (2020). Models to build capacity for African science centres and science communication: needs and assets. *Journal of Science Communication*, 19(1), A05. <https://doi.org/10.22323/2.19010205>

Conflicts of Interest

The authors declare no ethical issues or conflicts of interest in this research.

Ethical Standards

The authors affirm this research did not involve human subjects.

STUDYING BREASTFEEDING DISCOURSE IN ARMENIA: A SOCIOLOGICAL INSIGHT*

Lilit Babayan <https://orcid.org/0009-0000-0541-5940>

M.A. Sociology, Junior researcher and lecturer, Faculty of Sociology, Yerevan State
University, Yerevan, Armenia
E-mail: lilit.babayan@ysu.am

Abstract: This paper discusses the role of the societal discourse in the construction of breastfeeding practices. It argues that societal discourse is crucial to the constitution of those practices, and that understanding the underlying circumstances of the breastfeeding situation anywhere in the world requires looking not only at the social reality itself but at the discourse that represents, reflects and constructs it. Proposing Armenia as a study case, the paper outlines the various sources of modern discursive practices around the feeding of children in Armenia, including pre-industrial customs, soviet political ideology, and modern Western values. Doing so, it proposes a new approach to studying breastfeeding practices through the prism of various discursive influences.

Key words: *breastfeeding, discourse, Armenia, soviet legacy, Western values, Michel Foucault, childrearing*

ԿՐԾՔՈՎ ԿԵՐԱԿՐՄԱՆ ԴԻՍԿՈՒՐՍԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ. ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԵՄԱԿԵՏ

Լիլիթ Բաբայան <https://orcid.org/0009-0000-0541-5940>

Սոցիոլոգիայի մագիստրոս, ԵՊՀ սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի կրտսեր
գիտաշխատող և դասախոս:
Էլ. փոստ՝ lilit.babayan@ysu.am

Անվտվում. Այս հոդվածը քննարկում է սոցիալական դիսկուրսի դերը կրծքով կերակրման պրակտիկաների ձևավորման մեջ: Այն պնդում է, որ սոցիալական դիսկուրսը կարևոր է այդ պրակտիկաների ձևավորման համար, և որ աշխարհի ցանկացած կետում կրծքով կերակրման իրավիճակի ձևավորման հիմքում ընկած հանգամանքները հասկանալու համար հարկավոր է ուշադրություն դարձնել ոչ միայն բուն սոցիալական իրականությանը, այլև այն մարմնավորող, արտացոլող և կառուցող դիսկուրսին: Օգտագործելով Հայաստանը որպես ուսումնասիրության դեպք՝ հոդվածը ընդգծում է Հայաստանում երեխաների կերկարման շուրջ ժամանակակից դիսկուրսիվ պրակտիկաների տարատեսակ աղբյուրները, ներառյալ նախաարդյունաբերական սովորույթները, խորհրդային քաղաքական գաղափարախոսությունը և ժամանակակից արևմտյան արժեքները: Այդպիսով, հոդվածն առաջարկում է կրծքով կերակրման պրակտիկաների ուսումնասիրության նոր մոտեցում՝ տարատեսակ դիսկուրսիվ ազդեցությունների լույսի տակ դրանց դիտարկմամբ:

Բանալի բառեր. *կրծքով կերակրում, դիսկուրս, Հայաստան, խորհրդային ժառանգություն, արևմտյան արժեքներ, Միշել Ֆուկո, երեխաների խնամք*

* Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University, Vol. 14 2(38), 2023, pp. 107-117

Received: 28.10.2023, Revised: 12.11.2023, Accepted: 15.12.2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ИЗУЧЕНИЕ ДИСКУРСА О ГРУДНОМ ВСКАРМЛИВАНИИ В АРМЕНИИ: СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ВИДЕНИЕ

Лилит Бабаян <https://orcid.org/0009-0000-0541-5940>

Магистр социологии, младший научный сотрудник и преподаватель факультета социологии Ереванского государственного университета, Ереван, Армения.

Эл. почта: lilit.babayan@ysu.am

Аннотация: В данной статье обсуждается роль социального дискурса в формировании практик грудного вскармливания. Утверждается, что социальный дискурс имеет важное значение для формирования этих практик, и что понимание основных обстоятельств, формирующих ситуацию с грудным вскармливанием в любой точке мира, требует рассмотрения не только самой социальной реальности, но и дискурса, который ее воплощает, отражает и конструирует. Предлагая Армении в качестве примера для исследования, статья выделяет различные источники современных дискурсивных практик вокруг вскармливания детей в Армении, включая доиндустриальные обычаи, советскую политическую идеологию и современные западные ценности. Тем самым предлагается новый подход к изучению практик грудного вскармливания через призму различных дискурсивных влияний.

Ключевые слова: *грудное вскармливание, дискурс, Армения, советское наследие, западные ценности, Мишель Фуко, уход за детьми*

INTRODUCTION: WHY IS BREASTFEEDING AN ISSUE AND WHAT DOES IT HAVE TO DO WITH SOCIOLOGY

When it comes to the discussion of public health, breastfeeding has long been associated with short- and long-term health benefits for the child and mother, and improved cognitive development of children (Binns et al., 2016), but despite efforts to promote it, the rates of exclusive breastfeeding until the age of 6 months, as recommended by WHO, remain modest worldwide (UNICEF Data: Monitoring the situation of children and women, 2022) and are considered especially low in Europe (Theurich et al., 2019). When it comes to breastfeeding past 6 months and up to at least 2 years, again, as recommended by WHO, the rates are much lower.

It is no secret that childrearing practices are embedded in social reality. The way people parent and care for their children is both a reflection and a reproduction of cultural practices. Feeding children is no exception. Based on worldwide statistics and extensive research, we know that breastfeeding rates vary profoundly throughout the world (UNICEF Data: Monitoring the situation of children and women, 2022) and that child feeding practices depend on culture, intergenerational experiences and social circumstances as much as they do on policy (Chakona, 2020) Nsiah-Asamoah et al., 2020). It is therefore not surprising that a policy teaching parents what feeding method is optimal for their children is not going to be fully effective unless we consider the social reality that constructs feeding practices as they are now. The way people perceive feeding strategies, the social and economic reality they live in, the messages they hear from other parents as well as medical professionals, the support they receive, the cultural heritage and

traditions, the ideas about parenthood that surround them in their everyday life – all matter and in fact constitute feeding practices.

In this paper, I will be arguing that what is crucial to the constitution of those practices is the societal discourse, and that if we want to understand the underlying circumstances of the breastfeeding situation anywhere in the world, we need to look not only at the social reality, but at the discourse that represents, reflects and constructs it.

WHY DISCOURSE?

From a Foucauldian standpoint, when we study social and historical reality through discourse, it is not the content or what is being said that matters, but rather, the social and historical circumstances that make a certain discourse possible. In other words, how did we end up saying what we're saying and what exactly laid the ground for it? This is exactly what is interesting about the development of childrearing and as a part of it, feeding practices. Although it has often been argued that economic and societal shifts have led to changes in how people feed their children, i.e. industrialization, women entering the workforce, a shift towards nuclear families and childcare services, aggressive marketing by infant formula manufacturers, all leading to a decrease in breastfeeding rates, it has rarely been studied or discussed how exactly those historical circumstances led to those changes, and how those practices are reflected in and reproduced through discourse.

An essay, famous around breastfeeding consultants and specialists, that touched upon this issue was published almost 30 years ago, in 1996. With a catchy and to-the-point title, *Watch Your Language*, the essay discusses a crucial aspect of what discourse really means: *"When we talk about the advantages of breastfeeding - the "lower rates" of cancer, the "reduced risk" of allergies, the "enhanced" bonding, the "stronger" immune system - we reinforce bottle feeding yet again as the accepted, acceptable norm. Health comparisons use a biological, not cultural, norm, whether the deviation is harmful or helpful. Smokers have higher rates of illness; increasing prenatal folic acid may reduce fetal defects. Because breastfeeding is the biological norm, breastfed babies are not "healthier;" artificially-fed babies are ill more often and more seriously. Breastfed babies do not "smell better;" artificial feeding results in an abnormal and unpleasant odor that reflects problems in an infant's gut. We cannot expect to create a breastfeeding culture if we do not insist on a breastfeeding model of health in both our language and our literature"* writes Diane Wiessinger (Wiessinger, 1996, p. 1)

Indeed, even when it seems that saying "breast is best"⁵⁴ can have no other meaning or intent than to support breastfeeding as the optimal feeding strategy, it turns out that the language itself is twisted to fit the existing social reality in a way that cannot be grasped at first glance. This represents what Foucault called

⁵⁴ *"Breast is best"* is a slogan used by public health organizations and breastfeeding advocates to advertise breastfeeding as the optimal infant feeding strategy.

‘biopower’(Foucault, 1998, p. 136), i.e. conditioning the population, in this case mainly mothers, to serve the economic interest of the state by driving and convincing women that breastfeeding, associated with a focus on the traditionally and naturally female role, caring for and bonding with the child, is “the ideal”, “the gold standard”, which therefore cannot and shouldn’t be achieved because the ideal, as Wiessinger explains it (Wiessinger, 1996, p. 1), is not something that describes a normal person’s normal life. Instead, women are indirectly encouraged to fit the new norm of formula feeding, which makes it easier for them to leave their babies earlier, return to the workforce, work longer shifts. And that is only one aspect of what “breast is best” represents. There is much more to it than economics, and I will briefly discuss some other aspects of it in this paper.

What is of the most interest is that to the naked eye, this discourse seems very pro-breastfeeding, and in fact, most people who use this rhetoric, or at least some of them, do it out of general belief that more women should breastfeed. “Breast is best” has been known as the slogan of many pro-breastfeeding campaigns and organizations. That is how discourse works. It is not the subject of the individuals’ motivation, but rather an external power based on how we’re used to talk about certain things. Further in this paper I will be discussing other elements of the breastfeeding discourse, with “breast is best” being just an example demonstrating why language matters.

Throughout the thirty years after Wiessinger’s essay was published, the breastfeeding discourse developed in rather interesting ways that have, in fact, barely ever been discussed by social scientists. Robyn Lee’s recent book called *The Ethics and Politics of Breastfeeding: Power, Pleasure, Poetics* (Lee, 2018) is perhaps the most extensive if not the only study that looks at the discourse of breastfeeding, and does so from a Foucauldian point of view. Robyn Lee draws on the breastfeeding discourse with the aim of redefining the concept itself, basing the new definition on the works of Michel Foucault, Emmanuel Levinas, and Luce Irigaray. She challenges dominant discourses on breastfeeding that are based on medicalization, focus on maternal subjectivity and femininity, proposing her own feminist perspective. She argues that breastfeeding ethics should move away from viewing it as an exclusively motherly and feminine activity, which explicitly makes her book part of the ongoing political discourse around women’s roles in general and in the caring for children in particular.

In the introduction to her book, Robyn Lee writes: “*breastfeeding highlights one of the central conflicts of feminism: should women attempt to minimize gender differences as a path to liberation or should they embrace gender differences by fighting to remove patriarchal constraints?*” (Lee, 2018, p. 8). Arguably, this would not be the main question asked by a researcher seeking to unravel the social and historical circumstances that make a certain discourse possible. The perspective that I propose here is not to decide what women should or shouldn’t do, but rather, to find out what they are doing in this moment of time and how it is related to what is

being said.

Robyn Lee also discusses how breastfeeding is a subject of what Foucault called ‘biopower’ (Lee, 2018, pp. 36–44), which is something of interest for my research as well. In order to show how this biopower is used, Robyn Lee analyzes two texts, a policy document for health professionals in Canada and a publication by La Leche League, a public organization aimed at supporting breastfeeding worldwide. I believe researchers of this topic can make one step further by looking at existing verbal practices as well as written documents. My argument here is that although written documents are certainly reflective of the general discourse, it is the everyday practices and communication exchanges that can best describe how a certain power narrative is pushed onto society. I will, however, suggest refraining from labeling those practices and discourses as ‘bad’ or ‘imperfect’ in any way, and instead focus on understanding how they are shaped.

WHY ARMENIA AND WHAT DOES IT HAVE TO TELL US?

For a number of reasons, Armenia is a convenient study case for research on the breastfeeding discourse. A post-soviet country with steadily increasing international ratings for democracy, situated in the complicated region of the South Caucasus, it is also a predominantly Christian nation with a centuries-long history of conquests by empires from the Persian and the Ottoman to the Russian and the Soviet, it represents a useful ground to study how influences from various parts of the world can interact in one reality.

When the average Armenian mother faces the need to make decisions in connection with childrearing in general, and breastfeeding in particular, she does so under the influence of a discourse that has been shaped by a wide range of sources, including ancient myths and traditions rooted in centuries of complex relations with the Middle East, the Russian Empire and the West; soviet legacy and communist ideas around the function of family and women, motherhood and childrearing; and, last but not least, modern Western ideas about human nature, gender relations, family roles and parenting.

All of these influences reach the individual via media, medical advice, state policies, public initiatives, and also via general everyday social and cultural communication amongst family members, friends and a wider social circle of other parents and various professionals and experts. And just as with “breast is best”, discourse works somewhat separately from individual motivation. When an anonymous mother gives online advice, or even when a medical professional provides any kind of information on the ways to feed children, it is almost always rooted in some sort of socially accepted knowledge, but the advisor is almost never consciously aware of this fact. That is why, arguably, the best way to grasp how the reality of breastfeeding is shaped is to look at the discourse itself rather than at its subjects, and also to make sense of which social and historical circumstances stand behind a certain type of language and communication.

Apart from representing a complex combination of discursive influences, Armenia is also a good study case because its breastfeeding situation has not been studied in-depth; therefore, it provides a blank slate to a researcher seeking to unravel the parameters of this discourse without any prior assumptions.

THE SITUATION IN ARMENIA: A BRIEF OVERVIEW

From here on, I will briefly discuss what has been studied to-date regarding the breastfeeding situation in Armenia, and will then offer my viewpoint on what should be studied further and how. I will suggest a hypothesis on what constructs the situation with breastfeeding in Armenia as it is now, and will elaborate on how I propose testing it.

Breastfeeding in Armenia has been studied somewhat inconsistently. Firstly, even when it comes to the most obvious quantitative data, there are mentions of discrepancies between various sources of statistical information regarding the rates of breastfeeding in post-soviet Armenia (Harutyunyan, 2015, p. 11)⁵⁵. Despite those discrepancies, when it comes to absolute values, a look at the data through time reveals a certain trend. According to existing data and a few analytical reports, there has been an abrupt decline of breastfeeding rates after 1988 linked to the import of infant formula as a means of humanitarian aid following a massive earthquake in Spitak (Demirchyan, 1999, p. 2).

Studies conducted in the 1990s report low levels of awareness and overall lack of knowledge about breastfeeding amongst mothers and health professionals (Hekimian, 1994; Demirchyan, 1999). After the Armenian government began seeking control over formula marketing and distribution, and various breastfeeding campaigns and programs emerged, the situation seems to have been improving. According to the National Demographic and Health Survey, breastfeeding rates were going up starting in the early 2000s and until 2015-2016, when exclusive breastfeeding between 0 and 5 months was estimated at 44.5%, which is just a little below the global average according to UNICEF data (UNICEF Data: Monitoring the situation of children and women, 2022). Continued breastfeeding (12-23 months), in its turn, was estimated at 28.7% in 2015-2016. Interestingly, an increase in continued breastfeeding can also be seen starting in the early 2000s, but the growth is slower: just 5.2% from year 2000, compared to a growth of 15% when it comes to exclusive breastfeeding from 0-5 months and early initiation of breastfeeding (within one hour after birth). There is no quantitative data on breastfeeding in Armenia published after 2017.

A few assessments and qualitative studies on breastfeeding amongst Armenian mothers have been published, revealing that gaps and barriers to breastfeeding still

⁵⁵ The author, who is a representative of the Ministry of Health, mentions discrepancies between official statistics of the Ministry of Health and the Armenian Demographic and Health survey, also conducted by the State. The first source is not open to public, and therefore all mentions of it will be regarded as mentions by other authors with internal access to this data.

exist and prevail, including the lack of sufficient regulated support systems for breastfeeding mothers, and yet again, lack of knowledge amongst health professionals as well as mothers (Demirchyan & Melkom Melkomian, 2020); Harutyunyan, 2015).

When it comes to soviet and pre-soviet times, unfortunately, no data exists. We do know, however, from soviet literature, public campaigns and general body of knowledge on how the soviet system worked, that although breastfeeding was encouraged, the recommendations on how it should be performed and organized varied very much from what is practiced and recommended today, and were overall not supportive of efficient breastfeeding. The recommendations included strict schedules and long intervals between feedings, no feedings overnight, introduction of complementary feeding and water early on, etc.

As to breastfeeding in the pre-soviet and pre-industrial era in Armenia, it is mentioned, in some detail, in a number of late 19th-early 20th century ethnographic papers (Lalayan, 1896, p. 283; Lalayan, 1902, p. 257); overall, what they tell us is that breastfeeding practices, and childrearing in general, were predominantly subject to local beliefs and traditions passed down through generations. It is an additional and valuable challenge to identify those of the modern beliefs that have been actually handed down from the past. Unsurprisingly, some of the beliefs and practices of over a hundred years ago described by Lalayan coincide with ones in current circulation (e.g., the belief, still common but not shared by modern science, that pregnant mothers should cease breastfeeding), whereas others (e.g. the normative practice of breastfeeding until 3-5 years of age) are now considered outrageous.

CONFLICTING TRADITIONS AND INFLUENCES

When it comes to analyzing the situation around breastfeeding, what most researchers do is concentrate on the situation itself, and then go on to study the factors that contribute to the situation as it is. For example, if the question asked is “why don’t more mothers breastfeed?”, the first typical research approach would be to study quantitative predictors of breastfeeding. The findings can then be used to develop policies specifically aimed at the groups that are less likely to breastfeed, which can be, for instance, mothers with lower education, with little support, etc. Another common approach is to qualitatively assess the gaps in the whole system: evaluate the policies, interview mothers and health professionals to reveal what they know or don’t know, what their lived experience demonstrates, etc. This can also be useful to filling those gaps at policy level.

Both approaches are certainly necessary to understand what is happening. However, what is lacking is the further deeper analysis of the social, cultural, historical background that makes this situation possible – in other words, an analysis of the circumstances that constitute the current discourse around breastfeeding. It is not enough to know that healthcare providers are not sufficiently informed, or even to know which parts of the healthcare system are lacking and therefore result in a

knowledge gap. What is of most importance is the ‘why’. Why is the system lacking in certain areas? The same goes for lack of knowledge amongst mothers, misinformation, absence or lack of motivation to breastfeed, struggles during breastfeeding, factors contributing to inefficient feeding strategies, etc. Even when we understand how certain factors contribute to all of it, what we need to do after that, is explain how these factors emerged and what made it possible.

Hypothesizing about the possible “whys” of breastfeeding in Armenia inevitably involves a historical perspective. With poor sanitary conditions remaining a major cause of infant mortality in the pre-soviet and early soviet years, the state advocated for breastfeeding as the most sanitary method of feeding infants. However, the soviet industrialization project required most women to join the workforce. Until 1969, it was obligatory for women in the USSR to return to work 6-8 weeks after giving birth. In 1969, a decree was passed that allowed women an unpaid maternity leave of up to one year. Most mothers, however, had no option to survive without an income for a full year, and therefore returned to work earlier. Children were left to be cared by grandmothers or nurseries. Understandably, this scenario didn’t support the continuation of breastfeeding even if it had been initiated. Pumping devices were unavailable, as was information on methods of expressing milk or any accommodation for this activity at the workplace.

Given the nature of the soviet regime, the soviet approach was never exclusively economic, but always had a political component. Spaced feedings, no feeding at night, early weaning etc., can also be traced back to the ideas of discipline, parental power and control – all essentially political ideas, which are still present in Armenia and are not only adhered to by uninformed mothers, but are often imposed upon them by health professionals, especially ones who were trained during soviet times. Naturally, society cannot be expected to be aware of the soviet political legacy. A mother’s insufficient milk supply is thus usually attributed to the mother’s ‘physical’ or ‘genetic’ inability to lactate, and never to the consequences of her actions, such as spaced feedings as recommended by actors steeped in soviet values.

Moreover, common interpretations of problems related to breastfeeding can also be traced back to pre-industrial myths, including beliefs about what a nursing mother should and should not eat, and how ordinary food can affect the quantity and quality of the mother’s milk, that have been passed on through generations and remain widespread in the society and are even supported by some health professionals. Arguably, this becomes a source of stress for breastfeeding mothers and can become an additional motive for early weaning.

Apart from soviet regulations and pre-soviet traditions, the societal perceptions of childrearing and feeding in Armenia are also highly influenced by the West. Mothers turn to Western sources for advice, interact with advocates of Western values, and the Armenian healthcare system increasingly relies on Western medical practices and recommendations.

In terms of values, most of what reaches Armenia from the West is left-wing ideology; in this particular realm, the relevant values include independence, freedom, gender equality and feminism. In the light of these values, breastfeeding is not a biological norm or a natural necessity, but a woman's choice. In the individualistic paradigm, a breastfeeding child is not perceived as a naturally immature being that is fulfilling a biological need, but as a negatively dependent individual that needs to be 'freed' from this dependence as soon as possible. As the authors of an anthropological paper on this topic put it, "*Drawing upon cross-species, cross-cultural, historical, and physiological evidence, evolutionary pediatrics makes it clear that notions about what human infants need and why, especially as regards nighttime sleep and feeding patterns, seems to reflect far more about what societies want parents to be and infants to become (self-sufficient and independent) rather than what infants actually are—exceedingly dependent, and unfinished 'extero-gestates' to use Montagu's (1986) description*" (McKenna et al., 2007, p. 134).

Moreover, breastfeeding, first, makes a mother attach to her child in a way that is inconsistent with a Western woman's individualistic lifestyle, and second, when it comes to gender relations, breastfeeding automatically implies minimal participation on the father's side, contradicting the gender equality paradigm. These concepts do not just actively circulate in the offline and the online world, but are efficiently being used by marketers of infant formula.

DISCUSSION

The above is just a brief overview of only a few historical and societal premises that are likely to shape breastfeeding practices in Armenia. An analysis of the various knowledge and language systems that merge to form the social reality of breastfeeding in Armenia can be crucial for understanding not just which aspects of these systems create barriers for optimal breastfeeding, but also in what way they can potentially do the opposite. A true understanding of the ideological basis can shed light on the situation in a new way. This can arguably be achieved by means of an analysis of the discourse representing the circumstances that created this reality in the first place.

I do not suggest that this should necessarily be studied in full accordance with Foucault's view of history and discourse. Moreover, my use of the word 'ideology' and this paper's general reliance on existing data as the nearest approximation of truth both contradict Foucault's ideas. However, I consider the general concept of 'discourse' crucial in this context, and the idea that socially conditioned knowledge is represented in how we speak and what we believe in, and therefore reflects power relations, to be the essential perspective for understanding how the society views and practices breastfeeding.

Looking at the rates of breastfeeding, and its predictors and identifying gaps in the support system, is, from my standpoint, only the beginning of what social

scientists can achieve when studying breastfeeding practices. I argue that it is not the situation itself or the subjects that are the key to understanding and therefore managing the situation, but the underlying discourse, which functions somewhat separately from the subjects' own motivation and is embedded in the systems of knowledge, language and social reality.

REFERENCES

- Binns, C., Lee, M., & Low, W. Y. (2016). The Long-Term Public Health Benefits of Breastfeeding. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 28(1), 7–14. <https://doi.org/10.1177/1010539515624964>
- Chakona, G. (2020). Social circumstances and cultural beliefs influence maternal nutrition, breastfeeding and child feeding practices in South Africa. *Nutrition Journal*, 19(1), 47. <https://doi.org/10.1186/s12937-020-00566-4>
- Demirchyan, A. (1999). *Identification of educational needs on breastfeeding among Armenian mothers and preparation of appropriate educational materials for them* [American University of Armenia (AUA)]. <https://dspace.aua.am/xmlui/handle/123456789/213>
- Demirchyan, A., & Melkom Melkomian, D. (2020). Main Barriers to Optimal Breastfeeding Practices in Armenia: A Qualitative Study. *Journal of Human Lactation: Official Journal of International Lactation Consultant Association*, 36(2), 318–327. <https://doi.org/10.1177/0890334419858968>
- Foucault, M. (1998). *The Will to Knowledge: The History of Sexuality Volume 1*. (R. Hurley, Trans.). Penguin. (Original work published 1976)
- Harutyunyan, S. (2015). *WBTi Armenia assessment report*. International Baby Food Action Network Asia. <https://www.worldbreastfeedingtrends.org/uploads/country-data/country-report/WBTi-Armenia-report-2015.pdf>
- Hekimian, K. M. (1994). *Maternal and child health, family planning and breastfeeding in Armenia: A background desk review, assessment, and planning for Wellstart technical assistance*. Wellstart International. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABS364.pdf
- Lalayan, Y. (1896). Family customs: Birth and baptism. *Journal of Ethnography*, A, 265–275.
- Lalayan, Y. (1902). Birth and baptism. *Journal of Ethnography*, 9, 246–262.
- Lee, R. (2018). *Ethics and Politics of Breastfeeding: Power, Pleasure, Poetics*. University of Toronto Press.
- McKenna, J. J., Ball, H. L., & Gettler, L. T. (2007). Mother–infant cosleeping, breastfeeding and sudden infant death syndrome: What biological anthropology has discovered about normal infant sleep and pediatric sleep medicine. *American Journal of Physical Anthropology*, 134(S45), 133–

161. <https://doi.org/10.1002/ajpa.20736>
- Nsiah-Asamoah, C., Doku, D. T., & Agblorti, S. (2020). Mothers' and Grandmothers' misconceptions and socio-cultural factors as barriers to exclusive breastfeeding: A qualitative study involving Health Workers in two rural districts of Ghana. *PloS One*, *15*(9), e0239278. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239278>
- Theurich, M. A., Davanzo, R., Busck-Rasmussen, M., Díaz-Gómez, N. M., Brennan, C., Kylberg, E., Bærug, A., McHugh, L., Weikert, C., Abraham, K., & Koletzko, B. (2019). Breastfeeding Rates and Programs in Europe: A Survey of 11 National Breastfeeding Committees and Representatives. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, *68*(3), 400–407. <https://doi.org/10.1097/MPG.0000000000002234>
- UNICEF Data: Monitoring the situation of children and women. (2022, December 28). *Breastfeeding*. UNICEF DATA. <https://data.unicef.org/resources/dataset/breastfeeding/>
- Wagner, S., Kersuzan, C., Gojard, S., Tichit, C., Nicklaus, S., Thierry, X., Charles, M. A., Lioret, S., & de Lauzon-Guillain, B. (2019). Breastfeeding initiation and duration in France: The importance of intergenerational and previous maternal breastfeeding experiences - results from the nationwide ELFE study. *Midwifery*, *69*, 67–75. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2018.10.020>
- Wiessinger, D. (1996). Watch Your Language! *Journal of Human Lactation*, *12*(1), 1–4. <https://doi.org/10.1177/089033449601200102>

Conflicts of Interest

The author declares no ethical issues or conflicts of interest in this research.

Ethical Standards

The author affirms this research did not involve human subjects.

BIBLIOTHERAPY IN SOCIAL WORK: CAN A GUIDED READING IMPROVE QUALITY OF LIFE AND SOCIAL FUNCTIONING OF CLIENTS?*

Lusine Karamyan, <https://orcid.org/0009-0000-0385-3808>

MSc (SW), Professor, Faculty of Sociology, Yerevan State University, Yerevan, Armenia

E-mail: lusinekaramyan@ysu.am

Rebecca Davis, <https://orcid.org/0000-0003-4627-240X>

PhD, MSW, Associate Professor, School of Social Work, Rutgers, the State University of New Jersey (USA)

E-mail: redavis@ssw.rutgers.edu

Abstract. This article describes a specific therapeutic method used by helping professionals, librarians, and others to address various issues and needs of their service users. The guided therapeutic use of selected books, including audiobooks, stories, different genres of imaginative literature as an adjunct to intervention is applicable in all stages of life and with a variety of population groups and problems they have. The authors present definitions of the key terms and brief history of the development of bibliotherapy, based on literature review, as well as set out the applicability of bibliotherapy in health care and social work practice. It is an attempt to integrate social work, professional librarianship, health care, and bibliotherapy in this article.

Key words: *bibliotherapy, helping professions, social work, cultural competence*

ԲԻԲԼԻՈԹԵՐԱՊԻԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՈՒՄ. ԿԱՐՈՂ Է ՈՒՂՂՈՐԴՎԱԾ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՐԵԼԱՎԵԼ ՇԱՀԱՌՈՒԻ ԿՅԱՆՔԻ ՈՐԱԿՆ ՈՒ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՆՈՒՄԸ

Լուսինե Քարամյան, <https://orcid.org/0009-0000-0385-3808>

Գիտ. մագ. (Սոց. աշխ.), դասախոս, ԵՊՀ Սոցիոլոգիայի ֆակուլտետ:

Էլ. փոստ՝ lusinekaramyan@ysu.am

Ռեբեկա Դեյվիս, <https://orcid.org/0000-0003-4627-240X>

Փ.գ.թ., Սոց. աշխ. մագ., դոցենտ, Սոցիալական աշխատանքի ֆակուլտետ,

Ռատզերս, Նյու-Ջերսիի պետական համալսարան (ԱՄՆ):

Էլ. փոստ՝ redavis@ssw.rutgers.edu

Ամփոփում: Սույն հոդվածում ներկայացվում է առանձնահատուկ թերապևտիկ մեթոդ, որը կիրառվում է օգնող մասնագետների, գրադարանավարների և այլ մասնագետների կողմից՝ նրանց ծառայություններից օգտվողների կարիքներին ու զանազան հիմնախնդիրներին արձագանքելու նպատակով: Ընտրված գրքերի, ներառյալ աուդիոգրքերի, պատմվածքների, տարբեր ժանրերի գեղարվեստական գրականության ուղղորդված թերապևտիկ օգտագործումը

* Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University, Vol. 14 2(38), 2023, pp. 118-128

Received: 07.10.2023, Revised: 20.11.2023, Accepted: 16.12.2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

որպես միջամտության լրացուցիչ գործիք կիրառելի է կյանքի բոլոր փուլերում և տարբեր սոցիալական խմբերի ու նրանց ունեցած հիմնախնդիրների հետ աշխատանքում: Հեղինակները ներկայացնում են բանալի եզրույթների սահմանումները և բիրլիոթերապիայի զարգացման համառոտ պատմական ակնարկը՝ հիմնված գրականության ուսումնասիրության վրա, ինչպես նաև անդրադառնում են առողջապահության ոլորտում ու սոցիալական աշխատանքի պրակտիկայում բիրլիոթերապիայի կիրառելիության հարցին: Հոդվածում փորձ է արվում ցույց տալու սոցիալական աշխատանքի, պրոֆեսիոնալ գրադարանավարության, առողջապահության ոլորտի և բիրլիոթերապիայի միջև կապը:

Բանալի բառեր – *բիրլիոթերապիա, օգնող մասնագիտություններ, սոցիալական աշխատանք, մշակութային իրավասություն*

БИБЛИОТЕРАПИЯ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ: МОЖЕТ ЛИ НАПРАВЛЕННОЕ ЧТЕНИЕ УЛУЧШИТЬ КАЧЕСТВО ЖИЗНИ И СОЦИАЛЬНОЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ КЛИЕНТОВ?

Լусине Կարամյան, <https://orcid.org/0009-0000-0385-3808>

Mag. наук (Соц. Р.), преподаватель, Ереванский Государственный Университет, Факультет социологии, Ереван, Армения.

Эл. почта: lusinekaramyan@ysu.am

Ребекка Дэвис, <https://orcid.org/0000-0003-4627-240X>

доктор фил. наук, магистр соц. р., доцент Школы социальной работы,

Ратгерс, Государственный университет Нью-Джерси (США).

Эл. почта: redavis@ssw.rutgers.edu

Аннотация. В данной статье описывается специфический терапевтический метод, используемый помогающими специалистами, библиотекарями и другими специалистами для решения различных проблем и потребностей пользователей их услуг. Направленное терапевтическое использование избранных книг, включая аудиокниги, рассказы, различные жанры художественной литературы, в качестве дополнения к вмешательству применимо на всех этапах жизни и с различными группами населения и имеющимися у них проблемами. На основе обзора литературы авторы представляют определения основных терминов и краткую историю развития библиотерапии, а также излагают возможности применения библиотерапии в сфере здравоохранения и практике социальной работы. В статье предпринята попытка показать связь социальной работы, профессионального библиотечного дела, здравоохранения и библиотерапии.

Ключевые слова: *библиотерапия, помогающие профессии, социальная работа, культурная компетентность*

THE EMERGENCE OF BIBLIOTHERAPY

The phenomenon of books with healing influence on a reader is not a new one. For instance, in the ancient Egyptian library of Pharaoh Ramses II the inscription “the house of healing for the soul” was discovered. (Lutz, 1978) As a recognized specific method of expressive therapeutic intervention bibliotherapy appeared in the middle of previous century. In 1916 American writer Samuel

Crozier in some sense has mentioned this therapeutic method writing about “bibliopathic institution” in his article in a scientific magazine (Dovey, 2015). Even earlier, since the beginning of nineteenth century Benjamin Rush, Sigmund Freud and later his daughter Anna Freud had some contribution in this area by mentioning the role of librarians in a hospital. According to American library consultant and author of “Using Bibliotherapy: A Guide to Theory and Practice” (1978) Rhea Rubin, the first known case of someone using books in treatment of patients with mental health issues was a librarian who applied it in 1904 at one of the hospitals in Massachusetts. Later, in 1939, bibliotherapy was officially recognized among librarians when the hospital division of the American Library Association appointed its first bibliotherapy committee (Whiting, 2020).

In parallel, during the opening years of twentieth century first social work positions were established in hospitals in the US. The very first British social-service workers in hospitals/almoners appeared in the end of nineteenth century, and the pioneer was Mary Stewart (Lynsey, 2012), who had an experience of working and being trained as a social-service worker at the Charity Organization Society. She was hired by the Royal Free Hospital which offered free medical treatment to patients from disadvantaged social groups and with low socioeconomic status. Thus, she is known as the first female almoner/medical social worker in Britain. In the US it has started since 1902, when Dr. P. Charles from John Hopkins University sent the medical staff to have home visits and assess social factors influencing patients’ diseases (Covert, 1917). Later, in 1905 a physician Richard Cabot from the Massachusetts General Hospital appointed a trained nurse Garnet Isabel Pelton to fill the first social worker position and provide social work services in the outpatient⁵⁶ department of the hospital.

A year later Dr. Cabot hired Ida Maude Cannon to jointly organize the nation's first hospital-based social work program in the US. Cannon was enrolled in the Boston School for Social Work and upon her graduation in 1907 she became a full-time staff member of the Cabot's team and, thus, a pioneer in hospital social work (Massachusetts GH, 2023). At the same time in 1907 social work position was placed in the Neurology Clinic of the Massachusetts Hospital, and this might be considered as the beginning of social work in mental health, although there was no clear evidence of having distinction between medical and psychiatric social work practices at that time. Psychiatric social work in the US began in the early twentieth century “as a result of a movement for community care of the mentally ill”, when psychiatrists became more involved in the control and prevention of mental illness in the community (Stuart, 1997). Soon after the very first social worker position in the hospital was established, in about eight years similar positions were established in 100 US hospitals, and by

⁵⁶ Outpatient is “a person who goes to a hospital for treatment, but who does not stay any nights there.” <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/outpatient>

1923 already 400 hospitals had hired social workers (Cowles, 2003), which shows the rich practice and roots of social work in the health field.

While such prominent scientists as Rush and Freud were referring to the role of librarians in a hospital, Dr. Cabot was talking about social workers' role in the health field, particularly in his speech at the International Conference of Social Work in Paris in 1928. He talked about social work's importance in hospitals and "agreed that a primary function of hospital social work was to teach doctors and nurses about the social and psychological aspects of disease" (Cowles, 2003). This means that treatment and curative intervention requires not only medical staff (physicians and nurses) to be engaged but also some other professionals, including social workers.

Nowadays bibliotherapy is a widely spread therapeutic tool used by professionals in hospitals and other health care settings, and articles on this method of expressive therapeutic intervention have to be submitted in medical scientific magazines for many years now (Jackson, 2016).

The possible applicability of bibliotherapy within a psychological model of therapeutic intervention was first discussed in the 1950s by Carolyn Shrodes, who is known as a "mother of bibliotherapy". According to her definition, bibliotherapy is a process of dynamic interaction between literature and the personality of a reader which is guided by a qualified or trained professional (Das, 2021.) In 1966 bibliotherapy officially appeared in the medical dictionary, where it was described as the process of using literature to promote cognitive change (Gepp, 2022).

Nowadays bibliotherapy can be described as a technique which is applied by a trained specialist to make therapeutic processes more interactive and promote achieving of preventive, rehabilitative or developmental goals. The selected literature can be in various formats and genres. Needs of the target group or individual, age and developmental characteristics, as well as the peculiarities of the situation or problem should be taken into account. Modern information technologies can ensure the variety of professional intervention arsenal in this regard. The material used by a practitioner can be printed or didactic or in any other format; but, while using IT, specialists should always remember about the possible so-called digital gap among their service users. Particularly, social workers have to pay attention if their service users have a lack of computer skills, not enough knowledge and skills to use a smartphone or similar devices, as well as if they have fear of technology and cannot use those devices because of that fear and uncertainty.

Bibliotherapy should be part of modern social work practice as an additional tool that can be used during casework or groupwork with representatives of different age groups. Social work professional Janet Barlow, for example, has used bibliotherapy in her professional practice regardless of the age of her service users. In her opinion, "since reading and storytelling are universal, these activities can be

used across the developmental spectrum (Jackson, 2016).

There is a variety of problems which can be effectively addressed by using bibliotherapy along with other intervention methods and tools. It can be applied in case of depression, aggression, addictions, nightmares, homelessness, adoption, loss and grief, etc. Bibliotherapy can lead to insights or help to see alternatives in terms of possible solutions.

According to a study conducted several years ago by Hazlett-Stevens and Yelena Oren among college students, a 10-weeks course of "mindfulness-based stress reduction" bibliotherapy reduced the level of anxiety and stress and contributed to an increase in the quality of life of those students (Hazlett-Stevens et al., 2016).

As the researchers Dale-Elizabeth Pehrsson and Paula McMillan stated, bibliotherapy can result in increased self-awareness, clarification of values, development of client's ethnic identity, lead to improved coping mechanisms and more constructive attitude to problems, reduce deconstructive reactions and emotions (Sherman, 2017). It can enhance client's self-esteem and promote personal growth. While for social workers, practicing bibliotherapy can promote more empathy and understanding of others as well as enhance cultural competence⁵⁷ of a practitioner. Acquiring this type of competence requires self-awareness and life-long learning, and reading plays a huge role in this regard. Bibliotherapy and cultural competence in social work are interconnected in some sense, as practicing bibliotherapy can help to discover and understand new cultures, and as a result, accept and appreciate cultural diversity which is an inseparable part of social work practice.

Thus, bibliotherapy is an important tool that can be effectively applied by various professionals such as psychologists or psychiatrists, as well as social workers and librarians. It is extremely important in what conditions, emotions and state of mind a person is in while reading literature. It is a fact that texts can have a great impact on emotions and thoughts. The text can educate and socialize as it reflects the cultural codes of a particular society. For instance, an important part of parenting is to teach a child something through text, particularly stories, fairy tales, etc. Such texts are the cultural codes existing in any society. When problems related to mental health and mental well-being arise, and stress factors have their negative impact, especially in crisis situations such as war or pandemic, sometimes words and texts can have a therapeutic effect. That is why the use of carefully selected literature with such an effect is called bibliotherapy.

Trying to define bibliotherapy, a social worker and a poetry therapist Wendy Kaplan refers to the definition of the American Poetry Therapy Association: bibliotherapy is a healing process of promoting human development through spoken

⁵⁷ "Cultural competence refers to social workers' ability to identify their own affiliations to culture and recognize and respect differing traditions of culture in others in ways that influence styles of communication and expressions of respect."
<https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=7dVckZAYUm%3D&portalid=0>

and written language, symbol or story. As she pointed out, “bibliotherapy evolved from a library science tradition of prescribing books for particular concerns. It includes the use of literature of all kinds, including poetry, book passages, quotations, songs, storytelling, even segments of movies and video to help a person focus on what personal meaning it holds for them” (Jackson, 2016).

TYPES OF BIBLIOTHERAPY

At an early stage (1970s) bibliotherapy had 3 main types - institutional, clinical and developmental.

Table 1. The comparison of institutional, clinical and developmental bibliotherapy (Rubin, 1978)

Character istic	Institutional	Clinical	Developmental
Format	individual or group (usually passive)	group (active), can be voluntary or involuntary	group (active), always voluntary
Client	patient, prisoner or client in private practice	person with emotional and behavioral problem	ordinary person in a tough/crisis situation
Therapist	physician and librarian	physician, librarian in consultation or mental health worker	Librarian, teacher or other
Material	usually didactic	imaginative literature	imaginative literature and/or didactic
Technique	discussion of material	discussion with emphasis on reactions and insights	discussion with emphasis on reactions and insights
Setting	institution or private practice	institution, private practice or community	community
Goal	informational, with some insight	insight and/or behavioral change	development and self-actualization

In modern practices bibliotherapy has various types and can be used with several goals. It can be developmental, creative, prescriptive or therapeutic. Developmental bibliotherapy is used to explain childhood and adolescent issues. Creative bibliotherapy is usually used in a group therapy, where group members read and discuss stories, poems, and fiction. Prescriptive bibliotherapy uses self-help books to help in work with thought patterns, feelings, and actions. Therapeutic bibliography is used in combination with other types of therapy to manage psychological issues (Lindberg, 2021).

As it was mentioned earlier, not only psychologists use bibliotherapy as an expressive therapeutic tool, but also some other helping professionals can apply it

in their practice, including social workers. “Helping professions” is an umbrella expression to describe all those professions which provide health and education services to their service users. Egan’s term “helping” is used in a more generic sense to include those professionals who provide counselling and use helping skills in their professional practice (Westergaard, 2016). Psychologists, psychiatrists, social workers, occupation therapists, sexologists, advocates, mentors or teachers, and similar professionals can be considered under the “helping professions” umbrella.

Using bibliotherapy in social work requires appropriate training, which will allow a professional to have better understanding of bibliotherapy as a therapeutic tool and gain complimentary knowledge and skills to apply it effectively by choosing the correct literature corresponding to a specific problem. It should include basic knowledge on bibliotherapy, based on related scientific literature and researches, discussion of problems and cases when this tool of intervention can be effective, as well as develop the techniques of a book selection and application in bibliotherapy, and present a list of books which are already effectively used by helping professionals in various areas. Suggesting a book which was appropriate in an old paradigm, but now it is kind of anachronism, can harm. A reader can get things wrong by applying inappropriate literature. For example, if parents of a child with disability try to understand the causes of disability by themselves and read an old literature with outdated information, instead of finding an answer and healing they can feel guilty or come up with wrong conclusions. A book selection is of a key importance.

The international experience of using bibliotherapy in social work shows that it is especially effective in case of divorce, family crisis, problems related to parenting, adoption or foster care, addictions, EOL (end of life) illnesses and palliative care (Pardeck, 1998). Studies proved, that bibliotherapy is beneficial to patients with cancer (Malibiran et al., 2018). For instance, in work with cancer patients, especially when there is shock, anxiety, fear of death or similar feelings associated with accepting the diagnosis, bibliotherapy along with other therapeutic processes can have a positive influence and be an effective intervention tool. Since the field of palliative care involves complex needs and requires a multidisciplinary team intervention, including the services of a social worker, the practice of using bibliotherapy can also be part of social worker’s job in palliative and hospice care. Social workers can be expected to find literature that is suitable and best meets the patient's needs, for example, to provide literature in Braille or audiobooks for a patient with sight issues. It is a well-known fact, that social workers play a significant role in hospice and palliative care in many countries. They are usually part of palliative care teams, working closely with doctors, nurses, psychologists and other professionals. The competencies of a social worker in this field include not only professional knowledge and skills, but also values, capabilities, and

complementary field-specific knowledge.

Many studies have been conducted in the period from the 1960s to the 1980s in order to identify the effectiveness of bibliotherapy in terms of responding to various problems and needs of people in need of therapy. A meta-analysis of approximately seventy studies conducted by Marrs in 1995 found that bibliotherapy was most successfully applied in work with elderly, adult patients and clients with high anxiety and depression (Lichtsinn, 2013). There are some researches and practices that also prove its high effectiveness in working with children (Adler & Foster, 1997; Shechtman, 1999; Betzalel & Shechtman, 2010; et al.). Particularly, creative bibliotherapy was found effective in working with 5-16 years old children who have behavioral disorders, high anxiety, ADHD (attention deficit and hyperactivity disorder), depression, aggression or similar problems (Momtgomery et al., 2015). Developmental bibliotherapy, for example, is definitely applicable in work with children facing developmental issues. It supports discussions between a children and therapists concerning their needs and has a positive influence on their mental health and development in general.

The use of bibliotherapy in therapeutic work with sexually abused children is not very widespread, but it can be considered a successful practice. Storytelling is especially effective and comforting in working with a child who has experienced psychological trauma. Bibliotherapy can have some advantages in the sense that instead of destructive feelings and coping mechanisms it develops healing skills, it can play essential role in helping children to cope with problems and overcome challenges. According to Pardek, a child, who has been sexually abused, can learn new things, begin the healing process through stories, texts that show how the personages in those stories overcome their problems in more constructive forms. (Wohl et al., 2019) In this field social workers play an essential role. Thus, bibliotherapy can also be successfully applied in child protection system and social work with children and youth.

EXAMPLES OF SUCCESSFUL COLABORATION BETWEEN HELPING PROFESSIONALS AND LIBRARIANS

There are some good examples of successful cooperation between a librarian and a therapist over the years, which resulted in scientific collaboration, joint studies and articles, as well as carefully selected lists of books applicable in bibliotherapy. One of those examples is cooperation between a counsellor Dr. Dale-Elizabeth Pehrsson and a librarian Paula McMillan, who are coauthors of the “Competent Bibliotherapy: Preparing Counselors to Use Literature with Culturally Diverse Clients” published in 2006.

Back in 1965, the head of the occupational therapy department of the Denver State Hospital and the library staff member of that hospital, medical librarian and

supervisor Helen Elser started together bibliotherapeutic sessions at the library. They decided that the existing material, used in bibliotherapy with mental health patients, needs to be revised, updated, and the hospital should have own resources for bibliotherapy. The material which used to be applied before was not appropriate in many cases, sometimes it was large enough and not effective due to intellectual and emotional capabilities of patients. Many of patients in mental health had limited ability to concentrate attention, that is why bibliotherapeutic material had to be small size. They successfully applied short stories, poems and had evidence that brief material works much better in bibliotherapy with these patients. Literature used by them (“The Road not Taken” and “Lodger” by Robert Frost, “I’m Nobody, Who are You” by Emily Dickinson) was simple, easy to understand, evoking various interpretations, feelings and emotions that coincided with what patients feel. Unfortunately, there was a common practice in mental health settings to give patients diagnostic labels while staying at a hospital. As labeling and stigmatization used to be a part of the institutionalization in mental health, it was urgent to change such practices (Elser, 1982). Bibliotherapists can play an important role in this process of changing this unacceptable tradition and building new quality of relationships between a patient and staff.

Kaplan recommends social workers to discover bibliotherapy and apply it in their professional lives more. She defines bibliotherapy as a user-friendly method that can be applied in casework, as well as in work with couples, families, and groups, it enriches the social worker as a specialist, makes professional work more alive, interactive, and has a wide spectrum of application (Jackson, 2016).

In order to apply bibliotherapy professionally, competently and effectively, as well as to overcome possible limitations and avoid an unsuccessful process, therapists must have special training and be familiar with the appropriate lists of bibliotherapeutic books.

Despite the fact that bibliotherapy has been a widely used method of intervention in a number of professions for decades, including psychiatry and psychology, in social work practice bibliotherapy was underestimated, in some countries it was not considered as widely used method of intervention or an adjunct intervention tool which can be applied in practice along with other professional methods. However, bibliotherapy can be successfully applied in child protection field, in schools, hospitals or hospices, in social work with families or elderly people, etc. Although it came to social work later than it appeared in other professions, nowadays social workers also apply bibliotherapy in casework or groupwork and consider it as an innovative and effective approach in working with their service users.

REFERENCES

- Cowles, L. (2003). *Social Work in the Health Field: A Care Perspective*, 2nd ed. The Haworth Social Work Practice Press.
- Covert, E. (1917). Is Nursing a Profession? *American Journal of Nursing*, 18(2), 107-109. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3406098.pdf>
- Das, A. (2021). Series of Essays on the Practice of Bibliotherapy. <https://arpitadas-54484.medium.com/bibliotherapy-as-i-know-it>
- Dovey, C. (2015). Can Reading Make You Happier? <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/can-reading-make-you-happier?fbclid=IwAR3AYC0i9Eb7mpN95i6Qs3bRm1tD-uLLzHLjwq7HG79epSR2Fl6X8MQaTVg>
- Elser, H. (1982). Bibliotherapy in Practice. *Library Trends*, 30(4), 647-659.
- Gepp, K. (2022). What Is Bibliotherapy? <https://psychcentral.com/health/bibliotherapy#what-is-it>
- Hazlett-Stevens, H. & Oren, Y. (2016). Effectiveness of mindfulness-based stress reduction bibliotherapy: a preliminary randomized controlled trial. *Journal of Clinical Psychology*, 73(6), 626-637. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/jclp.22370>
- Massachusetts General Hospital. (2023). History of Social Service. <https://www.massgeneral.org/social-service/about/history>
- Jackson, K. (2016). Bibliotherapy: The Healing Power of Words. *Social Work Today*, 16(6), 10. <https://www.socialworktoday.com/archive/111516p10.shtml>
- Lichtsinn, A. (2013). Social Workers' Use of Bibliotherapy with Children & Issues of Diversity. *Social Work Master's Clinical Research Papers*, 222. University of St. Thomas, Minnesota. https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1221&context=ssw_mstrp
- Lindberg, S. (2021). What Is Bibliotherapy? <https://www.verywellmind.com/what-is-bibliotherapy-4687157>
- Lutz, C. (1978). The oldest library motto. *The Library Quarterly*, 48(1), 36-39. <https://www.jstor.org/stable/4306897>
- Lynsey, T. (2012). Cullen The first lady almoner: The appointment, position, and findings of Miss Mary Stewart at the Royal Free Hospital, 1895-99. *Journal of the History of Medicine and the Allied Sciences*, 68(84), 551-582. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3792647/>
- Malibiran, R., Tariman, J., & Amer, K. (2018). Bibliotherapy: Appraisal of Evidence for Patients Diagnosed with Cancer. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 22(4), 377-380. https://www.researchgate.net/publication/326743575_Bibliotherapy_Appraisal_of_Evidence_for_Patients_Diagnosed_With_Cancer#pf2

- Montgomery, P. & Maunders, K. (2015). The effectiveness of creative bibliotherapy for internalizing, externalizing, and prosocial behaviours in children: a systemic review. *Children and Youth Services Review*, 55, 37-47. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740915001590>
- Pardeck, J. (1998). Using books in clinical social work: a guide to bibliotherapy. <https://www.routledge.com/Using-Books-in-Clinical-Social-Work-Practice-A-Guide-to-Bibliotherapy/Pardeck/p/book/9780789004307>
- Rubin R. (1978). *Using Bibliotherapy: A Guide to Theory and Practice*. Phoenix, Oryx Press.
- Sherman, A. (2017). Stories that heal. <https://terra.oregonstate.edu/2007/04/stories-that-heal/>
- Stuart, P. (1997). Community Care and the Origins of Psychiatric Social Work February, *Social Work in Health Care*. *Social Work in Health Care*, 25(3), 25-36. : http://dx.doi.org/10.1300/J010v25n03_03
- Whiting, K. (2020). Can books really cure depression? *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/bibliotherapy-books-mental-health-literature>
- Westergaard, J. (2016). *An Introduction to Helping Skills*. Sage Publishing. https://uk.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/79001_book_item_79001.pdf
- Wohl, A. & Kirschen, G. (2019). Reading the Child Within: How Bibliotherapy Can Help the Victim of Child Sexual Abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 29(1), 1-9. <https://doi.org/10.1080/10538712.2019.1630882>

Conflicts of Interest

The authors declare no ethical issues or conflicts of interest in this research.

Ethical Standards

The authors affirm this research did not involve human subjects.

DEVELOPMENT OF MODELS FOR INTERPRETING MENTAL HEALTH PROBLEMS IN AN INTERNATIONAL AND ARMENIAN CONTEXT*

Gohar Khachatryan <https://orcid.org/0009-0000-3237-2237>

Ph.D. Student at the Department of Social Work and Social Technologies, Lecturer, Yerevan State University, Co-Founder of “Change” Social-Healthcare NGO, Consultant for Social Work and Social Policy at the UNICEF Armenia.

E-mail: Gohar.khachatryan@ysu.am

Abstract. This article presents the sequence of models for interpreting mental health problems, the formation of public perceptions of mental health problems influenced by each of the models and setting priorities for state policy. The article presents a summary of both international and Armenian discourses regarding the development of models, based on the analysis of scientific works and domestic legal regulations. International debates revolve around the recent discussion on the contradistinction between the social model and the human rights-based model. The author describes the arguments and critics of all parties of the debate in a detailed manner leaving the reader to make their own conclusions, whereas in the context of Armenia, the author develops the perspective of introducing human rights-based model as a distinct subject of study.

Keywords: *health, mental health, mental health problems, medical model, social model, human rights-based model*

ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՂ ՄՈՂԵԼՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Գոհար Խաչատրյան <https://orcid.org/0009-0000-3237-2237>

ԵՊՀ սոցիալական աշխատանքի և սոցիալական տեխնոլոգիաների ամբիոնի ասպիրանտ, դասախոս, «Փոփոխություն» սոցիալական-առողջապահական ՀԿ համահիմնադիր, ՄԱԿ-ի Մանկական հիմնադրամում սոցիալական աշխատանքի և սոցիալական քաղաքականության խորհրդատու:
Էլ. փոստ՝ Gohar.khachatryan@ysu.am

Ամփոփում. Սույն հոդվածում ներկայացվում են հոգեկան առողջության խնդիրները մեկնաբանող մոդելների հերթագայումը, դրանցից յուրաքանչյուրի ազդեցությունը հոգեկան առողջության խնդիրների վերաբերյալ հասարակական

* Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University, Vol. 14 2(38), 2023, pp. 129-145

Received: 07.10.2023, Revised: 10.11.2023, Accepted: 18.12.2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ընկալումների ձևավորման, պետական քաղաքականության առաջնահերթությունների սահմանման հարցերի վրա: Ասփոփվում են մոդելների զարգացման ոչ միայն միջազգային, այլև հայաստանյան քննարկումները՝ հիմնված թեմատիկ գիտական աշխատությունների և ներպետական իրավակարգավորումների ուսումնասիրության վրա: Միջազգային քննարկումների առանցքը վերջին շրջանում լայնորեն տարածված բանավեճն է սոցիալական և մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելների հակադրման վերաբերյալ: Հեղինակը հանգամանալից ներկայացնում է բանավեճի բոլոր կողմերի հիմնավորումները և քննադատությունները՝ եզրակացությունը թողնելով ընթերցողին, իսկ հայաստանյան համատեքստում զարգացնում է մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի ներդրման հեռանկարը՝ որպես ուսումնասիրման առանձին առարկա:

Բանալի բառեր - *առողջություն, հոգեկան առողջություն, հոգեկան առողջության խնդիրներ, բժշկական մոդել, սոցիալական մոդել, մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդել*

РАЗВИТИЕ МОДЕЛЕЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПРОБЛЕМ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ И АРМЯНСКОМ КОНТЕКСТЕ

Гоар Хачатрян <https://orcid.org/0009-0000-3237-2237>

аспирант кафедры социальной работы и социальных технологий ЕГУ, преподаватель, сооснователь социально-медицинской общественной организации “Change”, консультант ЮНИСЕФ по социальной работе и социальной политике

Эл.почта: Gohar.khachatryan@ysu.am

Аннотация. В статье представлена последовательность моделей интерпретации проблем психического здоровья, формирование общественного представления о проблемах психического здоровья под влиянием каждой из них и определение приоритетов государственной политики. В статье представлены как международные, так и армянские дискуссии относительно разработки моделей, основанных на анализе научных трудов и отечественных правовых норм. Международные дебаты вращаются вокруг недавней дискуссии о противоречии между социальной моделью и моделью, основанной на правах человека. Автор подробно описывает аргументы и критику всех сторон дискуссии, предоставляя читателю возможность сделать собственные выводы, а в контексте Армении развивает перспективу внедрения модели, основанной на правах человека, как отдельного предмета дискуссии.

Ключевые слова: *здоровье, психическое здоровье, проблемы психического здоровья, медицинская модель, социальная модель, модель, основанная на правах человека*

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

«Առողջությունը ֆիզիկական, հոգեկան/մտավոր և սոցիալական լիակատար բարեկեցության վիճակն է, ոչ թե միայն հիվանդության և թուլությունների բացակայությունը»: Այս սահմանումը, որը 1948 թ. առաջարկել է Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը (այսուհետ՝ ԱՀԿ), բուռն քննարկումների առիթ է դարձել: Պատճառն այն է, որ այս

ձևակերպմամբ շեշտադրվում է ոչ թե հիվանդության բացակայությունը, այլ բարեկեցության վիճակի առկայությունը, ինչը հակադրվում է առողջության վերաբերյալ մինչ անոտարածում ունեցող պատկերացումներին: Ավելին, ԱՀԿ-ն, արձագանքելով «առողջություն» հասկացության վերաբերյալ քննարկումներին, 1986 թ. հավելել է. *«Առողջությունը դրական հասկացություն է, որն ընդգծում է անձանց սոցիալական և անհատական ռեսուրսները, ֆիզիկական կարողությունները»* (Galderisi et al., 2015):

Հարկ է նշել, որ «առողջություն» եզրույթը մեծամասամբ քննարկվում է ֆիզիկական առողջության համատեքստում, մինչդեռ այն ավելի լայն է և ընդգրկում է ոչ միայն ֆիզիկականը, այլև սոցիալականը, վերարտադրողականը, ֆինանսականը, հոգեկանը:

Հոգեկան առողջությունը, լինելով առողջության տեսակներից մեկը, սերտորեն կապված է մյուսներին: Հոգեկան առողջությունն արտացոլում է անձի հուզական, հոգեբանական և սոցիալական բարեկեցության մակարդակը, որն ազդում է մտքերի, զգացողությունների և գործողությունների վրա (ԱՀԿ, Հոգեկան առողջության սահմանում, 2022):

Այն, թե ինչպես կմեկնաբանեն հոգեկան առողջության խնդիրները, և ըստ այդմ՝ սոցիալական պաշտպանության ինչ երաշխիքներ կնախատեսեն պետությունները, էապես պայմանավորված է վերջինիս հիմքում ընկած մոդելի ընտրությունից:

Դժվար է գտնել գիտական աղբյուր (այդ թվում՝ հայալեզու), որում համալիր և ամփոփ տեղեկատվություն է ներկայացված հոգեկան առողջության խնդիրները մեկնաբանող մոդելների, դրանց զարգացման, ինչպես նաև արդի մոդելների վերաբերյալ քննարկումներից բխող հիմնական թեզերի մասին՝ զուգահեռներ հայաստանյան իրավիճակի հետ: Այս բացը լրացնելու համար սույն հոդվածում նախ ներկայացվում է մոդելների զարգացման միջազգային, այնուհետև՝ հայաստանյան համատեքստը:

ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՂ

ՄՈԴԵԼՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Հոգեկան առողջության խնդիրների առաջացման պատճառները և դրսևորումները տարբեր ժամանակներում մեկնաբանվել են յուրովի:

Հոգևոր մոդել. հոգեկան առողջության խնդիրներին անդրադարձող ամենահին մոդելը հոգևորն է, որով ուսումնասիրվել է մարդկանց փոխազդեցությունը չար և բարի ուժերի հետ: Հոգևոր մոդելի հիմքում ընկած կրոնական պատումների համաձայն՝ հոգեկան առողջության խնդիրը

պատիժ է գերբնական ուժերի կողմից, որը հաղթահարելու եղանակը կախարդությունների և դիվաբանության միջոցով դրանցից ազատվելն է (Միլեր, 2019):

17-րդ դարից սկսած՝ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց սկսել են պահել բանտերում՝ անօթևան և իրավախախտում կատարած անձանց հետ, շղթայել են բանտերի պատերին՝ ագրեսիվ և անհանգիստ վարքագիծը սաստելու պատրվակով:

«Բարոյական բուժման» մոդել. 18-րդ դարում ֆրանսիացի հոգեբույժ Ֆ. Պինելն առաջարկել է հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց հանդեպ կիրառել «բարոյական բուժումը» (moral treatment), որի համաձայն՝ անձանց շղթայելը և ծեծելը հարկ է փոխարինել նրանց հանդեպ բարի և համբերատար վերաբերմունք դրսևորելով (ԱՀԿ, Հոգեկան առողջություն, 1962): Հենց այս մոտեցման հիմքով էլ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց բանտերից տեղափոխել են հիվանդանոցներ, իսկ շղթաների և կապանքների կիրառումն արգելվել է (Trent, 2014):

«Մարդասիրական բուժման» մոդել. գարգացնելով «բարոյական բուժման» մոդելը՝ Դ. Դիքսն առաջարկել է «մարդասիրական բուժումը» (humane treatment), ըստ որի՝ հարկ է հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց բուժումը և խնամքն ապահովել ոչ թե բանտերում, այլ հոգեբուժական հաստատություններում, որտեղ պետք է աշխատեն մասնագետներ, ովքեր հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց հետ աշխատանքում կառաջնորդվեն մարդասիրական մոտեցմամբ:

Թեպետ հոգեբուժական և խնամքի հաստատություններում, ի տարբերություն բանտերի, հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձինք ապրել են ավելի բարվոք պայմաններում, սակայն ժամանակի ընթացքում մի շարք հիմնախնդիրներ են առաջացել, որոնց թվում են անձանց գերբնակեցումը, չարաշահումների և բռնությունների արձանագրված դեպքերի բարձր ցուցանիշը և այլն (Parry, 2006):

Հոգեդինամիկ մոդել. հոգեկան առողջության խնդիրների մեկնաբանման գաղափարախոսության փոփոխության վրա մեծ ազդեցություն է ունեցել հոգեդինամիկ մոդելը, որը ներառում է այն տեսությունները, որոնք մարդու վարքագծի պատճառները փնտրում են անգիտակցականի մակարդակում: Հոգեդինամիկ մոդելը զարգացրել են Կ. Յունգը (Carl Jung), Մ. Քլայնը (Melanie Klein), Ա. Ադլերը (Alfred Adler), Է. Էրիկսոնը (Erik Erikson) իրենց աշխատություններում (McLeod, 2023):

Արդյունքում լայնորեն տարածվում է այն մոտեցումը, որ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց բուժումը հարկ է կազմակերպել ոչ թե հոգեբուժական և խնամքի հաստատություններում, այլ դրանցից դուրս՝ հոգեբույժների այցելելու միջոցով (Trent, 2014):

Հոգեբուժական և խնամքի հաստատություններից դուրս աջակցության տրամադրման անհրաժեշտությունը հիմնավորվում է նաև մի շարք հետազոտություններով, որոնցում նկարագրվում է «ինստիտուցիոնալիզմը»՝ որպես հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց կենսակերպի վրա հոգեբուժական և խնամքի հաստատությունների թողած բացասական հետևանք: Այն հիմնականում բնութագրվում է նրանց նախաձեռնողականության նահանջով, ամեն ինչի հանդեպ անտարբեր վերաբերմունքով, ենթարկվող վարքագծով և հաստատության աշխատակիցներից կախվածությամբ:

Այս գաղափարները զարգացել են 1955 թ. մեկնարկած հոգեկան առողջության ոլորտում ապաինստիտուցիոնալացման շարժման շրջանակում, որի ջատագովները պետություններին առաջարկում են փակել հոգեբուժական և խնամքի հաստատությունները, զարգացնել համայնքահենք ծառայություններ (Torrey, 1998):

Բժշկական մոդել. այս մոդելի համաձայն՝ հոգեկան առողջության խնդիրներն ունեն ֆիզիոլոգիական, կենսաքիմիական, գենետիկական պատճառներ, որոնց հաղթահարումը հնարավոր է բժշկական միջամտությունների միջոցով, օրինակ՝ հոգեբուժական դեղորայքային բուժումներով, գլխուղեղի վիրահատություններով: Այս փուլում իրականացված մի շարք հետազոտություններ ցույց են տվել գլխուղեղի կառուցվածքի, դրա վնասվածքների և հոգեկան առողջության խնդիրների միջև կապը: Հարկ է նշել, որ թեև այդ հետազոտությունների շնորհիվ պատճառահետևանքային որոշ կապեր են բացահայտվում, սակայն դրանք վերաբերում են հոգեկան առողջության ոչ բոլոր խնդիրներին (Հանրագիտարան Բրիտանիկա, Հոգեկան առողջության խնդիրների բուժումը, 2020):

Մի շարք տեսաբանների համոզմամբ՝ բժշկական մոդելը ոչ թե առանձին մոդել է, այլ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց հետ աշխատանքում բժշկական միջամտության կարևորության շեշտադրում: Այս հիմնավորմամբ բժշկական մոդելի փոխարեն հաճախ կիրառվում է «**անհատական մոդել**» հասկացությունը, որտեղ բուժումն առանցքային է:

Այս մոտեցումը զարգացրել է Մ. Օլիվերն (Michael Oliver), ըստ որի՝

անհատական մոդելի հիմքում ընկած է «հաշմանդամության անձնական ողբերգության տեսություն»⁵⁸-ը, որի համաձայն՝ «հաշմանդամության խնդիրն անձի ներսում է», իսկ խնդրի պատճառները անձի ֆունկցիոնալ սահմանափակումները կամ առողջական վիճակից բխող կորուստներն են (ԱՄՆ միջազգային զարգացման գործակալություն (USAID), Հաշմանդամության մոտեցումները...):

Սոցիալական մոդել. հակադրվելով բժշկական մոդելի հիմքում ընկած գաղափարախոսությանը՝ Վ. Ֆինկելշտեյնը (Vic Finkelstein) և Մ. Օլիվերն առաջարկում են սոցիալական մոդելը: Սոցիալական մոդելի համաձայն՝ «հաշմանդամության խնդիրն» առաջանում է ոչ թե անհատական, այլ սոցիալական և համակարգային պատճառներով, այսինքն՝ ոչ թե այն ժամանակ, երբ անձն ունի սահմանափակումներ, այլ այն դեպքում, երբ հասարակությունները ձախողում են հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար ոչ խտրական միջավայր և կարիքահենք ծառայություններ ապահովելու գործառույթը (Oliver, 1990):

Հարկ է նշել, որ սոցիալական մոդելի զարգացումը մեծապես նպաստել է *հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների շարժման* ձևավորմանը:

Շարժման նպատակն էր փոփոխություններ կատարել հետևյալ մակարդակներում.

1. Քաղաքականության մակարդակ. ոլորտը կարգավորող քաղաքականությունն ուղղել ոչ թե հաշմանդամություն ունեցող անձանց բուժմանը, այլ հասարակության մեջ նրանց ներառումը խոչընդոտող գործոնների վերացմանը:

2. Անհատական մակարդակ. հասարակությունում ներառվելու համար ոչ թե հաշմանդամություն ունեցող անձինք պետք է փոխվեն, այլ հասարակությունը:

⁵⁸ Այս շրջանում հոգեկան առողջության հիմնահարցերը սկսեցին քննարկվել ընդհանուր առմամբ **հաշմանդամության** համատեքստում, քանի որ ոլորտային հիմնախնդիրները բարձրաձայնող տարբեր շարժումները, տեսական մոտեցումներն ուղղված էին ջանքերի մոբիլիզացմանը՝ հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանությանը՝ անկախ դրսևորումից, օրինակ՝ ֆիզիկական, հոգեկան, մտավոր: Բացի այդ, հաշմանդամությունը հովանոցային (umbrella) հասկացություն է, որը նկարագրում է գործունեության և մասնակցության դրսևորումները, որը վերաբերում է անհատների առողջական վիճակի, միջավայրային, անհատական, հայեցակարգային գործոնների միջև դիմամիկ փոխազդեցություններին: Այս հիմքով կիրառվում է «հաշմանդամություն» հասկացությունը՝ որպես համարժեք հոգեկան առողջության:

3. Հաշմանդամություն ունեցող անձինք պայքարում են ոչ թե գթասրտություն հայցելու, այլ իրենց իրավունքները պաշտպանելու համար («Հակազրպարտության միավորում» կազմակերպություն, Հաշմանդամություն ունեցող անձանց ..., 2017):

ՄՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄՈՂԵԼԻ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թեև սոցիալական մոդելի զարգացմամբ միջազգային պրակտիկայում տեղի են ունեցել մի շարք բարեփոխումներ, սակայն սոցիալական մոդելը քննադատվում է հետևյալ հիմնավորումներով.

- Եթե հաշմանդամություն ունեցող անձինք կիսում են հասարակական ճնշումների համընդհանուր փորձառությունը, որի հիմքով առաջարկվում է փոփոխություններ իրականացնել հասարակությունում, ապա անտեսվում են հաշմանդամություն ունեցող անձի յուրահատկությունը և անհատական փորձառությունը:
- Եթե հաշմանդամությունը համարվում է ոչ թե անհատական փորձառության, այլ կառուցվածքային բացառման արդյունք, ապա հետին պլան են մղվում հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց անհատական կարիքները:
- Սոցիալական մոդելը քննադատվում է նաև այն հիմքով, որ չի ապահովում հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների իրացման լայն շրջանակ, այսինքն՝ չի շեշտադրում քաղաքացիական, քաղաքական և այլ իրավունքները (Shakespeare, 2006):
- **Մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդել.** այս մոդելի առանցքը մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշներն են (Ման և այլք, 2016): Մոդելի համաձայն՝ հաշմանդամությունը մարդկային բազմազանության դրսևորումներից մեկն է, և այն չպետք է օգտագործել որպես պատրվակ՝ մերժելու կամ սահմանափակելու հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքները: Հաշմանդամություն ունեցող մարդիկ ունեն այն բոլոր իրավունքները, որոնք համընդհանուր են հասարակության բոլոր անդամների համար:
- **Մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի հիմնասյուները**
- **Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը** (այսուհետ՝ Հռչակագիր), որով սահմանվում են մարդու հիմնարար իրավունքները, որոնք պետք է համընդհանուր պաշտպանություն ունենան:

- ՄԱԿ-ի «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիան (այսուհետ՝ Կոնվենցիա), որի նպատակն է հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավահավասարության ապահովման համար սահմանել պետությունների պարտավորությունները:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄՆԵՐ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄՈՂԵԼԻ ԵՎ

**ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՄՈՂԵԼԻ ՄԻՋԵՎ
ԿԱՊԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՑԱԼ**

Միջազգային պրակտիկայում արդիական է բանավեճը՝ վեր հանելու սոցիալական մոդելի և մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի փոխհատման շրջանակը, սահմանները: Հիմնվելով թեմայի վերաբերյալ գիտական և իրավական փաստաթղթերի ուսումնասիրության վրա՝ կարելի է այդ քննարկումները ծավալել 3 հիմնական մոտեցումների շուրջ (հարկ է նշել, որ քննարկումները դեռևս շարունակվում են, հետևաբար հետագայում այս թեզերը կարող են զարգանալ)։

1. մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդել գոյություն չունի, այն սոցիալական մոդելի մի մասն է,

2. մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելը և սոցիալական մոդելը փոխլրացնում են միմյանց,

3. մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելն առանձին, համապարփակ մոդել է:

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՄՈՂԵԼ

**ԳՈՑՈՒԹՅՈՒՆ ՉՈՒՆԻ, ԱՅՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄՈՂԵԼԻ
ՄԻ ՄԱՍՆ Է**

Սոցիալական մոդելի հիմնադիրներից Վ. Ֆինկելշտեյնը մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելը չի դիտարկում առանձին մոդել, այլ համարում է սոցիալական մոդելի մաս: Ըստ նրա՝ ցանկացած մոդել կարելի է զարգացնել՝ հաշվի առնելով համատեքստում տեղի ունեցող փոփոխությունները, սակայն չներթել մոդելն ամբողջությամբ: Նա մոդելը համեմատում է տան հետ՝ նշելով, որ թեև տան պայմանները փոխվում են, երբ եղանակը ցուրտ է կամ տաք, սակայն մոդելը՝ տունը, չի փոխվում: Այսինքն՝ սոցիալական մոդելը կարելի է զարգացնել, սակայն չհերքել ամբողջությամբ: Նա համարում է, որ մարդու իրավունքները կարող են լինել սոցիալական մոդելի (տան) բաղադրիչներից մեկը (օրինակ՝ դուռը), սա-

կայն բաղադրիչը չի կարող հավասարեցվել մոդելին (դուռը չի կարող հավասարեցվել տանը): Ավելին, այն չի կարող դառնալ առանձին մոդել (Finkelstein, 2007):

**ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՍՈՐԵԼԸ ԵՎ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՍՈՐԵԼԸ ՓՈԽԼՐԱՑՆՈՒՄ ԵՆ ՄԻՍՅԱՆՑ**

2020 թ. իրականացված «Հաշմանդամության սոցիալական և մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելները. դեպի փոխլրացման թեզ» աշխատանքում, դիսկուրս վերլուծության միջոցով ներկայացվում է յուրաքանչյուր մոդելի կիրառությունը Կոնվենցիայի մշակման և մշտադիտարկման ժամանակ: Արդյունքների համաձայն՝ մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելը ոչ թե բարելավում է սոցիալական մոդելը, այլ երկու մոդելները փոխլրացնում են միմյանց: Մասնավորապես՝ հիմնական եզրահանգումն այն է, որ սոցիալական մոդելը կարող է օգտակար լինել հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց հանդեպ հասարակական վերաբերմունքի շուրջ աշխատանքների կազմակերպման, իսկ մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելը՝ ոլորտային քաղաքականության մշակման, իրականացված գործողությունների մշտադիտարկման դեպքում (Lawson, Beckett, 2020):

**ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՍՈՐԵԼԸ
ԱՌԱՆՁԻՆ, ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՍՈՐԵԼ Է**

Առավել շատ հանդիպում է այն մոտեցումը, որ մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելն առանձին մոդել է: Մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելը ներառում է թե՛ խտրականության դեմ պայքարը, թե՛ քաղաքացիական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական իրավունքների պաշտպանությունը՝ հիմնվելով հաշմանդամություն ունեցող անձանց փորձառությունների ուսումնասիրման վրա (Degener, 2014):

Մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելն ընդգծում է հաշմանդամություն ունեցող անձանց կարիքների նկատմամբ հարգանքի, իրավունքների իրացման հնարավորությունների ստեղծման կարևորությունը՝ ընդգրկելով թե՛ անձնային, թե՛ հասարակական, թե՛ համակարգային մակարդակները:

Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց ինքնավարության և անկախության խթանումը մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի առանցքն է:

Հետևաբար, մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի համաձայն՝ հոգեկան առողջության ոլորտում բարեփոխումները պետք է միտված լինեն հաշմանդամություն ունեցող անձանց անկախ կյանքի և համայնքում ներառման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը, խտրականության բացառմանը, բազմազանության դրսևորումների նկատմամբ զգայուն և մասնակցային քաղաքականությունների, միջոցառումների ու ծրագրերի նախագծմանը և իրականացմանը, ծառայությունների տրամադրմանը (Rees, Silove, 2012):

Ի թիվս մի շարք այլ փոփոխությունների՝ մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի համաձայն՝ հարկ է իրականացնել նաև հետևյալները.

- Մարդու իրավունքները, մասնակցայնության, հաշվետվողականության, հակախտրականության և իրավահավասարության, գորեղացման սկզբունքներն առաջնային դարձնել ոլորտային քաղաքականության, ծրագրերի մշակման և իրականացման, մշտադիտարկման գործընթացում:
- Զարգացնել հաշմանդամություն ունեցող անձանց ծառայություններ տրամադրող մասնագետների կարողությունները, բարձրացնել նրանց իրազեկվածությունը մարդու իրավունքների վերաբերյալ:
- Ապահովել ծառայություններ տրամադրող, օգտվող և շահագրգիռ այլ անձանց իմաստալից մասնակցայնությունը ծառայությունների նախագծման և տրամադրման ողջ գործընթացում:
- Մշակել, ներդնել ծառայությունների տրամադրման հաշվետվողականության և թափանցիկության ապահովման ձևաչափեր:
- Ապահովել թե՛ ծառայություն տրամադրողների, թե՛ քաղաքականություն մշակողների, թե՛ հասարակության լայն շերտերի զգայունությունը հոգեկան առողջության դրսևորումների հանդեպ (Շոտլանդիայի մարդու իրավունքների հանձնաժողով, Մարդու իրավունքների վրա հիմնված..., 2016):

Մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելը իրավահավասարության հաստատման ձևաչափ է, որին հասնելու ուղին իրավունքների պաշտպանությունն է (Degener, 2014):

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՄՈԴԵԼԻ

ՆԵՐԴՆՄԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԸ

Թեև մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելը համեմատաբար

նոր է, սակայն մի շարք երկրներ ներդրել են այն՝ գրանցելով հաջողություններ (Raveesh et al., 2019): Այս մոդելի ակունքները, ինչպես նաև պրակտիկ ներդրման ամենաակտիվ փորձը Մեծ Բրիտանիային է, որտեղ վերջին շրջանում հոգեկան առողջության ոլորտը կարգավորող հիմնական քաղաքականությունները նախագծվել են մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի հիմքով: Մոդելի հիմքով նախագծված և իրականացված ցանկացած միջամտություն հետազոտվում է՝ մոդելի զարգացման հեռանկարները նախատեսելու և անհրաժեշտ փոփոխություններ իրականացնելու նպատակով: Գրանցված արդյունքների համաձայն՝ մոդելի ներդրմամբ բարելավվել է հոգեկան առողջության ոլորտի ծառայությունների դիզայնը, ընդլայնվել են շահերի պաշտպանության մեխանիզմները, աճել է շահառուների բավարարվածությունը մասնագիտական միջամտության որակից, ապահովվել է շահառուների իմաստալից մասնակցայնությունն իրենց վերաբերյալ որոշումների կայացմանը, նվազել է շահառուների մեկուսացումը, բարձրացել է ծառայությունների ծախսարդյունավետությունը և այլն:

Չնայած արձանագրված դրական փոփոխություններին՝ միջազգային փորձը հուշում է, որ նախքան մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի ներդրումը հարկ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ վերջինս ենթադրում է համալիր, միջոլորտային փոփոխություններ թե՛ ներպետական իրավական, թե՛ ծառայությունների տրամադրման, թե՛ մասնագիտական միջամտության մոտեցումներում, որը պետություններից պահանջում է ռազմավարական մոտեցում՝ մարդու իրավունքների մոդելի հիմքում ընկած գաղափարախոսության հստակ ամրագրում, մանրամասն մշակված ռազմավարական ծրագիր, թեմային հարակից ոլորտների պատասխանատու օղակների հանձնառություն:

Ինչ վերաբերում է ծախսարդյունավետությանը, ապա մոդելի ներդրման հիմքով բարեփոխումների իրականացման սկզբնական շրջանում պետություններից պահանջվում է ֆինանսական ներդրումներ կատարել, սակայն շատ կարճ ժամանակ անց վերջինս առավել ծախսարդյունավետ է դառնում (Mann et al., 2016):

ԽՆԴԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ

Հոգեկան առողջության խնդիրները մեկնաբանող մոդելները

Հայաստանում հոգեկան առողջության ոլորտում կիրառվող տերմինա-

բանության, հոգեկան առողջության խնդիրների մեկնաբանման հիմքում ընկած մոդելների ընտրության վրա մեծ է խորհրդային շրջանում տարածված մոտեցումների ազդեցությունը: Մասնավորապես՝ հոգեկան առողջության խնդիրները բնորոշող հասկացությունները խտրական էին, հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց մեկուսացնում էին հասարակությունից, բացառում նրանց մասնակցությունը հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում (Ռազմավարություն, 2014):

Հետխորհրդային շրջանում հոգեկան առողջության ոլորտը կարգավորվում էր «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքով (ընդունվել է 04.03.1996 թ.), որի համաձայն՝ հոգեբուժության ոլորտում տրամադրվող ծառայությունները կենտրոնացած էին հոգեբուժական հիվանդանոցներում և դիսպանսերներում, իսկ աջակցություն տրամադրող մասնագետները միայն հոգեբույժներն էին:

Այնուհետև, 2004 թ. ընդունվում է «Հոգեբուժական օգնության մասին» ՀՀ օրենքը, որում կիրառվում է «հոգեկան խանգարումով տառապող անձ» հասկացությունը: Վերջինս սահմանվում է որպես «հիվանդության հետևանքով հոգեբուժական օգնություն ստացող կամ այդ օգնության կարիքն ունեցող անձ», իսկ «հոգեկան հիվանդությունը»՝ որպես «հոգեկան և վարքի խանգարումների գործող հիվանդությունների 10-րդ միջազգային դասակարգմանը համապատասխանող անառողջ վիճակ կամ վարքի խանգարում»:

Թե՛ հասկացությային ապարատի, թե՛ առաջարկվող ծառայությունների բովանդակությունից հետևում է, որ այս շրջանում տարածված էր **բժշկական մոդելը**:

2010 թ. Հայաստանը վավերացնում է Կոնվենցիան, որում կիրառվում է «հաշմանդամություն ունեցող անձ» հասկացությունը՝ բնութագրելու նաև հոգեկան առողջության խնդիրներ ունենալը, մասնավորապես. «*Հաշմանդամություն ունեցող անձինք են համարվում նրանք, որոնք երկար ժամանակ տառապում են ֆիզիկական, հոգեկան, մտավոր և նյարդային հիվանդություններով, որոնք տարբեր արգելքների հետ փոխազդեցության արդյունքում կարող են խոչընդոտել, որ նրանք լիակատար և արդյունավետ մասնակցեն հասարակական կյանքին մյուսների հետ հավասար հիմունքներով*»:

Հարկ է նշել, որ Կոնվենցիայի բնօրինակում կիրառվում է հետևյալ ձևակերպումը. «...who **have** long-term physical, **mental**, intellectual or sensory

impairments. . .»: Այսպիսով, ի տարբերություն հայերեն թարգմանության, որտեղ օգտագործվում է «տառապել» հասկացությունը, բնօրինակում կիրառվում է «ունենալ»-ը:

Բացի այդ, որքան էլ Կոնվենցիայում «հաշմանդամություն ունեցող անձ»-ը կիրառվում է որպես հովանոցային հասկացություն, միևնույնն է՝ Հայաստանում հաշմանդամություն ունեցող անձինք էին համարվում, ուստի և հաշմանդամություն ունեցող անձանց առաջարկվող ծառայություններից կարողանում էին օգտվել միայն այն մարդիկ, ովքեր ունեին հաշմանդամության կարգավիճակ:

Հարկ է նշել, որ Կոնվենցիայի վավերացմամբ **սկսում է ծավալվել քննարկում բժշկական մոդելից դեպի սոցիալական մոդելին անցնելու անհրաժեշտության մասին**: Սոցիալական մոդելի ներդրման վերաբերյալ պետության դիրքորոշումն ամրագրվում է երկու հիմնական փաստաթղթերում՝ «Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց խնամքի և սոցիալական սպասարկման այլընտրանքային ծառայությունների տրամադրման հայեցակարգ»-ում (այսուհետ՝ Հայեցակարգ) և «ՀՀ-ում հոգեկան առողջության պահպանման և բարելավման 2014-2019 թթ. ռազմավարություն»-ում (այսուհետ՝ Ռազմավարություն):

Սոցիալական մոդելի ազդեցությունը նկատելի է դառնում Հայաստանում հոգեկան առողջության խնդիրները նկարագրելիս, առաջարկվող ծառայությունների շրջանակը սահմանելու: Մասնավորապես, ի տարբերություն «Հոգեբուժական օգնության մասին» ՀՀ օրենքի, որում շարունակում էր կիրառվել «հոգեկան խանգարումով տառապող անձ» հասկացությունը, Հայեցակարգում և Ռազմավարությունում կիրառվում է «հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձ» հասկացությունը:

Բացի այդ, ի տարբերություն «Հոգեբուժական օգնության մասին» ՀՀ օրենքի, որտեղ հասկացությունը սահմանելիս շեշտադրվում է միայն հոգեբուժական օգնության տրամադրման կարևորությունը, Հայեցակարգում շեշտադրվում է նաև հոգեբանական, վերականգնողական օգնության տրամադրման անհրաժեշտությունը:

Հարկ է նշել, որ Հայեցակարգով և Ռազմավարությամբ առաջարկվում են հոգեկան առողջության ոլորտում մեկնարկել ապահինստիտուցիոնալացումը, զարգացնել համայնքահենք, այլընտրանքային ծառայությունները՝ որպես սոցիալական մոդելի ներդրման առանցք: Հետագոտությունները

ցույց են տալիս, որ այս առումով պետության կողմից նախատեսված ծրագրերի մեծ մասը չի իրականացվել, մի շարք մարտահրավերներ որևէ լուծում չեն ստացել, այդ թվում՝ ծառայությունները դեռևս մեծամասամբ կենտրոնացած են ինստիտուցիոնալ հաստատություններում, հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձինք զրկված են մի շարք իրավունքներ իրացնելու հնարավորությունից և այլն (Khachatryan et al., 2021):

Այնուհետև իրավական մի շարք այլ ակտեր են ընդունվում, որտեղ առաջարկվում է ընդլայնել հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց իրավունքների իրացման հնարավորությունները, նախատեսել դրանք իրացնելու համալիր մեխանիզմներ, սակայն այդ գործողություններից շատերը նույնպես մինչ օրս չեն իրականացվել:

Չնայած այս ամենին՝ որոշ փոփոխություններ նկատելի են իրավական ակտերում: Մասնավորապես՝ 2020 թ. «Հոգեբուժական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքում «հոգեկան խանգարումներով տառապող անձ» հասկացությունը վերաձևակերպվում է «հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձ»:

Բացի այդ՝ 2020 թ. ընդունվում է «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրությունը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի մասին» ՀՀ կառավարության որոշումը: Ենթադրվում է, որ Կամընտիր արձանագրության վավերացումը հնարավորություն կտա բարձրաձայնելու Կոնվենցիայի դրույթների խախտումների մասին՝ ամրագրելով հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմներ:

Մկսվում են քննարկումները **մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելի** ներդրման հնարավորությունների մասին, մասնավորապես՝ 2020 թ. ընդունված «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալական ներառման 2021 թվականի տարեկան ծրագիրը և միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշմամբ նշվում է հաշմանդամության գնահատման նոր համակարգի ուղղությամբ աշխատանքների իրականացումը՝ որպես մարդու իրավունքների վրա հիմնված համակարգի առանցք:

Արդյունքում, 2021 թ. ընդունվում է «Անձի ֆունցիոնալության գնահատման մասին» ՀՀ օրենքը: Այս օրենքի ընդունմամբ փոխվում է հաշմանդամության գնահատման համակարգի ողջ տրամաբանությունը, մասնավորապես՝ բժշկասոցիալական փորձաքննությունից անցում կատարելով անձի ֆունկցիոնալության գնահատման: Այս բարեփոխման հիմքում է դրվում

«Ֆունկցիոնալության, հաշմանդամության և առողջության միջազգային դասակարգումը» (այսուհետ՝ ՖՄԴ):

«Անձի բազմակողմանի գնահատման՝ ԱՀԿ ֆունկցիաների միջազգային դասակարգման սկզբունքների վրա հիմնված հաշմանդամության սահմանման մոդելի ներդրման հայեցակարգ»-ում նշվում է, որ ՖՄԴ-ի նպատակն է ապահովել առողջական և առողջությանն առնչվող վիճակների նկարագրության համար համընդհանուր շրջանակ՝ երկու բաղադրիչներով.

1. Ֆունկցիոնալություն

- օրգանիզմի ֆունկցիաներ (ներառյալ՝ հոգեկան/մտավոր ֆունկցիաները) և մարմնի կառուցվածք,
- կենսագործունեություն և մասնակցություն:

2. Բովանդակային գործոններ

- միջավայրային գործոններ,
- անձնական գործոններ:

Մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելին անդրադարձ է կատարվում նաև «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալական ներառման 2023 թվականի տարեկան ծրագիրը և միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագծի «Ներկա իրավիճակի նկարագրություն» բաժնում, որտեղ նշվում է. «...2021 թվականին ընդունված «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» և «Անձի ֆունկցիոնալության գնահատման մասին» օրենքները, որով օրենսդրական մակարդակում Հայաստանի Հանրապետությունը հրաժարվեց հաշմանդամության բժշկական մոտեցումից՝ անցում կատարելով հաշմանդամության՝ մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոտեցման»:

Ամփոփենք՝ որքան էլ որ վերջին տարիների ընթացքում ներպետական իրավակարգավորումներում անդրադարձ է կատարվում մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելին, այնուամենայնիվ հաշմանդամության գնահատման համակարգի փոփոխությունը և հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանության մասին առանձին օրենքով իրավունքների պաշտպանության դրույթներ սահմանելը բավարար չեն:

Ինչպես սույն հոդվածում միջազգային փորձի, տեսական գրականության ուսումնասիրման արդյունքներն են հուշում, մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոդելն ընդգրկուն հայեցակարգային շրջանակ է՝ բազմոլորտ և բազմամակարդակ բարեփոխումներ պահանջող: Հետևաբար, քանի որ այս

մոդելը դեռևս նոր է, սպա դրա հայեցակարգումը, մոդելի հիմքով Հայաստանի սոցիալական պաշտպանության համակարգի դիզայնը, հետագայում դրա ազդեցության գնահատումն առանձին ուսումնասիրման առարկա կարող են դառնալ:

REFERENCES

- Khachatryan, G., Chilingaryan, A., Mejlumyan, A., Grigoryan, A., Galstyan, A. (2021). Database of organizations providing services to people with psychosocial and intellectual disabilities in the Republic of Armenia. *Hanrayin qaxaqakanutyun institute* [Institute of Public Policy]. Yerevan (in armenian)
- A Review of Programs. *Health and Human Rights Journal*, 18 (1), URL: <https://www.hhrjournal.org/2016/05/human-rights-based-approaches-to-mental-health-a-review-of-programs/>
- Chassy, C., Josa J., *Approaching Disability: Social & Rights-Based Models*, URL: <https://www.edu-links.org/learning/approaching-disability-social-rights-based-models>
- Degener, Th. (2014). A human rights model of disability. *Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights*.
- Denunzio, M., Hogan, J. (2012). Chiarugi, Vincenzo. *Encyclopedia of the History of Psychological Theories*, New York, Springer. pp 174–175.
- Encyclopedia Britannica (2020). *Treatment of mental disorders. Historical overview*. United Kingdom.
- Farreras, I., G. History of Mental Illness, *Noba*, URL: <https://nobaproject.com/modules/history-of-mental-illness>
- Finkelstein, V. (2007). The ‘Social Model of Disability’ and the Disability Movement, URL: <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/finkelstein-The-Social-Model-of-Disability-and-the-Disability-Movement.pdf>
- Galderisi, A. Heinz, M. Kastrup, J. Beezhold, N. Sartorius (2015). Toward a new definition of mental health. *Journal of the world psychiatric Association*, pp. 231-233. DOI: 10.1002/wps.20231
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*.
- Lawson, A., Beckett, E., A. (2020). The Social and Human Rights Models of Disability: Towards a Complementarity Thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25 (2), pp. 348-379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533
- Mann, S., P., Bradley, V., J., Sahakian, B., J. (2016). Human Rights-Based

- Approaches to Mental Health. *Health Hum Rights*. 2016 Jun; 18(1): 263-276.
- McLeod, S. (2023). Psychodynamic Approach in Psychology. *Simply Psychology*. London.
- Miller, K. D. (2019). *What Are Mental Health Theories?* Positive Psychology. The Netherlands.
- Oliver, M. (1990). *People with established locomotor disabilities in hospitals*. Unit of the Royal College of Physicians.
- Parry, S. M. (2006). Dorothea Dix (1802–1887). *American Journal of Public Health*, 96(4), pp. 624–625. DOI: 10.2105/AJPH.2005.079152
- Raveesh, B., N., Gowda, G., S., Gowda, M. (2019). How right is right-based mental health law? *Indian Journal of Psychiatry*, 61(4), DOI: 10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_115_19
- Rees, S., Silove, D. (2012). “Human rights in the real world: Exploring best practice research in a mental health context. *Mental health and human rights: Vision, praxis and courage*, pp. 599-610, DOI: 10.1093/med/9780199213962.003.0043
- Scottish Human Rights Commission (2016). *A Human Rights Based Approach to the Mental Health Strategy*. Scotland.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability Rights and Wrongs*, London.
- The Anti-Defamation League (2017). A Brief History of the Disability Rights Movement, ADL education, from <https://www.adl.org/resources/backgrounder/brief-history-disability-rights-movement>
- Torrey, E. F. (1998). *Out of the Shadows: Confronting America's Mental Illness Crisis*.
- Trent, J. W (2014). *Moral Treatment*. *Social Welfare Library*, Gordon College, USA.
- World Health Organization (1962). *WHO and Mental Health, 1949-1961*. Geneva, World Health Organization.

Conflicts of Interest

The author declares no ethical issues or conflicts of interest in this research.

Ethical Standards

The author affirms this research did not involve human subjects.

INFORMATION FOR AUTHORS - ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ - ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Manuscripts should be up to 20 pages words in Microsoft Word with the following information:

- The title of the article is put at the beginning of the article (in capital letters)
- In the next line – the first and second names of the author (in capital letters), the academic degree and title, place of employment, position, phone number, and e-mail are given at the end of the article (the phone number and e-mail are printed with the author’s consent)
- Page margins should be as follows: top 25 mm, bottom 25 mm, right 25 mm, and left 20 mm
- The Armenian font for the paper should be Sylfaen
- The English font for the paper should be Times New Roman
- The Russian font for the paper should be Times New Roman
- The size of the font is 11
- The spacing between the lines is 1.5
- The width of charts, tables, and images – up to 125 mm
- The references should be provided as footnotes - in ascending order, the font – 10, the references include the author's name (bold), title, volume, the place of publication, and date (in case of periodicals, the issue should also be mentioned)
- The article can be submitted in English, Armenian, or Russian along with abstracts in two other languages and up to 10 keywords in three languages
- Rejected articles are not returned
- The editorial staff can insert the published articles in Armenian and foreign electronic databases and Internet sites without any legal restrictions.
- **ABSTRACT REQUIREMENTS**
- The abstract should give a clear idea of what the paper is about. A good abstract generally contains:
 - A clear statement of the relevance and research question(s)
 - A short description of data and method(s)
 - An explanation of the main findings (or argumentation if purely theoretical work)

NOTES, REFERENCES, AND GRAPHICAL DATA

We use the APA citation system. References to books, monographs, articles, and statistical sources should be identified **within the text** by the author's family name, publication year, and pagination, where appropriate.

When the author's name appears in the text, cite it as follows: (Avetisyan, 2001). When citing the page for a quote or specific reference, use this style: (McLuhan, 2001: 91-92). When a source has two authors, give both names separated by a comma; if there are three or more authors, use "et al." (e.g. (Grigorian et al., 2010).

For institutional authorship use the following: (CRRC Caucasus Barometer, 2001). Distinguish more than one reference to an author published in one year by using numbers in parentheses placed before the publication year (Peterson 1, 2001). Enclose a series of up to three references within parentheses, separated by semicolons. List all references chronologically, then alphabetically (Kelly, 1999; Dole, 2002; Baker, 2003).

References: at the end of the manuscript, list sources alphabetically by author and, within the author, by publication year. Examples of common references follow:

Published book:

Crow, G. (1997). *Comparative Sociology and Social Theory*. Basingstoke: Macmillan.

Chapter in an edited book:

Nielsen, K., Jessop, B., Hausner, J. (2005). Institutional Change in Post-Socialism. *Strategic Choice and Path-Dependency in Post-Socialism* (eds. Hausner, J., Jessop, B., Nielsen, K.). Aldershot, UK: Edward Elgar, pp. 67-83.

Article in a journal:

Atanesyan, A. (2020). Media Framing on Armed Conflicts: Limits of Peace Journalism on the Nagorno-Karabakh Conflict. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 14:4, p. 534-550. DOI: [10.1080/17502977.2020.1780018](https://doi.org/10.1080/17502977.2020.1780018)

All other notes - explanations, secondary information, or non-scientific sources (**newspapers, dictionaries, legal documents, etc.**) should be provided as footnotes at the bottom of each page. All abbreviations should be explained. It is not necessary to list these sources in the references.

All tables and figures should be prepared so that they can be opened in standard Microsoft Word and/or Excel software. Otherwise, they should be recognizable (reasonable support definition for printing) and preferably be black and white (or grayscale). Graphic files should come in TIF or JPG format at 300dpi.

Published work by an organization: World Bank (2005). *World Development Report 2005*. Washington, DC: World Bank. All submissions are initially reviewed by

the Editorial team. At this stage, papers may be rejected before peer-review if there is a feeling that they are not of high enough quality, do not follow our guidelines, or are not within the scope of the journal. This ensures that authors are given a quick decision if their paper is unsuitable. Papers that pass the initial review process will be sent out for peer review. The review process is blind. Papers will be selected for publication based on peer review feedback, compliance of the author in making the modifications, and the Editor's final choice. Articles that fail peer review will be rejected.

Self-Citation: Avoid or minimize self-citation. Refer to your own references in the third person. For example, write 'Hakobyan and Movsisyan (2018) have demonstrated', not 'We have previously demonstrated (Hakobyan and Movsisyan 2018)'.

Plagiarism Policy: The journal aims to publish original high-quality research work. Submission of a manuscript to the journal indicates that the study has not been published anywhere or not been submitted elsewhere for publication. If authors are using any part of the published paper (in any language), they should give proper references. Plagiarized manuscripts would not be considered for publication.

Author Self-Archiving Policy: Prior to acceptance for publication in the journal, authors retain the right to make the original version of the article available on their own personal website and/or that of their employer and/or in free public servers, provided that, upon acceptance, authors are responsible for updating the archived preprint with a DOI and linking it to the published version of the article.

The journal allows authors the use of the final published version of the article (publisher pdf) for self-archiving (author's personal website) and/or archiving in an institutional repository (on a non-profit server). There is no embargo period after the publication of the article. The published source must be acknowledged and a link to the journal home page or articles' DOI must be set.

Article Processing Charges: The journal does not charge authors any fee for the processing and publication of their manuscripts.

Հողվածները պետք է կազմեն մինչև 20 էջ Microsoft Word-ով՝ պարունակելով հետևյալ տեղեկատվությունը՝

- հողվածի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով)
- հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը (գլխատառերով)
- հողվածի վերջում նշվում են հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը (հեռախոսահամարը և էլ. փոստի անվանումը տպագրվում են հեղինակի համաձայնությամբ)
- տեքստի լուսանցքները, վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ
- հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ Sylfaen
- անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ Times New Roman
- ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ Times New Roman
- հիմնական տառաչափը՝ 11, միջտողային ինտերվալը՝ 1.5, գրաֆիկների և աղյուսակների լայնությունը՝ մինչև 125 մմ
- հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը(թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը
- հողվածը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն, այն պետք է ունենա մյուս երկու լեզուներով ամփոփում և երեք լեզվով մինչև 10 բանալի բառեր
- հողվածները կարող են ուղարկվել նաև էլեկտրոնային փոստով
- մերժված հողվածը չի վերադարձվում
- խմբագրությունը կարող է տպագրված հողվածները գետեղել հայաստանյան և արտերկրյա էլեկտրոնային շտեմարաններում և համացանցային կայքերում առանց օգտագործման իրավունքի սահմանափակման:

ԱՂՔՑՈՒՐՆԵՐԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԵՎ ՀՂՄԱՆ ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԸ

Հողվածի սկզբում ներկայացվող ամփոփումը պետք է հստակ պատկերացում տա, թե ինչի մասին է հողվածը: Հաջողված ամփոփումը սովորաբար պարունակում է՝

- արդիականության և հետազոտվող խնդիրների հստակ ձևակերպում,
- տվյալների և մեթոդ(ներ)ի հակիրճ նկարագրություն,
- ստացված հիմնական տվյալների բացատրություն (կամ փաստարկներ, եթե աշխատանքը գուտ տեսական է):

Բոլոր աղյուսակներն ու պատկերները պետք է պատրաստվեն այնպես, որ բացվեն Microsoft Word և/կամ Excel ստանդարտ ծրագրային ապահովմամբ: Այլ կերպ՝ դրանք պետք է ճանաչելի լինեն (տպագրության համար ապահովվեն հիմնավոր սահմանում) և նախընտրելի է, որ լինեն սև ու սպիտակ (կամ մոխրագույն երանգներով): Գրաֆիկական ֆայլերը պետք է լինեն TIF կամ JPG ձևաչափով 300dpi կետայնությամբ:

Գրքերի, մենագրությունների, հողվածների և վիճակագրական տվյալների **հղումները** տեքստում պետք է տրվեն փակագծերում՝ նշելով

հեղինակի ազգանունը, հրատարակման տարեթիվը, էջ(եր)ը՝ ըստ անհրաժեշտության:

Երբ հեղինակի անունը նշվում է տեքստում, հղեք հետևյալ կերպ՝ (Ավետիսյան, 2001): Երբ հղում էք անում էջին մեջբերման համար, կիրառեք հետևյալ ոճը՝ (ՄքԼուհան, 2001:91-92): Եթե աղբյուրն ունի երկու հեղինակ, երկու հեղինակի անունն էլ նշեք՝ անջատելով ստորակետով: Եթե հեղինակները երեքն են կամ ավելին, օգտագործեք «և այլք», օրինակ՝ (Գրիգորյան և այլք, 2010):

Ինստիտուցիոնալ հեղինակության համար օգտագործեք հետևյալը՝ (ՀՌԿԿ (Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն) CRRC Կովկասյան բարոստեր, 2001): Մեկ տարվա ընթացքում հեղինակի մեկից ավելի հղումները փակագծում տարանջատել հրատարակման տարեթվից առաջ տեղադրված թվեր օգտագործելով՝ (Պետերսոն 1, 2001): Փակագծերում ներառեք մինչև երեք հղում, որոնք բաժանված են կետ- ստորակետով: Բոլոր հղումները նշեք ժամանակագրական, ապա այբբենական կարգով՝ (Քելլի, 1999; Դոուլ, 2002; Բեյկեր, 2003):

Հոդվածի վերջում աղբյուրները նշեք ըստ այբբենական կարգի, իսկ նույն հեղինակի աշխատությունները՝ ըստ հրատարակման տարեթվի: Ընդունված հղումների օրինակները հաջորդիվ՝

Հրատարակված գիրք

Crow, G. (1997). *Comparative Sociology and Social Theory*. Basingstoke: Macmillan.

Խմբագրված գրքի գլուխ՝

Nielsen, K., Jessop, B., Hausner, J. (2005). Institutional Change in Post-Socialism. *Strategic Choice and Path-Dependency in Post-Socialism* (eds. Hausner, J., Jessop, B., Nielsen, K.). Aldershot, UK: Edward Elgar, pp. 67-83.

Հոդված գիտական հանդեսում՝

Atanesyan, A. (2020). Media Framing on Armed Conflicts: Limits of Peace Journalism on the Nagorno-Karabakh Conflict. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 14:4, p. 534-550. DOI: [10.1080/17502977.2020.1780018](https://doi.org/10.1080/17502977.2020.1780018)

Որևէ կազմակերպության կողմից հրատարակված աշխատանք՝

World Bank (2005). *World Development Report 2005*. Washington, DC: World Bank.

Օանթագրությունները պետք է ներկայացվեն տվյալ էջի ներքևում՝ տողատակում և պարունակեն լրացուցիչ բացատրություն, ոչ գիտական աղբյուրներ՝ հոդվածներ թերթերից, բառարաններից, իրավական փաստաթղթեր, և այլն: Բացի տողատակերից՝ այդպիսի աղբյուրների ներառումը գրականության ցանկում չի պահանջվում: Բոլոր հապավումները պետք է բացվեն:

Ներկայացված բոլոր աշխատանքներն ի սկզբանե ուսումնասիրվում են **խմբագրական կոլեգիայի** կողմից: Այս փուլում աշխատանքը կարող է մերժվել մասնագիտական եզրակացությունից առաջ, եթե այն բավարար չափով որակյալ չէ, չի համապատասխանում ուղեցույցի և հանդեսի պահանջներին: Մա կօգնի արագ որոշելու ներկայացված աշխատանքի անհամապատասխանությունը տպագրության պահանջներին և իրազեկելու հեղինակներին այդ մասին: Այն աշխատանքները, որոնք անցնում են

նախնական վերանայման գործընթաց, ուղարկվում են մասնագիտական եզրակացության: Գրախոսման գործընթացը «կույր» է: Հոդվածներն ընտրվում են տպագրության ըստ մասնագիտական եզրակացության, փոփոխություններ կատարելու հեղինակի պատրաստակամության և խմբագրի վերջնական ընտրության: Մասնագիտական բացասական եզրակացություն ստացած հոդվածները մերժվում են:

Ինքնահղում. Խուսափեք կամ նվազագույնի հասցրեք Ձեզ հղում անելը: Անդրադարձեք Ձեր սեփական հղումներին երրորդ դեմքով: Օրինակ՝ գրեք «Հակոբյանը և Մովսիսյանը (2018) ցույց են տվել», ոչ թե «Մենք նախկինում ցույց ենք տվել (Հակոբյանը և Մովսիսյանը 2018)»:

Գրագողության բացառումը. հանդեսը հրատարակում է նորույթ պարունակող գիտահետազոտական աշխատանքներ: Հոդվածը հանդեսին հանձնելն ինքնին ենթադրում է, որ ուսումնասիրությունը չի տպագրվել կամ չի ներկայացվել այլ հանդեսում տպագրության: Եթե հեղինակներն օգտագործում են հրատարակված նյութի որևէ հատված (որևէ լեզվով), ապա նրանք պետք է պատշաճ հղումներ տան: Գրագողություն պարունակող աշխատանքները չեն ընդունվի տպագրության:

Հեղինակների աշխատանքների ինքնաարխիվացում. մինչև հանդեսում հրատարակելը հեղինակները պահպանում են հոդվածի բնօրինակը իրենց անձնական կայքում և այն հասանելի դարձնելու իրավունքը այն պայմանով, որ ընդունման պահից հեղինակները պատասխանատու են արխիվացված, դեռ չտպագրված նյութը DOI-ով թարմացնելու և այն հոդվածի տպագրված տարբերակին կցելու համար:

Հանդեսը հեղինակներին թույլ է տալիս օգտագործել հրատարակված հոդվածի վերջնական տարբերակը (հրատարակիչ pdf) հեղինակի անձնական կայքէջում և/կամ իր հաստատության պահոցում (շահույթ չհետապնդող սերվերում) արխիվացման համար: Հոդվածի լույսընծայումից հետո այլևս որևէ սահմանափակում չկա: Անհրաժեշտ է հաստատել հրատարակության աղբյուրը և հղումը անել պարբերականի գլխավոր էջին կամ հոդվածների DOI-ին:

Հոդվածի մշակման վճարներ. հանդեսը հեղինակներից որևէ վճար չի գանձում վերջիններիս աշխատանքների խմբագրման և հրատարակման համար:

Հեղինակային տեղեկատվությունը

Անունները և էլեկտրոնային փոստի հասցեները, որոնք մուտքագրվում են այս կայքում, կօգտագործվեն բացառապես հանդեսում նշված նպատակների համար և հասանելի չեն լինի այլ նպատակների համար կամ այլ անձանց ու կազմակերպություններին:

Руководство для авторов

Статьи должны составлять до 20 страниц в Microsoft Word и содержать следующую информацию:

- в начале статьи ставится заглавие (прописными буквами)
- в следующей строке – имя и фамилия автора (прописными буквами)
- в конце статьи указываются ученая степень и звание автора, место работы, должность, номер телефона и адрес электронной почты (номер телефона и e-mail печатаются с согласия автора)
- поля: поверх текста 25 мм, под текстом 25 мм, справа 25 мм, слева 20 мм
- шрифт армянского текста: Sylfaen
- шрифт английского текста: Times New Roman
- шрифт русского текста: Times New Roman
- основной размер шрифта – 11, интервал между строками – 1,5, ширина графиков и таблиц – до 125 мм
- ссылки даются внизу страницы в порядке возрастания, размер шрифта – 10, указывается автор источника (жирным шрифтом), название, том, место, год издания (газеты или журнала также номер) и страница
- **Требования к резюме**
- Резюме должно дать ясное представление о содержании статьи. В нём обычно чётко сформулированы
- исследуемые вопросы и их актуальность,
- краткое описание данных и методов (метода),
- пояснения к основным из полученных результатов (или аргументы, если работа носит сугубо теоретический характер).

ПРИМЕЧАНИЯ, ССЫЛКИ И ГРАФИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ

Система APA: *ссылки* на книги, монографии, статьи и статистические данные нужно привести в скобках, указав фамилию автора, год издания и страницу. В тексте ссылки на книги, монографии, статьи и статистические данные следует давать в скобках, указав фамилию автора, дату издания и при необходимости страницы. Когда имя автора указано в тексте, ссылайтесь следующим образом: (Аветисян, 2001). Когда ссылаетесь на страницу цитаты, используйте следующий стиль: (Аветисян, 2001:91-92).

Если источник имеет двух авторов, укажите имена обоих, разделив их запятой. Если авторов трое или больше, воспользуйтесь продолжением «и другие», например: (Григорян и другие, 2010).

При институциональном авторстве пишите так: КЦИИ (Кавказский центр исследовательских ресурсов) «Кавказский барометр» CRRC, 2001).

Если в скобках даётся более одной ссылки на труды одного автора, опубликованные в течение года, используйте цифры перед датой публикации (Петерсон 1, 2001). Помещайте в скобках до трёх ссылок, разделяя их точками с запятой. Ссылки нужно давать в хронологическом, а затем в алфавитном порядке (Петерсон, 1999; Доул, 2002; Бейкер, 2003).

В конце статьи (Литература) укажите источники в алфавитном порядке, а труды одного автора – в хронологическом.

Примечания должны быть помещены в нижней части данной страницы. В примечания помещаются пояснения, а также неакадемические источники - газетные статьи, словари, правовые акты и т.п. Данные источники включать в список литературы не требуется.

Все таблицы и рисунки следует изготовить таким образом, чтобы они открывались при стандартном программном обеспечении Microsoft Word и/или Excel. Иначе говоря, они должны быть узнаваемы (обеспечить для печати хорошее качество) и желательны чёрно-белыми (или серыми). Формат графических файлов – TIF или JPG с разрешением 300 dpi.

Опубликованная книга

Crow, G. (1997). *Comparative Sociology and Social Theory*. Basingstoke: Macmillan.

Глава отредактированной книги

Nielsen, K., Jessop, B., Hausner, J. (2005). Institutional Change in Post-Socialism. Strategic Choice and Path-Dependency in Post-Socialism (eds. Hausner, J., Jessop, B., Nielsen, K.). Aldershot, UK: Edward Elgar, pp. 67-83.

Статья в научном журнале

Atanesyan, A. (2020). Media Framing on Armed Conflicts: Limits of Peace Journalism on the Nagorno-Karabakh Conflict. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 14:4, p. 534-550. DOI: [10.1080/17502977.2020.1780018](https://doi.org/10.1080/17502977.2020.1780018)

Работа, изданная какой-либо организацией

World Bank (2005). *World Development Report 2005*. Washington, DC: World Bank. Все материалы изначально проверяются редакционной группой. На этом этапе статьи могут быть отклонены до рецензирования, если есть ощущение, что они недостаточно высокого качества, не соответствуют нашим рекомендациям или выходят за рамки журнала. Это гарантирует, что авторы быстро примут решение, если их статья не подходит. Статьи, прошедшие первоначальную проверку, будут отправлены на экспертную оценку. Процесс обзора является двойным слепым. Статьи будут отобраны для публикации на основании отзывов коллег, согласия автора на внесение изменений и окончательного выбора редактора. Статьи, не прошедшие рецензирование, будут отклонены.

Самоцитирование: Избегайте или минимизируйте самоцитирование. Ссылайтесь на свои собственные ссылки от третьего лица. Например, напишите «Акобян и Мовсисян (2018) продемонстрировали», а не «Мы ранее продемонстрировали (Акобян и Мовсисян 2018)».

Политика в отношении плагиата: Журнал нацелен на публикацию оригинальных исследовательских работ высокого качества. Подача рукописи в журнал свидетельствует о том, что исследование нигде не публиковалось или не было отправлено для публикации в другие места. Если авторы используют какую-либо часть опубликованной статьи, они должны давать соответствующие ссылки. Журнал немедленно отклоняет материалы, ведущие к плагиату или самоплагиату.

Политика самоархивирования автора: До принятия для публикации в журнале авторы сохраняют за собой право разместить оригинальную версию статьи на своем личном веб-сайте и / или на веб-сайте своего работодателя и / или на

бесплатных общедоступных серверах при условии, что после принятия авторы отвечает за обновление архива препринта с помощью DOI и привязку его к опубликованной версии статьи.

Журнал позволяет авторам использовать окончательную опубликованную версию статьи (pdf издателя) для самоархивирования (личный веб-сайт автора) и / или архивирования в институциональном репозитории (на некоммерческом сервере). После публикации статьи периода эмбарго нет. Необходимо указать опубликованный источник и указать ссылку на главную страницу журнала или DOI статей.

Плата за публикацию статьи: Статьи в журнале публикуются бесплатно для всех авторов. Редакция не взимает с авторов платы за размещение статей в открытом доступе, рецензирование, подготовку журнала к печати, а так же содержание сайта и электронное депонирование рукописей.

Заявление о конфиденциальности

Имена и адреса электронной почты, введенные на сайте этого журнала, будут использованы исключительно для целей, обозначенных этим журналом, и не будут использованы для каких-либо других целей или предоставлены другим лицам и организациям.

[YEREVAN STATE
UNIVERSITY]
PUBLISHING HOUSE